КРАТКО ОПИСАНИЕ

на

ПАНАГЮРСКО-ТО ВѪЗСТАНИЕ,

провѫзгласено на 20-й Априлий 1876 година, и на по-важни-тѣ сѫбития слѣдъ него въ Турско-то Царство, додѣто се освободи градъ-тъ Панагюрище отъ турско-то владание, — на 31-й Декемврий 1877 год.

Написалъ: *Черновѣждъ.*

Цѣна: 1 левъ и 50 стотинки.

СРЕДѢЦЪ,
Въ I-та Тѫрговска Книгопечатница на Хр. Г. Бѫтеваровъ.
1893.

КРАТКО ОПИСАНИЕ

на

ПАНАГЮРСКО-ТО ВЪЗСТАНИЕ,

провъзгласено на 20-й Априлий 1876 година, и на по-важни-тѣ събития слѣдъ него въ Турско-то Царство, додѣто се освободи градъ-тъ Панагюрище отъ турско-то владание, на 31-й Декемврий 1877 год.

Написалъ: *Черновъждъ.*

Цѣна: 1 левъ и 50 стотинки.

СРѢДЕЦЪ,
Въ I-та Тъърговска Книгопечатница на Хр. Г. Бъчеваровъ.
1893.

КАТО ПРѢДГОВОРЪ.

Това кратко описание на вѫзстание-то, провѫзгласено въ родно-то ми мѣсто Панагюрище на 20-й Априлий 1876 год., и на послѣдовавши-тѣ подиръ него по-важни сѫбития въ Турско-то Царство, отдавна бѣхъ приготвилъ и тѫкмѣхъ да го обнародвамъ въ нѣкое поврѣменно списание. Обаче, като ме поканиха мнозина приятели, отъ които нѣкои се врѣкоха и парично да помогнатъ за напечатвание-то, азъ се склонихъ и рѣшихъ да издамъ въ особна книжка описание-то на панагюрско-то вѫзстание, макаръ кратко и безъ да се впущамъ въ несѫщественни подробности. Погрѣшно описано-то отъ мене, — ако такова има сѫществено, — и на-кратко казанно-то, нека поправатъ и допѫлнатъ останали-тѣ още живи сѫврѣменници и очевидци, които юнашки браниха Панагюрище отъ турци-тѣ. Особенно, това могатъ да сторатъ приготвители-тѣ на вѫзстание-то, —членове-тѣ на приготвителний комитетъ, послѣ воененъ сѫвѣтъ и напоконъ привремѣнно правителство, а именно; Петко Р. Мачовъ, Симеонъ Хаджи-Кириловъ, Найденъ С. Дриновъ, Искрйо Ц. Мачовъ, Иванъ С. Джуджовъ, Филипъ С. Щѫрбановъ, Крѫстйо И. Гешановъ, Захарий С. Койчовъ и Тодоръ В. Тѫркалановъ (трима отъ другаре-тѣ имъ: Петръ С. Щѫрбановъ, Павелъ С. Бобековъ и Маринъ Д. Юруковъ се поминаха).

Като описахъ на-кратко панагюрско-то вѫзстание, азъ споменахъ, тоже на-кратко, и за нѣкои по важни сѫбития въ Турска-та Дѫржава у Европа, додѣто се освободи градъ-тъ Панагюрище отъ турско-то владание. Това сторихъ, защото за тия случки главна-та причина бѣхѫ панагюрско-то и други-тѣ сѫврѣменни бѫлгарски вѫзстания въ Турско, или, съ други думи, тия сѫбития бѣхѫ послѣдствие отъ бѫлгарски-тѣ вѫзстания. Ако немаше вѫзстания-та, едва-ли може да се допустне, че щѣхѫ да послѣдватъ и нѣкои отъ сѫбития-та.

Отъ издаваиие-то на тая книга никаква вещественна облага не чакамъ за себѣ-си. Азъ нравственно щѫ сѫмъ благатъ и честитъ, ако тоя мой приносъ бѫде колко-годѣ полезенъ за история-та на освобождение-то отечество-то ни отъ турско-то владание. За това рѣшихъ щото, слѣдъ распродавание-то на книга-та, откакъ се повѫрнатъ пари-тѣ на хора-та, които помагатъ за напечатвание-то ѝ и за други-тѣ разноски, печалба-та да стане основа за сѫбирание-то на една главница, съ която, когато се намножи, да се вдигне въ Панагюрище единъ паметникъ, за вѣченъ споменъ, на всички-тѣ загинали въ панагюрско-то вѫзстание, на които на блаженна-та память посвещавамъ тая книга.

ПАНАГЮРИЩЕ, 31-й Декемврий, 1892 год.

Черновѣждъ.

СѪДѪРЖАНИЕ.

1. — Кратки исторически бѣлѣжки за града Панагюрище. — Сѫстояние-то на тоя градъ, вѫобще, до априлско-то вѫзстание прѣзъ 1876-та година. . . . . Стр. 1-7.

2. — Заговоръ-тъ. — Сѫставяние приготвителенъ комитетъ. — Приготвюване за вѫзстание-то. . . . . Стр. 7-16.

3. — Сѫбрание-то на Оборище. — Рѣшение-то на това сѫбрание. — Прѣпирни между Бенковски и приготвителний комитетъ. Предателство отъ Ненко Балдйовченина. . . . . . Стр. 16-29.

4. — Прогласяване на вѫзстание-то. — Отиване на стотника Хорчовъ въ Стрѣлецъ. — Освѣтяване на знаме-то. — Бенковски излѣзва изъ Панагюрище. — Сбивания съ редовни-тѣ турски войски. — Навлѣзване на турски-тѣ редовни и нередовни войски въ Панагюрище. — Обири, убивания и пожари. — Потушаване вѫзстание-то. . . . . Стр. 29-68.

5. — Панагюрище слѣдъ вѫзстание-то. — Нѣколко думи за клисурското вѫзстание. — Случки въ Копривщица. — Бобековъ, Маййовъ и Хорчовъ пристигатъ въ Копривщица. — Избавление на бунтовнишки-тѣ главатаре. . . . . Стр. 68-78.

6. — Турски вѫлнения въ Цариградъ; сваляние и качване султане; убивания султанъ и министри. — Сѫрбско-турска-та война. — Цанковъ и Балабановъ отиватъ въ Европа. — Сѫбрание въ Цариградъ отъ пратеници-тѣ на шесть-тѣ голѣми дѫржави. — Обявяване русско-турска-та война. . . . . . . Стр. 78-105.

7. — Сваляние-то на бѫлгарский екзархъ Антимъ и замѣстяние-то му съ ловечский владика Иосифъ. — Освѣтяване въ градъ Плоещъ знаме-то на бѫлгарско-то опѫлчение. — Бѫлгарски мѫки и теглила отъ турци-тѣ слѣдъ минуване-то на генералъ Гурко Стара-Планина и врѫщание-то му. — Панагюрище слѣдъ обявяване-то русско-турска-та война и навлѣзване-то на русски-тѣ войски въ тоя градъ. . . . . Стр. 105-127.

☞ Молѭ почитаеми-тѣ четци да иматъ прѣдъ видъ долузабѣлѣжени-тѣ неволно пропустнати отъ печатница-та погрѣшки:

Страница.	Редъ.	Вмѣсто напечатано-то:	Да се чете:
4.	29.	помага-	помагале
26.	8.	насъ сѫ ни угнетявале,	насъ не сѫ угнетявале,
35.	21.	убийство — Сѫвѣтъ-тъ.	убийство. — Сѫвѣтъ-тъ
37.	3.	пѫтища,	пѫтища
41.	5.	повечъ	повече
41.	6.	откаке	откакъ
41.	41.	обичай	обичай,
45.	4.	опустошха	опустошиха
50.	15·	сполучиле, да се	сполучиле да се
51.	22.	татар-пазарджикий	татар-пазарджишкий
52.	5.	падатъ ала	падатъ, ала
53.	2.	ца да отидатъ	ца, да отидатъ
53.	6.	Каменница	Каменица
61.	7.	ски, гдѣто	ски), гдѣто
61.	43,	посѣлалъ	посѣгалъ
62.	25.	власти прѣслѣдватъ	власти ги прѣслѣдватъ
63.	32.	Любопитно-то, че	Любопитно-то е, че
64.	4.	свѣщи сапунъ,	свѣщи и сапунъ,
75.	1.	нещо. На	нѣщо. На
75.	17.	му писале че	му писале, че
86.	37.	ренени-тѣ	ранени-тѣ
105.	2.	иа христиен-	на христиен-
105.	5.	та слѣдъ	та, слѣдъ
106.	22.	послѣдня-та ала,	послѣдня-та, ала,
106.	34.	сѫставяше,	сѫставяше
106.	42.	квязь	князь
107.	7.	остѫпиха	отстѫпиха
108.	16.	по-хитри	по-хитри
109.	16.	оеемь	осемь
109.	32.	народь	народъ
110.	23.	Пиротъ.	Пиротъ, слѣдъ като завзеха тоя градъ.
110.	37.	населенио	население
111.	11.	казвам ,	казвамъ,
112.	14.	благодарсгво	благодарство
112.	15.	вѫодушява	вѫодушевява
117.	4.	турци-тѣ, го	турци-тѣ го
117.	38.	добри-тѣ-	добри-тѣ
119.	28.	голѣми-	голѣми
120.	2.	цариградски	цариградски-
120.	4.	двама-рима	двама-трима
123.	43.	темврий 1876 год.,	темврий 1886 год.,
125.	38.	Пазарджикъ |	Пазарджикъ —
126,	23.	по-воля-та	по воля-та

КРАТКО ОПИСАНИЕ
на
ПАНАГЮРСКО-ТО ВѪЗСТАНИЕ,

провѫзгласено на 20-й Априлий 1876 година, и на по-важни-тѣ сѫбития слѣдъ него въ Турско-то Царство, додѣто се освободи градъ-тъ Панагюрище отъ турско-то владание.

1.

Кратки исторически бѣлѣжки за града Панагюрище. — Сѫстояние-то на тоя градъ, вѫобще, до априлско-то вѫзстание прѣзъ 1876-та година.

Градъ-тъ Панагюрище се намира у Срѣдна-Гора, въ сѣвѣрна Тракия, между градове-тѣ Татаръ-Пазарджикъ и Златица. Течяща-та отъ сѣвѣръ кѫмъ югъ прѣзъ Панагюрище рѣка Луда-Яна го раздѣля на двѣ дѫлговати части: на источна и на западна. Пѫрва-та е останки отъ нѣкой-си старъ градъ — Каменградъ, или пѫкъ заселена още прѣди падание-то на бѫлгарско-то царство, близо до мѣсто-то на тоя загубенъ и забравенъ градъ. Втора-та, западна-та часть на града, е заселена отъ прѣселенци изъ ямболско-то окрѫжие, слѣдъ като турци-тѣ завладале цѣла Тракия, — въ врѣме-то на султанъ Мурадъ 1-й (1360-1389 год.), — освѣнъ Цариградъ и околности-тѣ му. На мѣстность-та, вѫзъ която се заселиле ямболски-тѣ прѣселенци, жители-тѣ на Каменградъ и ония отъ околни-тѣ му градове и села се сѫбирале да си тѫргуватъ, заради това тя била наречена *Панайрище*. Това название си останало и слѣдъ заселяване-то на прѣселенци-тѣ, които вече образувале двѣ махали съ двѣ нови названия, ала най-сѣтне се измѣнило на *Панагйрище*, *Панигюрище* или *Панагюрище*, па напоконъ съ това сѫщо-то название захванала да се нарича и друга-та, източна-та, часть на града, защото въ нея се премѣстило панайрище-то, а сѫщинско-то ѝ название малко-по-малко се забравило; название-то Каменградъ останало като споменъ, като приказница, между хора-та. По-кѫсно, турци-тѣ дале общо название и на двѣ-тѣ мѣстности *Отлукъ кюй* (трѣвно село, или, село което дава, произвожда, трѣва или сѣно), както го и пишѫтъ; обаче турци-тѣ отъ татаръ-пазарджишко-то окрѫжие го наричатъ и *Етли кюй* (село, което произвожда мѣсо, мѣсно село, защото нѣкога-си въ тукашни-тѣ скотобойни се приготвюваше много пастѫрма и лой). Сами-тѣ панагюрци турски наричатъ града си *Атлѫ кюй* (коннишко село, село на конници-тѣ, по причина, че войници-тѣ, които нѣкога-си ходиле отъ тука въ турска-та войска, биле все конници). Прѣзъ 13-й вѣкъ, когато напалатиле татаре-тѣ тѫдѣва, много сбиванйя сѫ ставале около Панагюрище, та, види се, тогава може да е растуренъ градъ-тъ Каменградъ, или по-кѫсно, когато надошле турци-тѣ по тия мѣста.

Когато завладале мѣсто-то, турци-тѣ оставиле жители-тѣ да си се управляватъ сами, като плащатъ само извѣстенъ данѫкъ за дѫржавно-то сѫкровище; за нѣкакви-си поповски заслуги, турци-тѣ дале и на свещенници-тѣ по единъ знакъ, — едно бѣло парцалче платно, което врѫзваха на гугли-тѣ си до танзимата (1840 год.), па се видоизмѣни. Въ замѣна на тия правдини, жители-тѣ се задѫлжиле да даватъ султану войници въ военно врѣме. Може да се вѣрва, че тия задѫлжения сѫ испѫлнявани до царувание-то на султанъ Сюлейманъ 1-й (1620-1566 год.). Въ царувание-то на тоя султанъ, на когото по заповѣдь-та е сѫставенъ и законъ за христиенски-тѣ войници, турци-тѣ захванале да нематъ вѣра на тия послѣдни-тѣ, та вече дипъ ги не сѫбирале, освѣнъ въ голѣма, извѫнредна нужда. Това положение на работи-тѣ траяло до царувание-то на султанъ Мухамедъ 4-й (1649-1697 год.), когато сѫвѫршенно се отмѣнило, — султани-тѣ прѣстанале да взематъ войници отъ христиенски-тѣ си подданници. Вмѣсто дѣйствителни войници, каквито сѫ биле испѫрво и жители-тѣ на Котелъ, Ямболъ, Жеравна, Градецъ, Цалапица, Конаре, Попинци, много села въ Родопа, особенно Чепино, както и на други мѣста въ Бѫлгарско, панагюрски-тѣ войници ходиле само да помагатъ на турска-та войска: да прѣнасятъ и пазатъ орѫжия, храни и всѣкакви войскарски потрѣбности, да поправятъ и правятъ пѫтища, мостове и крѣпости, да копаятъ трапове, обкопи и други такива. Други, за примѣръ като котленци, биле нарѣдени да пазѫтъ проходи-тѣ, а трети—да пазатъ султанови-тѣ конье и пролѣтно врѣме да ги извождатъ да пасѫтъ зелена трѣва. Така е било до вѫцаряване-то на султанъ Абдулъ-Меджидъ (1839 год.), когато слѣдъ една година се сѫстави *танзимата* (сѫвѣтъ за прѣобразования-та въ турска-та дѫржава). Прѣзъ 1840 год., по рѣшение-то на танзиматский сѫвѣтъ, турско-то правителството престана вече да взема христиенски войници да помагатъ на войска-та. — (Трѣбва да се знае, че христиенски войници се не вземаха отъ всѣкадѣ, ами само отъ ония градове и села, които въ врѣме-то на завоевание-то сѫ добиле извѣстни правдини). — Подиръ танзимата, по покана отъ татаръ-пазарджишки-тѣ власти, нѣкои панагюрци ходѣха всѣка пролѣть въ Цариградъ да извождатъ султанови-тѣ конье да пасѫтъ зелена трѣва; на такива хора, освѣнъ храна та, се плащаше по 30 гроша мѣсечна заплата. Тѣ обаче пакъ се наричаха войници, както се наричаха и ония, които за сѫщата работа ходѣха въ Цариградъ отъ тѫрновско, котленско, срѣдецско, трѫнско, пловдивско и още отъ други нѣкои бѫлгарски мѣста. Тия войници конопасци, — било въ Цариградъ, било додѣто пѫтуваха, — бѣхѫ по-лошави и отъ сами-тѣ кѫрджалие, делибашие и башѫбозуци: за да се награбатъ съ имание, тѣ крадѣха, обираха, убиваха, безъ да се страхуватъ отъ нѣкого, а власти-тѣ ги не закачаха. — Като помагаче на турска-та войска, панагюрци за послѣденъ пѫть сѫ ходиле въ Шуменъ и Одринъ, въ врѣме-то на руско-турски-тѣ войни прѣзъ 1808-1812 и 1829-1830 год., а като войници коняре ходѣхѫ въ Цариградъ до вѫзстание-то (1876 год.) (1). Въ Панагюрище много домородства и до-сега си сѫ запазиле дадени-тѣ имъ прякоре, поради названия-та на турски-тѣ пѫлкове, въ които сѫ служиле.

Панагюрци си запазиле правдини-тѣ. До танзимата тѣ се управляваха и сѫдеха отъ свои кметове, воеводи, старѣйшини, безъ никаква намѣса на турски-тѣ власти. Нехристиенинъ тука неможѣше да се заселява, нито, ако умрѣ, да се зарови трупъ-тъ му въ панагюрско-то земище, а пжкъ когато сж преминували войски, ако замржкнатъ, спѣхж на поле-то. Подиръ танзимата работи-тѣ се поизмѣниха. Тогава Панагюрище съ седемь-тѣ си села се нарече *нахѝя* (околия) и се истрати тука единъ турчинъ, нарѣченъ *забѝтинъ*, (нѣщо такова като полицейски приставъ), ужъ като представитель на власть-та, 3-4 души *сеймене* (полицейски стражаре) мухамедане, обаче и пжрвий и послѣдни-тѣ немаха, въ сжщность, никаква власть. Тия турци зависеха напжлно отъ мѣстни-тѣ *векиле*; безъ никакво противение, тѣ бѣхж джлжни да испжлняватъ заповѣди-тѣ на тия послѣдни-тѣ, — другояче, лишаваха се отъ служби-тѣ си. Ако нѣкога забитинъ-тъ доведеше жена-та си въ Панагюрище и станеше непраздна, трудна, както и какжвто да би билъ другъ мухамеданинъ сторѣше това, той бѣше принуденъ незабавно да я испрати въ Т.-Пазарджикъ или въ Пловдивъ, за да не роди тука. Тоя обичай трая дори до освобождение-то. — Мѣстни-тѣ *векиле* бѣхж двама старѣйшини, пжрвенци, избрани отъ население-то да управляватъ града и, въ сжщность, тѣ прѣдставлявахж султанова-та власть, тѣ бѣхж посрѣдници мѣжду население-то и по-горни-тѣ власти. Сама-та турска дума *векилъ*, значи *намѣстникъ* или, въ нѣкои случаи, *прѣдставитель*. Слѣдъ танзимата, панагюрци захванаха да плащатъ, или да даватъ въ натура, *ю́шуръ* (десетжкъ отъ земни-тѣ произвѣдѣния), *бегликъ* (десетжкъ отъ овце-тѣ и кози-тѣ), *серчимъ* (десетжкъ отъ свинье-тѣ); захванаха да плащатъ и *харачъ* (данакъ за военна-та тегоба), тогава когато до 1840 год., додѣто сж ходиле на дѣйствителна войнишка служба и напоконъ помагале на войска-та въ военно врѣме, тия данжци не сж плащале. — До 1840 год. на панагюрски-тѣ войници знаме-то бѣше червено, вжтрѣ съ една зелена кржглость, на която имаше бѣла исправена ржка съ разотворени прзсте; печатъ-тъ на града носѣше надписъ: *дер карией отлук кюй коджа баши* (старший главатаръ, или старѣйшина, на трѣвно-то село, — Панагюрище); слѣдъ танзимата печатъ-тъ се видоизмѣни, а пжкъ войници-тѣ конопасци захванаха да носжтъ единъ червенъ *байрякъ*, въ срѣда-та съ бѣли полумѣсецъ и звѣзда. — И прѣди и слѣдъ танзимата, панагюрци не сж ходиле на *ангария* (да работжтъ безплатно).

---

(1) Сборникъ на Министерство-то на Народно-то Просвѣщение, 1891 год., Кн. VI, Наученъ Отдѣлъ, страници 380, 381, 385, 386, 390-393.

Въ Панагюрище има три черкови, отъ които една-та може да е градена около прѣди 300 години, и то вѫзъ нѣкакви стари основи, друга-та — прѣзъ 1818-1823 г. и третя-та — прѣзъ 1856-1860 г. На-близо около града има развалини отъ крѣпости, стражарници и други староврѣмски войскарски сгради, както и много оброчища и богомолни мѣста. Въ Панагюрище отъ памтивѣка, макаръ и доста развити въ нѣкои отношения, хора-та сѫ дипъ набожни, ала и езически-тѣ суевѣрия още не могатъ да забравать. Староврѣмски-тѣ обичаи сѫ запазени и се извѫршаватъ, каквито сѫ, за примѣръ, хорà, пѣсни, праздници за вѫлци тѣ, мишки тѣ и други такива, както и *курбане-тѣ* (жѫртвопринасяния отъ овце или говеда въ извѣстни дни, опредѣлени за славяние паметь-та на нѣкой свѣтецъ). Въобще, хора-та сѫ честни, трѣзвенни и трудолюбиви.

Освѣнъ частни-тѣ даскалници, въ които нѣкои хора учеха дѣца да четѫтъ и пишѫтъ, до 1839 год. въ Панагюрище имаше и общо школйо, което се помѣшаваше въ една сграда у черковний дворъ, обаче прѣзъ тая година (1839) панагюрци вѫздигнаха една голѣма двоетажна сграда за мѫжко училище, а прѣзъ 1843 год. сѫградиха и женско училище. По врѣме-то си, и двѣ-тѣ сгради бѣхѫ много голѣми и хубави. Прѣзъ 1876 год., прѣди вѫзстание-то, мѫжко-то училище се посѣщаваше отъ около 600, а женско-то — отъ около 300 ученици. — Въ една отъ стаи-тѣ на мѫжко-то училище се помѣщаваше и книжница-та, въ която, освѣнъ много рѫкописни на хартия и на кожа, имаше повече отъ 2000 русски, бѫлгарски и грѫцки книги. (Нѣкога-си, когато пѫтувалъ низъ Българско, В. Е. Априловъ вдигналъ отъ Панагюрище много староврѣмски пари и рѫкописни книги, писани на кожа). — Прѣзъ 1865 год. въ Панагюрище се основа и читалище, въ което се сѫбираха хора-та да прочитатъ вѣстници и всѣкакви други книги. То бѣше си сѫбрало доста пари и нарѣдило бѣ си добра книжница съ отборъ хубави стари и нови книги, поврѣменни списания и сбирки отъ всички-тѣ бѫлгарски вѣстници, издавани въ Турско и въ чуждина. Читалище-то се помѣщаваше въ една отъ стаи-тѣ на мѫжко-то училище.

Отъ незапомнени врѣмена кѫмъ Панагюрище сѫ привѫрзани седемь срѣдногорски села: Стрѣлецъ, Попинци, Бѫта, Баня, Мечка, Поибрене и Петричъ. Пѫрво то и послѣдно-то отъ тия села нѣкога-си сѫ биле градове. И на седемь-тѣ тия села земища-та сѫ прошарени съ развалини отъ нѣкогашни войскарски сгради, както и панагюрско-то. Панагюрище е срѣдище на тия седемь села въ управително-полицейско, сѫдебно, духовно и тѫрговско отношения. Подиръ урѣждание-то на *вилаети-тѣ* (главни области, прѣзъ 1864-1866 год.), когато панагюрский забитинъ се нарѣче *мюдюринъ* (дѫлжность, която отговаря до нѣкѫдѣ на днешни-тѣ наши околийски началници), а Панагюрище — *касаба* (градецъ), подъ полицейско-то вѣдомство на панагюрский *кѫрсердаръ* (главатаръ на стражари-тѣ по друмове-тѣ и по гори-тѣ) се оставиха още десеть близни села. До танзимата никакъ не се е намѣсвалъ *кадия* (турски вѣрозаконенъ сѫдия) въ сѫдебни-тѣ работи на Панагюрище и въ ония на седемь-тѣ му села, а слѣдъ 1840 год. кадия-та само тогава се намѣсваше, когато нѣкои хора сами сѫ отивале при него въ Т.-Пазарджикъ да имъ разглѣдва тѫжба-та и то откакъ предварително вземеше мнѣние-то на панагюрски-тѣ векиле. И така, дори до освобождение-то, тѫжби-тѣ се разглѣждаха и рѣшаваха отъ мѣстни-тѣ старѣйшини, а пѫкъ забитинъ-тъ, напоконъ мюдюринъ, по заповѣдь отъ тия послѣдни-тѣ, незабавно испѫлняваше присѫди-тѣ. Немислимо бѣше да се обтѫжватъ тия присѫди или рѣшения, които бѣхѫ устни, незаписани на хартия.

По причина, че тука почва-та, земя-та, не е яко плодовита, въ Панагюрище,—прѣди и слѣдъ вѫзстание-то, земледѣлие-то е доста слабо, та повечето отъ жители-тѣ бѣхѫ скотовѫдци: отхранваха много и хубави овце, говеда, и коньe, приготвюваха масло, сиренье и кашкавалъ; други тѫргуваха съ жива стока, съ мешини, сахтиене и гйонове; тия послѣдни-тѣ се приготвюваха въ тукашни-тѣ кожеработилници и се носѣха много отъ тѣхъ за проданъ въ Австрия. Освѣнъ чорапе, жени-тѣ изработваха и много шаеци и аби, които се продаваха въ Цариградъ, западна Бѫлгария и Сѫрбия. Тука се приготвюваха всѣка година и много желѣзни лопати за работение оризища-та, както и много козиняви врѣтища, които се продаваха на татар-пазарджишки-тѣ и пловдивски-тѣ житаре и оризаре; приготвюваха се много хубави козиняви черги за постилание; обущаре-тѣ и кужухаре-тѣ приготвюваха много стока, която пѫрви-тѣ продаваха въ Срѣдецъ, Пиротъ и други мѣста по ония страни, а втори-тѣ — на узунджовский панайръ и въ Липиска (у Саксония);

сапунъ и свѣщи отъ Панагюрище се продаваха на всѣкжде въ татар-пазарджишко, пловдивско, ихтиманско и златишко, а пжкъ помаци-тѣ отъ Родопа вдигаха отъ тука съ хиледи оки пастжрма.

Подиръ вжзстание-то и слѣдъ освобождение-то, съ измѣняванието на обстоятелства-та, захвана да пропада промишленность-та, па по край нея—и тжрговия-та, а пжкъ скотовждство-то сжвжршенно отслабна отъ възстание-то насамъ, защото тогава турци-тѣ ограбиха почти всичка-та жива стока. Главна-та основа за тукашна-та промишленность, за мѣстната тжрговия, бѣше скотовждство-то, нъ щомъ пропадна то, пропаднаха и промишленность-та, въ повече-то случаи, и тжрговия-та. Най-сѣтне, въ общи думи казано, Панагюрище се нахождаше въ цвѣтуще сжстояние по отношение на скотовждство-то, промишленность-та и тжрговия-та ; то броеше около 2000 домородства, съ 10-на хиледи жители, които бѣхж доста заможни и се наслаждаваха съ всички-тѣ доброчестини, а най-вече като почти сами се управляваха, както видѣхме ; тука едва-ли имаше сѣнка отъ турска властъ ; така сжщо и седемь-тѣ му горѣказанни сéла, които тоже вжзстанаха, бѣхж благати и честити, макаръ въ пжрво-то отъ тѣхъ и да живѣяха нѣколко турски и татарски домородства ; съ една рѣчь, за благосжстояние-то на Панагюрище и на села-та му, турци-тѣ отъ околни-тѣ села и градове отдавна бѣхж захванале да завиждатъ и дирѣхж причини за да ги ограбатъ и унищожжтъ, — да се построшжтъ носове-тѣ на непочитаіжщи-тѣ ги високомѣрни и гордѣливи за тѣхъ панагюрци.

2.

Зáговоръ-тъ. — Сжставяние приготовителенъ комитетъ — Приготвювание за вжзстаиие-то.

Панагюрище се намираше въ описаното по-горѣ положение, когато, по распорѣждание на „Централний Революционенъ Комитетъ“ въ Гюргево (у Ромжния), сжставенъ прѣзъ мѣсецъ декемврий 1875 год., Бѫлгария (собственно Мизия и Тракия) биде распредѣлена на петь бунтовнишки (революционни) окрѫжия: Тѫрновско, Сливенско, Врачанско, Панагюрско и Срѣдецско, които си имаха и срѣдоточия-та. На панагюрско-то четвѫрто революционно окрѫжие бѣше срѣдоточие богатий и хубавий срѣдногорски градъ Панагюрище, на който мѣстоположение-то е доста войскобранително (стратегическо). Въ начало-то на 1876 год. Централний Революционенъ Комитетъ испрати тука за *проповѣдници*, или, както вѫобще ги наричаха, *апостоли*, Петръ Ванковъ и Георги Бенковски (2), които да приготвѫтъ вѫзстание-то въ четвѫрто-то революционно окрѫжие (3). Тука трѣбва да се каже, че, и преди да захванатъ да се явяватъ въ Панагюрище горѣказанни-тѣ двама подбудители за вѫзстание, мнозина по-разбрани млади панагюрци се сношаваха съ бунтовнишки-тѣ главатаре на кроени-тѣ и не станале по-прѣдишни вѫзстания въ други-тѣ мѣста низъ Бѫлгария, както и съ проповѣдници-тѣ за вѫзстания-та, та знаяха добрѣ вѫрвежъ-тъ на работи-тѣ въ това отношение (4). Освѣнъ това, тука свободно, безъ никакво предпазвание,

---

(2) Истински-тѣ, сѫщински-тѣ имъ имена сѫ: на пѫрвий, — *Панайотъ Воловъ*, роденъ въ Шуменъ, а на вторий, — *Гаврийлъ Груевъ Хѫлтовъ*, роденъ въ Копривщица, — съселенинъ на Тодоръ Каблешковъ. — Всеизвѣстно е, че Копривщица е дала много голѣми хора на отечество-то ни.

(3) Ванковъ и другъ пѫть бѣше дохождалъ въ Панагюрище, гдѣто нѣкога-си и Левски свободно си дохождаше, ала Бенковски сега за пѫрвъ пѫть дойде тука самъ. Бенковски пристигна въ Панагюрище въ пѫрви-тѣ дни на мѣсецъ февруарий 1876 год. Като пристигнале въ село Царацово и се спрѣле въ кѫща-та на Иванъ Атанасовъ Арабаджия-та, тоя послѣдний отишѫлъ въ Пловдивъ, та обадилъ на тамошний комитетъ, че пристигнале Ванковъ и Бенковски. Пловдивский комитетъ испратилъ двама отъ членове-тѣ си, — Христо Благоевъ и Христо Тѫрневъ, които довеле Ванковъ и Бенковски въ Пловдивъ. Отъ тука тѣ трѫгнале: Бенковски за Панагюрище, прѣзъ Копривщица, а Ванковъ, прѣзъ Перущица и Кричимъ, за Татаръ-Пазарджикъ, съ писмо отъ пловдивский комитетъ до Михалаки Величковъ, обаче тоя послѣдний го не приелъ, та билъ принуденъ незабавно да се вѫрне въ Пловдивъ, като оставилъ и коня си на хана, — Ванковъ се уплашилъ да не би да го прѣдаде Величковъ; Ванковъ за 4 часа пѣши стигналъ въ Пловдивъ, гдѣто се спрѣлъ въ кѫща-та на Христо Тѫрневъ. Слѣдъ 2-3 дни той пакъ се вѫрналъ въ Т.-Пазарджикъ, съ писмо до Отонъ Ивановъ Сахатчия-та и Иванъ Рѫжанковъ, които го приели, крили, па, откакъ се захванало сѫзаклятие-то въ тоя градъ, Ванковъ дойде въ Панагюрище. — А пѫкъ влѣзвание-то на Бенковски въ Панагюрище, ето какъ стана: Като пристигналъ въ родно-то си мѣсто Копривщица, Бенковски се спрѣлъ при тамошний обущаръ Петко Тодоровъ Бояджийски (Панагюрецъ), на когото било извѣстно отъ Пловдивъ за пристигание-то на

госта. Понеже и Петко е билъ отъ сѫзаклѣтници-тѣ, Бенковски му сѫобщилъ, че е трѫгналъ за Панагюрище. Тогава Петко пратилъ вѣсть до Найденъ Ст. Дриновъ за да направи распорѣждание да се посрѣщне Бенковски. Найденъ испратилъ Георги Неновъ Манйовъ да посрѣщне тоя послѣдний. Пѫтувание-то било нощно врѣме. Хората се срѣщнале на мѣстность-та *Джаферица*, между Копривщица и Стрѣлецъ и, по дадена-та отъ Петко Т. Бояджийски лозинка *соколъ*, се познале. Тогава копривщенский сѫпроводникъ на Бенковски се вѫрналъ, а Георги Н. Манйовъ довелъ тоя послѣдний въ Панагюрище, — на госте, въ Дринова-та кѫща у Драгулина-махла. Бенковски обадилъ Найдену защо е дошѫлъ и му показалъ пѫлномощно-то си отъ Централний Революционенъ Комитетъ. Слѣдъ като се довѣриле въ работа-та си, Найденъ повикалъ у дома си Павелъ Ст. Бобековъ, Искрйо Цв. Мачовъ и Тодоръ Вл. Трѫкалановъ, които запозналъ съ Бенковски. Откакъ се сѫгласили вѫрху начина за дѣйствия-та, по рѣшение-то на всички-тѣ, на другий день Найденъ обадилъ на нѣкои отъ пѫрвенци-тѣ, а именно: на Симеонъ Хаджи-Кириловъ и на Петко Ралйовъ Мачовъ за пристигание-то на Бенковски, послѣ и на всички-тѣ други, отъ които се сѫстави комитета, както щемъ видимъ по-сѣтне, па и на селски-тѣ векиле Крѫстйо Ив. Гешановъ и Филипъ Ст. Щѫрбановъ. Бенковски се пази десетина дни въ Дринова-та кѫща, гдѣто е билъ извѣстенъ на домашни-тѣ като човѣкъ, който продава контрабанда тютюнъ, а напоконъ, откакъ вече захвана да ходи до Т.-Пазарджикъ и по села-та, когато се врѫщаше въ Панагюрище, по распорѣждание на комитета, опредѣляваха имъ се разни кѫщи за живѣяние заедно съ Ванкова, когато пристигна и той. Тая предпазителна мѣрка бѣше испѫрво необходима.

(4) Още прѣзъ 1871 год., когато крѫстосваха низъ Бѫлгария Василъ Левски, Ангелъ Кѫнчевъ и Димитръ Общий, въ Панагюрище се сѫстави таенъ бунтовнишки комитетъ отъ слѣдуѭщи-тѣ лица: Искрйо Цв. Мачовъ, Ив. Ст. Джужовъ, Найденъ Ст. Дриновъ, Ф. Ст. Щѫрбановъ, Ив. П. Дудековъ, Манчо Ст. Х.-Манчовъ, М. Ив. Манйовъ, Петко Тод. Бояджийски, Тодоръ Цв. Бояджийски, Андрей Ив. Манйовъ, Иванъ Поповъ Шивачъ (Пловдивчанинъ), Григоръ Георгиевъ, Крѫстйо Ив. Гешановъ и Георги Н. Манйовъ. (Тоя

безъ никакъвъ страхъ, всѣкой явно си четеше всѣкакви бунтовнишки книги и вѣстници, особенно въ читалище-то, въ което, когато се сѫбираха мнозина хора, единъ четеше и разказваше, а други слушаха; това постоянно ставаше въ празднични дни, прѣди обѣдъ, за да могатъ всички-тѣ хора да чуятъ и да се научѫтъ нѣщо. Хора-та не мислѣхѫ, нито прѣзъ умъ имъ минуваше, че такива книги сѫ забранени отъ правителството, че за такива книги по други мѣста въ Бѫлгарско много човѣци сѫ затваряни, заточавани, па, по нѣкога,

---

послѣдний бѣше тайний вѣстоносецъ на комитета; кадѣто трѣбваше да се испращатъ и носѭтъ писма, той ги носѣше, па и като членъ на комитета, знаеше сѫдържание-то имъ, та, въ случай на нѣкакво бѣдствие, да унищожава писма-та, а пакъ устно да сѫобщава сѫдържание-то имъ комуто трѣбва. По-кѫсно, откакъ Бенковски дойде въ Панагюрище, Георги Н. Манйовъ на всѣкадѣ ходѣше съ него, като пазачъ и като човѣкъ, който познава хората въ панагюрска-та, ихтиманска-та, татар-пазарджишка-та и пловдивска-та околности). Левски си дохождаше тука свободно, като у дома; като тѫрговецъ на абаджийска стока, той се спираше въ странноприемница-та на Иванъ Ст. Балабановъ, въ която се спираха и всички-тѣ други такива тѫрговци, обаче, трѣбва да се знае, че на тоя послѣдний бѣше извѣстно какъвъ е тоя тѫрговѣцъ. Левски много пѫти пѣеше въ черкова-та, като пѣвецъ, и всѣкой му се радваше, че ималъ гласъ „като ангелъ“, а пѫкъ на да ли бѣше останала нѣкоя чорбаджийска кѫща, въ която да не е ходилъ на честито, или на гощавание, или пѫкъ на сватба, когато е имало. По едно врѣме, прѣзъ есень-та на сѫща-та 1871 год., и троица-та заедно, — Левски, Кѫнчевъ и Общий, пристигнаха въ Панагюрище; тѣ слѣзоха въ сѫща-та странноприемница на Иванъ Ст. Балабановъ, като всѣки тѫрговци, ала сега се не бавиха. Откакъ се срѣщнаха съ сѫмисленници-тѣ си, та цѣлъ день и цѣла нощь говориха, ядоха и пиха въ сѫща-та странноприемница, тѣ си отидоха по отдѣлно; всѣкой тръгна по извѣстна посока. Напоконъ, до обирание-то на хазна-та подъ Араба-Конакъ (въ крайя на 1872 год.), Левски често спохаждаше Панагюрище, но слѣдъ тая случка, той вече се не яви. Всеизвѣстно е че го послѣдва смърть-та. — Тука трѣбва да се каже още, че по распорѣждание-то на тоя комитетъ, Манчо Ив. Манйовъ и Крайчо Ст. Самоходовъ убиха стражаринъ-тъ Мустафа. Тоя развратенъ помакъ биде обвиненъ, че ходилъ да прeслѣдва и да слуша що говорѭтъ хора-та (членове-тѣ на комитета), когато се сѫбирале въ училище-то, па и за други причини. Това бѣше въ крайя на 1875 год. Власти-тѣ неможяха да откриятъ нито трупа на убития, нито пѫкъ убийци-тѣ да намѣратъ.

и обѣсвани. Тия нѣща не можѣхѫ да се повѣрватъ отъ панагюрскитѣ четци ; тѣ бѣхѫ странни за тѣхъ. Та, по тия причини и поради мѣстни-тѣ условия, може да се каже, че повече отъ панагюрски-тѣ млади хора бѣха готови за вѫзстание, йоще повече като тѣ едва-ли знаяха що е турчинъ, нито имъ минуваше прѣзъ ума за турска-та войска, за турска-та сила, за това дори и немаше нужда да се работи за приготвюванието на духове тѣ въ такава смисѫль, — трѣбваше само да се изберѫтъ хора-та, които щѫтъ да се турѫтъ на чело на работа-та. Слѣдъ нѣколко срѣщания на *апостоли-тѣ* съ *благонадѣждни-тѣ хора,* цѣль-та дипъ лесно се постигна въ Панагюрище. Мисѫль-та за вѫзстание се разви, почти въ всички-тѣ редове, между панагюрци-тѣ откакъ избухна и херцеговинско-то вѫзстание ; не се мина много врѣме и сѫзаклятието се осѫществи. Въ близно-то село Копривщица имаше по-развити, повече интелигентни хора, ала тамошни-тѣ пѫрвенци надвиха на млади-тѣ ; повече-то отъ пѫрвенци-тѣ не оставиха млади-тѣ, макаръ и приготвени, да се бунтуватъ противъ царщина-та ; тѣ мислиле, че една тѫлпа бунтовници нищо не ще може да стори на многобройна-та царска войска, ами само ще се напакости на село-то ; затова и побѫрзале да затворѫтъ нѣкои отъ бунтовници-тѣ и главатаре-тѣ имъ, както ще видимъ по-сѣтне. Въ Панагюрище обаче се случи противно-то : тукашни-тѣ пѫрвенци и старѣйшини, които другъ пѫть бѣхѫ твѫрдѣ строги кѫмъ млади-тѣ, въ тоя случай тѣ преклониха глави-тѣ си кѫмъ тия послѣдни-тѣ : мнозина отъ тѣхъ се чинеха, като че не виждатъ, като че не знаятъ що се готви, що се вѫрши, макаръ и прѣдъ очи-тѣ имъ да отиваха тѫлпи, по 10, 20 или 30 души да се обучаватъ съ пушки-тѣ си изъ вѫнъ града ; други побѫрзаха да оставатъ Панагюрище и да отидѫтъ по тѫрговия-та си въ Одринъ, Цариградъ и другадѣ, а пѫкъ трети взеха живо участие въ работа-та, както и сами-тѣ *векиле*, царски-тѣ хора. Единъ-тъ отъ векили-тѣ, — Ф. С. Щѫрбановъ, дори задѫржа 160 турски лири дѫржавни пари, сѫбрани отъ население-то за данѫка *бегликъ*, и не ги внесе въ хазна-та за да се употрѣбѫтъ за нужди-тѣ на дѣлото, — за вѫзстание-то. Освѣнъ това, всички-тѣ почти богати и заможни хора помогнаха съ пари и съ други нѣща за готвяще-то се вѫзстание, а нѣкои, както и сѫществуѭщи-тѣ тогава абаджийско, тѫрговско, заемателно и женско дружества, дадоха и заемообразно повече отъ хилядо турски лири. Така сториха и всички-тѣ богати хора въ села-та Стрѣлецъ, Поибрене, Петричъ и другадѣ.

Подиръ нѣкои прѣпирни между Бенковски и Ванковъ, разбира се, все по работа-та, сѫстави се едно настоятелство, или комитетъ, който да приготвюва вѫзстание-то и всичко щото е потрѣбно за него. Тоя комитетъ, подъ предсѣдателство-то на Бенковски, се сѫстоеше отъ слѣдуѭщи-тѣ лица: учители-тѣ Павелъ Станйовъ Бобековъ и Искрйо Цвѣтковъ Мачовъ, граждане-тѣ Симеонъ Хаджи-Кириловъ, Иванъ Стояновъ Джуджовъ, Захарий Сѫбовъ Койчовъ, Петко Ралйовъ Мачовъ, Петръ Стефановъ Щѫрбановъ, Тодоръ Влайковъ Трѫкалановъ, Найденъ Стояновъ Дриновъ и Маринъ Дѣлчовъ Юруковъ (називаемъ и Шишковъ). По сѣтне и сами-тѣ селски векиле Филипъ Стефановъ Щѫрбановъ и Крѫстйо Ивановъ Гешановъ влѣзоха въ сѫстава на комитета. Освѣнъ Бенковски, всички-тѣ тия хора бѣха мѣстни жители; съ исключение на учители-тѣ и други двама-трима отъ тѣхъ, съ срѣдно сѫстояние, останали-тѣ бѣха богати тѫрговци и ступани на много движими и недвижими имоти, както и на жива стока. За ковчежникъ на комитета, който се нарѣче *приготовителний комитетъ*, се избра единъ отъ членове-тѣ му, — Симеонъ Хаджи-Кириловъ, а за писаръ (секретарь) се назначи Тома Георгиевъ. Войнишка-та нарѣдба на вѫзстаници-тѣ се устрои така: Павелъ Ст. Бобековъ, членъ на комитета, се назначи и за *хилядникъ* (главатаръ на хилядо души), а пѫкъ Радъ Ивановъ Тусчийски (Клисаръ-тъ), Стоянъ Пенчовъ Пѫковъ, Манчо Ивановъ Манйовъ, Никола Хаджи-Георгйовъ, Крѫстйо Хаджи-Томйовъ, Павелъ Хаджи-Симеоновъ, Стоянъ Тропчовъ, Дѣлчо Цоловъ, Илия Илйовъ Петдесетника, Радъ Георгйовъ Джуновъ, Илия Якововъ Делибалтовъ и Иванъ Мариновъ Хорчовъ, — за *стотници* (главатаре по на сто души). Всички-тѣ стотници зависѣха отъ хилядника, който имъ сѫобщаваше всички-тѣ распорѣждания на комитета, които тѣ трѣбваше точно да испѫлняватъ. Всѣкой стотникъ имаше по десеть *десетници*, които обучаваха бѫдѫщи-тѣ вѫзстанници. Въ военни-тѣ работи хилядникъ-тъ зависѣше напѫлно отъ комитета; той нищо не можѣше да вѫрши безъ одобрѣние-то и позволение-то на комитета, въ който се сѫсрѣдочаваше и военна-та власть.

При всичко, че Централний Революционенъ Комитетъ бѣше назначилъ Ванковъ да ржководи работи-тѣ въ четвжрто-то революционно окржжие, а Бенковски — за неговъ помощникъ, обаче тоя послѣдний присвои права-та и отне власть-та на Ванкова, който се не противи, ала пжкъ и не отиде за Клисура и Карлово, гдѣто го пращаше Бенковски, ами остана въ Панагюрище. Бенковски бѣше човѣкъ съ твжрда воля и не отстжпчивъ; щото намислѣше, щото рѣшеше да стори, той го свжршваше; той бѣше и много остроуменъ; макаръ и грубо, той всѣкога бѣше готовъ да отговори на каквито и да сж питания; той обичаше самъ да заповѣда, думата му да се не повржща, никой да му не вжзразява, никой да му се не противи, та за това често се караха съ Ванкова, — човѣкъ кротжкъ и много тжрпѣливъ. За да има човѣкъ, който да го слуша, да му угажда и да му не вжзразява, Бенковски повика едного отъ апостоли-тѣ въ сливенско-то революционно окржжие, — Георги Икономовъ (Попъ Тодоровъ, Сливенецъ), ужъ да го испрати да приготвюва и ржководи вжзстание-то въ Старо-Ново-Село. Икономовъ пристигна тука въ пжрва-та десетница на мѣсецъ априлий. — За писаръ на Бенковски се назначи Тодоръ Димитровъ Бѣлопитовъ, който на всѣкадѣ съ него ходеше.

Слѣдъ като се устрои приготовителний комитетъ, Бенковски и Ванковъ постоянно обикаляха градове-тѣ и села-та въ четвжрто-то революционно окржжие, а комитетъ-тъ бжрзо работеше и приготвюваше всичко щото е потрѣбно за вжзстание-то. И сами-тѣ граждане вече захванаха да се приготвюватъ за вжзстание. Мнозина по-стари хора, особенно нѣкои отъ пжрвенци-тѣ, опитни човѣци, разбираха и знаеха, че панагюрци не щжтъ могжтъ да се биятъ съ турци-тѣ и да имъ противостоятъ, че тѣ небива да се бунтуватъ противъ царщина-та, защото нематъ никаква вреда отъ турци-тѣ, нема причини, които да даватъ поводъ за вжзстание, ала въ население-то вече бѣше се вкоренила мисжль-та за вжзстание; всички викаха, че трѣбва да се вжзстане, да се запалатъ села и градове, — турски и бжлгарски, да се строшжтъ мостове, да се развалжтъ телеграфе и желѣзници, па напоконъ каквото ще да става; турци-тѣ нема да сѣджтъ съ кржстосани ржцѣ, ами щжтъ да захванатъ и тѣ да колжтъ, да бѣсжтъ и всѣкакви други глупости да чинжтъ, както чинжтъ всѣкога въ такива случаи, и по такъвъ начинъ щѫтъ да предизвикатъ намѣсвание на европейски-тѣ дѫржави, които, както и да е, все щѫтъ да настоятъ да се дадѫтъ нѣкакви правдини на бѫлгарский народъ, ако сѫвѫршенно се не освободи отъ турско-то владание. Така се мислѣше, така се проповѣдваше въ онова врѣме, па така се и случи напоконъ. Освѣнъ това, нѣкои отъ по-млади-тѣ, като за вѫзражение на стари-тѣ, казваха, че ако панагюрци сѫ охални, свободни, не притѣснявани, то другадѣ въ Турско, бѫлгарско-то население тегли отъ турска-та власть, то робува на турци-тѣ, които безнаказанно се располагатъ съ имота му, съ честь-та му, съ живота му; за това трѣбва и то да се освободи отъ турский гнѣтъ, отъ турско-то владичество. А такива млади имаше доста въ Панагюрище; такъвъ бѣше и Павелъ Ст. Бобековъ, ученикъ на турско-то военно медицинско училище въ Цариградъ, ала непримиримъ врагъ на турци-тѣ (5); той повече умѣеше да внуши на сѫграждане-тѣ си мисѫль-та за вѫзстание, — ако това трѣбваше, — мисѫль, още въ Цариградъ вродена въ него, отъ колкото Бенковски, или който и да би билъ другъ бунтовнишки проповѣдникъ. Прочее, ако панагюрци сами не разбираха цѣль-та на вѫзстание-то и ако не мислѣха нѣщо повече, тѣ немаше и да вѫзставатъ.

Както се каза, всичко вече се приготвюваше: въ много кѫщи захванаха да се лѣятъ ядра (куршуме), да се правятъ мехлеме въ кутийки, да се расчесватъ ленени или памучни платове за тивтикъ и да се приготвюватъ разни врѫзки за ранени-тѣ, да се приготвюва много опеченъ, сухъ, дѫлготраенъ хлѣбъ, а пѫкъ повечето отъ обущаре-тѣ готвеха царвуле (опинци) и други мешинени потрѣбности за вѫзстанници-тѣ. Олово-то за ядра-та се донасяше отъ Пловдивъ, отъ гдѣто се донесоха и много разновидни пушки и револвери, купении отъ тамошни-тѣ тѫрговци, както и барутъ, който се донасяше и отъ Т.-Пазарджикъ; много турци отъ Златица и отъ други ближни села донасяха барутъ за проданъ въ торби и го продаваха съ обикновинна цѣна; тѣмъ и не дохождаше на умъ да помислѭтъ и да попитатъ защо сега се купува толкова много барутъ, ами само глѣдаха да го продадѭтъ за да вгематъ пари. Въ войнишко-то Панагюрище едва-ли би се намѣрила кѫща безъ орѫжие, кѫща, въ която да нема поне какѫвъ-годѣ вехтъ пищовъ, строшена пушка, или рѫждясалъ ятаганъ, защото сѫ рѣдко ония панагюрци, които да не могѫтъ да боравѫтъ съ орѫжие. Никола Георгйовъ Бинбашийски и други още нѣкои пушкаре и ножаре поправяха сѫбрани тѣ вехти и развалени орѫжия. Пушки-тѣ, съ които се готвеха записани-тѣ вече до извѣстно врѣме около 600 способни хора да носѭтъ орѫжие, бѣхѫ разни видове шишинета, гарабини, филинти, все кремикови, нѣколко евзалие и ловчийски чивтета, три лафошета и една маузеръ; имаше и около двѣсте прости револвере, а разни кремикови пищове много; хилядникътъ и двама-трима стотници бѣхѫ си купиле пушки винчестеръ. По едно врѣме, когато бройя на ратницитѣ се намножи, па и въ Пловдивъ вече се не намираха пушки, освѣнъ въ нѣкои магазии, отъ които не бѣше дипъ лесно да се купуватъ исцѣло, по нѣколко на еднаждъ, комитетъ-тъ рѣши и испрати въ Цариградъ едного отъ членове-тѣ си, Иванъ Ст. Джуджовъ, съ 1054 турски лири за да купи пушки и револвере, като тѫрговецъ. Той бѣше купилъ и испратилъ нѣколко отъ тия орѫжия за Панагюрище, ала прѣди да пристигнатъ тѣ, вѫзстание-то избухна, та бунтовници-тѣ се биха съ каквито вече орѫжия имаха. Испратени-тѣ отъ Цариградъ пушки и револвере бидоха хванати отъ турски-тѣ власти на татар.-пазарджишка-та желѣзно-пѫтна станция (6). Казанний погорѣ Никола Бинбашийски поѐ вѫрху-си да направи и дрѫвени-тѣ топове; той направи шесть голѣми и петь по-малки топове отъ черешови, дѫбови и орѣхови дрѫвета. Работеха се още топове, ала не можѣха да се свѫршѫтъ, защото вѫзстание-то прѣвари. Всички-тѣ топове бѣхѫ ягко свѫрзани съ желѣзни халки. Топове-тѣ щѣхѫ да се пѫлнатъ и се пѫлниха съ всѣкакви желѣзни дребулии и съ глави-тѣ (топузе-тѣ) отъ кантаре-тѣ, които се обраха отъ всички-тѣ кѫщи. По предложение-то на 85-годишний дѣдо Стойо Брадестилъ, приготвиха се и единъ видъ копия, — островѫрхи желѣза на дѫлги дрѣнови тояги или прѫтие, добрѣ уработени, та съ тѣхъ се въорѫжиха конници-тѣ, които обаче немаха пушки, нъ имаха само пищове или револвере и ятагане.

---

(5) За Павелъ С. Бобековъ е писано нѣщо въ Кн. III, стр. 199, отъ 1892 год., отъ издавани-тѣ подъ заглавие книги „Бѫлгарский периодически печатъ отъ вѫзраждание-то му до днесь“ и въ Кн. IV и V, стр. 332, отъ II-та година на списание-то „Мисълъ“, издаваемо въ Срѣдецъ.

---

(6) Щомъ се разчуло въ Цариградъ, че турци-тѣ навлѣзле въ Панагюрище, Ив. Ст. Джуджовъ побѣгналъ въ Русия; той се вѫрна тука едвамъ слѣдъ освобождение-то; тоя човѣкъ повѫрна пари-тѣ, които бѣхѫ останале у него. Въ врѣме на вѫзстание-то, турци-тѣ изгориха и ограбиха всички-тѣ му недвижими и движими имоти, па убиха стари-тѣ му родители, братъ му и снаха му.

3.

Сѫбрание-то на Оборище. — Рѣшение-то на това сѫбрание. — Прѣпирни между Бенковски и приготовителний комитетъ.

Отъ день на день движение-то се усилваше; отъ цѣло-то окрѫжие постоянно пристигаха тайни-тѣ вѣстоносци съ писма и да сѫобщаватъ гдѣ що се вѫрши, какъ отиватъ работи-тѣ. Въ Панагюрище вече бѣше почти всичко на свѫршвание, заради това, по едно врѣме като се вѫрнаха тука Бенковски и Ванковъ, които бѣха отишле низъ окрѫжие-то, комитетъ-тъ направи засѣдание отъ всички-тѣ си членове, въ което участвуваха Ванковъ и Икономовъ. Въ това засѣдание се рѣши да стане едно главно сѫбрание отъ представители на всички-тѣ градове и села, които влизатъ въ предѣли-тѣ на четвѫрто-то бунтовнишко окрѫжие, за да се размисли и рѣши въ кой день именно и какъ да се вдигне бунтъ-тъ, а именно: да ли население-то въ градове-тѣ и села-та да вѫзстане или пѫкъ да се испрататъ чети низъ гори-тѣ и планини-тѣ. Мѣсто за сѫбрание-то се назначи *Оборище*, една скришна гориста мѣстность задъ вѫрха Раслатица въ Срѣдна-Гора на сѣвѣрозападъ отъ Панагюрище, на която една-та половина се намира въ панагюрско-то землище, а друга-та — въ онова на село-то Мечка. Тая мѣстность, като най-скришна и най-удобна за такава работа, се посочи отъ дѣдо Димитръ Коклйовъ, отъ село Мечка. Распорѣждание стана да се испрататъ писма за това до всички-тѣ градове и села, въ които има сѫзаклѣтници и бунтовнишки комитети, за да имъ се сѫобщи рѣшение-то на панагюрский комитетъ и да испрататъ представители-тѣ си право на мѣсто-то. Повечето отъ представители-тѣ минаха ноще прѣзъ Панагюрище; тѣ се спираха въ странноприемница-та на Найденъ Ст. Дриновъ (членъ на комитета), отъ гдѣто нарочно приготвени хора ги завождаха на Оборище (7). Отъ Панагюрище се испратиха двама представители: учитель-тъ Ис. Ц. Мачовъ (членъ на комитета) и тѫрговецъ тъ Г. Нейчовъ. Освѣнъ градове-тѣ Пловдивъ, Т.-Пазарджикъ, Пещера, Сопотъ, Карлово и Копривщица, около 40 голѣми и малки села имаха представители. Тука присѫтствуваха и Бенковски, Ванковъ и Икономовъ, а Каблешковъ не можя да дойде отъ Копривщица, защото билъ боленъ. Отъ много мѣста представители-тѣ се не приеха въ сѫбрание-то, защото пѫлномощия-та имъ не бѣхѫ редовни, ала тѣ седяха тука додѣто се свѫрши всичко и си отидоха заедно съ представители-тѣ, които имаха редовни пѫлномощия. Всички-тѣ хора, които бѣхѫ дошле тука, представители, вѣстоносци, стражаре, готваче на храни-тѣ и други сѫзаклѣтници, бѣхѫ около 400 души. Тука бѣше дошѫлъ и Захарий Стояновъ (отъ село Медвенъ), който бѣ участвувалъ въ приготвювание-то на старо-загорско-то вѫзстание прѣзъ минала-та есень (1875 год.), което бѣше устроено и се управляваше отъ Ст. Стамболовъ, ала поради несполука-та на това послѣдно-то, по причина отъ сами-тѣ сѫзаклѣтници, мѣстни хора, за да се укрие отъ власти-тѣ, понеже не успѣлъ да побѣгне въ Румѫния, откакъ се крилъ на други мѣста, сполучилъ найсѣтне да дойде въ Пловдивъ, отъ гдѣто, около 20-й Марта 1876 год. пристигна въ Панагюрище. Откакъ се пази тука нѣколко врѣме, Захарий отиде въ Калугеровский Монастиръ

---

(7) Тука трѣбва да се каже, че и всички-тѣ главни революционере и сѫзаклѣтници отъ други-тѣ окрѫжия, когато дохождаха тука, или минуваха прѣзъ Панагюрище, спираха се въ тая странноприемница. За да знаятъ съ кого да говорѫтъ най-напрѣдъ, Найденъ бѣше провалилъ ухо-то на брата си Пѣйо и бѣше му окачилъ единъ менгушъ (обица); това бѣше знакъ-тъ, който бѣше извѣстенъ своеврѣменно на всички-тѣ сѫзаклѣтници въ други-тѣ окрѫжия, та, щомъ дойдеше такѫвъ, той най-напрѣдъ глѣдаше да види човѣкъ-тъ съ обица-та и отъ него вече ще узнае що да чини.

Св. Никола (8) при игумена дѣдо Кирилъ, обаче монастирски-тѣ ратае и слуги като захванале да го подозиратъ и да се сѫмнѣватъ въ него, подиръ нѣколко дни, прѣзъ Априлий, той пакъ се вѫрна въ Панагюрище (9). Откакъ вече престанаха да пристигатъ представители и откакъ се провѣриха пѫлномощия-та на пристигнали-тѣ, прѣди всичко, Бенковски поиска отъ представители-тѣ да дадѫтъ нему и на другаре-тѣ му (Ванковъ, Каблешковъ, макаръ той и да отсѫтствуваше, и Икономовъ, който, както се спомена по-горѣ, прѣди 4-5 дни бѣше пристигналъ тука отъ Сливенъ) едно пѫлномощно, на което съ сила-та само тѣ да иматъ право да обявяватъ вѫзстание въ четвѫрто-то бунтовнишко окрѫжие, когато намѣратъ за добро; тѣ да назначаватъ главатаре-тѣ на ратници-тѣ и, вѫобще, тѣ сами неограничено да располагатъ съ работи-тѣ на вѫзстание-то. Георги Икономовъ обяви, че е умѣстно, основателно, предложение-то на Бенковски и никакъ се не сѫмнѣва, че родолюбиви-тѣ представители щѫтъ да ги снабдѫтъ съ такова пѫлномощно, па да се пристѫпи кѫмъ работа; обаче Ванковъ, татар-пазарджишкий, сопотский, копривщенский и панагюрски-тѣ представители, — Иванъ В. Соколовъ, Ганчо Попъ-Николовъ, Найденъ Попъ-Стояновъ, Искрйо Цв. Мачовъ и Георги Нейчовъ, не намѣриха за умѣстно да се дава такова пълномощно. Повдигна се голѣма распра, защото Бенковски настояваше на искание-то си, та по едно врѣме и Ванковъ се съгласи да имъ се даде пълномощно, ала други-тѣ, особенно Мачовъ и Соколовъ, не се съгласяваха; тѣ мислѣха, че съ такова пълномощно пратенници-тѣ на Революционний Комитетъ щѫтъ да вършѫтъ всичко произволно, щѫтъ да злоупотрѣблявать. Противъ това искание на Бенковски възстанаха и представители-тѣ отъ Брацигово и Перущица,—Василъ Петлешковъ и Д-ръ Василъ Соколски, ала Бенковски постоянствуваше. Най-сѣтне, благодарство на повечето селски представители, които, кое съ сладки, кое съ заплашителни думи, Бенковски можя да убѣди, тоя послѣдний сполучи и даде му се искано-то пълномощно, подписано, волно и неволно, отъ всички-тѣ представители, безъ да смѣеше нѣкой да измѣни поне една точка отъ съдържание-то му. Пълномощно-то написа Ванковъ, по казвание-то на Бенковски. Подиръ това попъ Груйо, представитель отъ село Баня, едничкий священникъ между дошли-тѣ хора на Оборище, приведе подъ клѣтва представители-тѣ и *апостоли-тѣ*, че щѫтъ да служѫтъ вѣрно на отечество-то си. Заклѣ се и той самъ, попъ Груйо, като цѣлуна вехтий си требникъ и ятагана си.—(Дума по дума Ив. Соколовъ казваше клѣтва-та на попъ Груйо, който тоже така я изговаряше, а слѣдъ него и всички ония, които се кълнеха). — Слѣдъ извършвание-то на тоя обрядъ, Бенковски обяви засѣдание-то за отворено. Никакви писменни бѣлѣжки се не държѣха, защото Бенковски не допустна да се държѫтъ такива. Най-много се чуваше попъ-Груйовий гласъ; попъ Груйо посрѣщаше съ псувни всѣкого, който възразяваше на Бенковски, като съвременно псуваше турци-тѣ и рѫка-та си слагаше на ятагана, или на кремиковий си пищовъ, останалъ отъ дѣдо му (10).

---

(8) Въ врѣме-то на вѫзстание-то, турци-тѣ сѫвѫршенно опустошиха тоя монастиръ, който вече се не поднови. При всичко, че земи-тѣ му, като безступански, — понеже монастиръ-тъ вече не сѫществува, принадлежѫтъ на дѫржава-та, Градско-то Общ. Управление въ Т.-Пазарджикъ прибира приходи-тѣ отъ тѣхъ. — Тогава въ тоя монастиръ се криеше и Петко Пазарджиченина, който бѣше убилъ единъ пазарджишки голѣмецъ, — турчинъ-тъ Недимъ бей, гнуснавъ, развалѣнъ човѣкъ.

(9) За пристигание-то на Захарий Стояновъ, най напрѣдъ, тукашний комитетъ бѣше извѣстенъ, та прати Павелъ Хаджи Симеоновъ, Дончо Спасовъ и Димитръ Райновъ въ Пловдивъ да го посрѣщнатъ и доведѫтъ въ Панагюрище; пратенници-тѣ го намѣриле въ село Цалапица, отъ гдѣто го взеле та го доведоха тука. И трима-та посрѣщаче бѣха отъ сѫзаклятници-тѣ. Димитръ Райновъ бѣше таенъ вѣстоносецъ между Панагюрище — Татаръ-Пазарджикъ — Пловдивъ и съ талига-та си пренасяше орѫжия отъ послѣдни-тѣ два градове въ пѫрвий, а Павелъ Хаджи-Симеоновъ, както вече знаемъ, бѣше стотникъ. — Захарий слѣзе въ кѫща-та на тоя послѣдний, а на другий день Найденъ Ст. Дриновъ го взе и доведе на хана си, като казваше прѣдъ хора-та, че си главилъ тоя чужденецъ за слуга; хора-та, които не бѣха посветени въ тайни-тѣ на сѫзаклѣтници-тѣ, вѣрваха това, йоще повече като

Захарий бѣше нареденъ по едно врѣме отъ мнимий си господаръ
да му вари нѣколко дни ракия въ единъ близенъ до хана дворъ.
(10) Тоя селенинъ човѣкъ не е билъ роденъ за священникъ, ами — забунтовникъ. Отъ друга страна, той бѣше много наивенъ и простодушенъ. Бенковски, който съ никого се не шегуваше, който никога се не засмиваше, който всѣкога съ всѣкого положително гово-

Въ разискванията-та, по кой начинъ да се вѫзстане, помежду представители-тѣ се появиха двѣ мнѣния: Нѣкои отъ тѣхъ казваха, че ще да е по-добрѣ, ако се сѫставатъ чети, които да навлѣзатъ въ планина-та, а население-то да си мирува, ужъ като че нема дори извѣстие, па да помага, до колкото може; така мислѣха и *апостоли-тѣ*. Обаче повечето отъ представители-тѣ мислѣха другояче: тия послѣдни-тѣ неможѣха да допустнатъ щото мѫже-тѣ да трѫгнатъ по гора-та, а челедьта имъ да остане въ села-та, безъ никаква защита; тѣ искаха да вѫзстане всичко-то население, защото по такѫвъ начинъ и европейски-тѣ дѫржави щѫтъ да сѫчувствуватъ на бѫлгарский народъ, па и човѣколюбиви хора щѫтъ да му помогнатъ, а пѫкъ, като трѫгнатъ чети низъ гора-та, турско-то правителство ще ги нарѣче разбойници, ще да ги преслѣдва, ще да ги излови и избие, както много пѫти се е случвало, и нищо нема да стане. Говори се много и най-сѣтне се прие послѣдно-то мнѣние: да вѫзстане население-то. Разказа се на представители-тѣ какъ трѣбва да се вѫзстане и, когато се прогласи вѫзстание-то, кѫдѣ трѣбва да отидѫтъ стари-тѣ, жени-тѣ и дѣца-та, — въ други нѣкои села, или въ гора-та. Всѣкой представитель обади да ли село-то му ще може да се брани и запази самò, или ще трѣбва да му се отиде на помощь отъ друго село. Рѣши се щото ратници-тѣ отъ по-малки-тѣ села, въ крайна нужда, да се присѫединѫтъ кѫмъ ония въ по-голѣми-тѣ села. —Поради войскобранително-то му мѣстоположение, пакъ Панагюрище се избра за срѣдоточие на вѫзстание-то и сѣдалище на сѫвѣта, който ще управлява движение-то въ цѣло-то четвѫрто окрѫжие. Повдигна се питание за деня, въ който ще да се провѫзгласи вѫзстание-то, обаче Бенковски, макаръ и да мислѣше да стане това на пѫрвий Майя, както мислѣха и другаре-тѣ му и членове-тѣ на приготвителний комитетъ въ Панагюрище, като се страхуваше да не би нѣкой да издаде работа-та, той обади на

рѣше, само съ попъ Груйо се шегуваше; съ него кога говорѣше, едва-ли щѣше да се позасмѣе. Бенковски му казваше, че ще го направи *срѣдногорски митрополитъ*, а простодушний попъ-Груйо, като бѣше напѫлно увѣренъ въ това, настояваше да бѫде *архиепископъ бански*, защото било нѣщо по-голѣмо, по славно! — Толкова разбираше.

представители-тѣ, че деня, въ който ще се развие знаме-то въ четвѫрто-то революционно окрѫжие, е наближилъ и че за това своеврѣменно ще се обади на всѣкадѣ. Бенковски притури, че, ако правителство-то усѣти за заговора и хване нѣкого отъ сѫзаклѣтници-тѣ, то, село-то, въ което се случи такова нещастие, веднага да вѫзстане за да избави хванатий и незабавно да извѣсти за това на приготвителний комитетъ въ Панагюрище, отъ гдѣто ще се провѫзгласи вѫзстание-то. Бенковски каза така, защото имаше прѣдъ видъ слѣдуѭщето сѫображение: ако правителство-то открие заговора и хване нѣкого отъ сѫзаклѣтници-тѣ, между които може да се случѭтъ нѣкои малодушни хора, та отъ мѫки се принудѭтъ да искажатъ това що се тѫкми и вѫрши, турци-тѣ щѫтъ да прѣварятъ и, въ продѫлжение на нѣколко дни, всичко да потушѫтъ; тогава ще трѣбва изново, слѣдъ нѣколко години, да се приготвюва ново вѫзстание; заради това, въ такъвъ случай, по-добрѣ ще бѫде да се привѫзгласи вѫзстание-то, па каквото стане да стане. Така се и случи, както ще се види по-сѣтне. Най-послѣ се избра една комисия, която да отиде въ Панагюрище за да напише уставъ, по който щѫтъ да се рѫководѫтъ главатаре-тѣ на вѫзстанници-тѣ и по който щѫтъ да се управляватъ, вѫобще, работи-тѣ на вѫзстание-то, да опредѣли деня за провѫзгласяване-то му и редъ-тъ за дѣйствия-та, — макаръ сѫбрание-то и да рѣши, по начало, че день-тъ за прогласяване на вѫзстание-то трѣбва да бѫде пѫрвий Майя. Тая комисия се сѫстоеше отъ: Бенковски, Ванковъ, Икономовъ, панагюрски-тѣ представители Ис. Цв. Мачовъ и Г. Нейчовъ, татар-пазарджишкий Ив. В. Соколовъ (родомъ отъ Радомиръ, а учитель въ Т.-Пазарджикъ), копривщенский Н. П.-Стояновъ, брациговекий В. Петлешковъ, перущенский, Д-ръ В. Соколски, клисурский Ник. Караджовъ, петришкий Нено Л. Гуговъ и пловдивский Хр. Н. Тѫрневъ, който на 18-й Априлий вечерь-та остави Панагюрище, та си отиде въ Пловдивъ. Прѣди да си тѫргнатъ представители-тѣ, единъ вѣстоносецъ пристигна съ писмо отъ Вратца; въ това писмо тамошни-тѣ сѫзаклѣтници явяваха, че вече сѫ приготвени за вѫзстание. Слѣдъ единъ голѣмъ, като изъ рѫкавъ, пролѣтенъ дѫждъ, на 16-й Априлий привечеръ, на Оборище немаше вече никой; всички-тѣ представители, стражаре-тѣ и готваче-тѣ бѣхѫ си отишле. Сѫбрание-то на Оборище трая отъ 13-й до 16-й Априлий включително. Още въ сѫщий день вечерь-та комисия-та пристигна въ Панагюрище, а на другий день се захвана за работа-та си. Тя засѣдаваше въ кѫща-та на бае Иванъ Лековъ, единъ богатъ табакъ и тѫрговецъ на щавени кожи. За главенъ писарь (секретаръ) на комисия-та се назначи Захарий Стояновъ. — На 19-й Априлий замина за Клисура, прѣзъ Копривщица, и клисурский представитель Никола Ив. Караджовъ.

Додѣто трая сѫбрание-то на Оборище, приготвювания-та въ Панагюрище слѣдваха. Нъ нѣкои отъ членове-тѣ на приготвителний комитетъ, на чело съ хилядника Бобековъ, като имаха прѣдъ видъ, че още не сѫ пристигнале орѫжия-та отъ Цариградъ, не одобриха онова рѣшение на сѫбрание-то на Оборище, че ако би се случило щото и прѣди пѫрвий Майя власти-тѣ да хванатъ нѣкой сѫзаклѣтникъ, то и прѣди тоя день да се прогласи вѫзстание-то; тѣ крайно негодуваха и за пѫлномощно-то, което Бенковски взе отъ прѣдставители-тѣ; тѣ се бояха да не би той съ това пѫлномощно да вземе всичката власть въ рѫцѣ-тѣ си (при всичко, че Бенковски се не опитва за такова нѣщо), па да се располага произволно съ хора-та, — да стане неограниченъ, пѫлновластенъ заповѣдникъ. А пѫкъ най-силенъ поводъ за скарвание-то даде слѣдующе-то обстоятелство: Комитетъ-тъ бѣше испратилъ писмо до главатаря на пѫрво-то (тѫрновско) бунтовнишко окрѫжие, Стойко Мѫгла-та (Стефанъ Стамболовъ) да го пита да ли хора-та въ онова окрѫжие сѫ готови за вѫзстание и кога тѫкмѫтъ да се прогласи вѫзстание-то. Такива писма бѣхѫ испратени и до други-тѣ революционни окрѫжия, та, както вече видѣхме, още на Оборище пристигна отговоръ отъ трето-то (врачанско-то). Илия Ил. Петдесетника бѣше пратенъ да занесе това писмо въ Тѫрново. Той донесѫлъ отговоръ отъ Стойко Мѫгла-та и, вмѣсто да предаде писмо-то на комите-та, предалъ го на Бенковски. Попитанъ отъ комитета да ли е донесѫлъ писмо отъ Тѫрново, Илия отговорилъ, че е донесѫлъ и го далъ на Бенковски. Комитетъ-тъ поиска отъ тоя послѣдний да му предаде писмо-то, ала той отказа. Но тѫй като вѣстоносци-тѣ всѣкога знаяха сѫдѫржание-то на иисма-та, Илия обади на комитета, че въ писмо-то било писано да се не бѫрза съ вѫзстание-то, защото и Сѫрбия щѣла да обяви война на Турция, та слѣдъ обявявание-то на тая война да се прогласи вѫзстание-то веднага и въ петь-тѣ революционни окрѫжия, понеже тогава турски-тѣ войски като щѫтъ да сѫ распрѫснати, — въ Босна и Херцеговина, Черна-Гора и Сѫрбия, — вѫзстание-то, така, както е приготвено, ще да успѣе, па и цѣль свѣтъ ще да види, че всичкий бѫлгарски народъ се е побунилъ противъ турска-та власть, а не само нѣколко хора, както досега е ставало това. Стефанъ Стамболовъ казалъ на Ил. Петдесетника, че най-кѫсно до кадѣ 1-й Майя Сѫрбия ще обяви война-та, за това да се не бѫрза. И, дѣйствително, той е ималъ право, защото другояче щѣше да излѣзе работа-та, ако и петь-тѣ революционни окрѫжия едноврѣменно бихѫ се вѫзбунтували щомъ Сѫрбия обяви война на Турция и тая послѣдпя-та си распрѫсне войски-тѣ по разни страни. Не ще ни дума, че за башѫбозуци-тѣ не се е ни помислювало. Но, както и да е, обстоятелства-та така се стекоха щото, както щемъ видимъ, вѫзстание-то се прогласи прѣдиврѣменно. Работи-тѣ до толкова се туриха въ напрѣгнато положение, щото двѣ-тѣ скарани страни не щѣхѫ дори и да се срѣщатъ. Нѣкои захванаха пѫкъ да загатватъ, че хилядникъ-тъ Бобековъ ужъ вземалъ мѣрки да испѫди Бенковски изъ Панагюрище, а въ случай, че тоя послѣдний не излѣзе, да го убиятъ. Бенковски и другаре-тѣ му бѣхѫ познати на главатаре-тѣ на панагюрски-тѣ сѫзаклѣтници, ала не и на тия послѣдни-тѣ, между които едва-ли имаше нѣкой да е чулъ за тѣхъ, или да ги е видѣлъ, заради това никой не щѣше и да ги слуша за каквото и да бѫде, слѣдователно, недоволни-тѣ можѣха да сторѫтъ всичко въ вреда на Бенковски, или на другаре-тѣ му, обаче, за испѫждание или убивание на тоя послѣдний, не е нито помислювано, нито пѫкъ Бобековъ бѣше човѣкъ, който да приеме да свѫрши такива работи. Бобековъ не бѣше ни подѫлъ, ни злобенъ, ала не обичаше и никому да клати шапка; всѣкога открито говореше онова, което мислѣше, безъ никакви забикалки, безъ никакво стѣсняване, тогава когато Бенковски бѣше хитѫръ, лукавъ, — едно мислѣше, друго говореше, трето вѫршеше, — та и такѫвъ трѣбваше да бѫде. — Тука трѣбва да се спомене още, че Бенковски бѣше, който искаше да убива нѣкои отъ членове-тѣ на комитета, понеже му се не оставяха да ги води за носа, когато и както си ще; а пѫкъ по едно врѣме му се поиска да затвори и Ванковъ въ единъ оборъ, безъ никакви причини, ала комитетъ-тъ не допустна.

По едно врѣме, за да се избѣгнатъ всѣкакви лошави сѣтнини, приготовителний комитетъ испрати троица отъ членове-тѣ си, — Фил. С. Щѫрбановъ, Кр. И. Гешановъ и З. С. Койчовъ, за да поискатъ нѣкои свѣдения и обяснения отъ Бенковски и другаре-тѣ му по рѣшение-то на сѫбрание-то на Оборище. Комитетъ-тъ имаше право, защото, независимо отъ обстоятелство-то, че, както се каза, още не бѣхѫ пристигнале орѫжия-та отъ Цариградъ, той искаше, до колкото се може, да се запази цѣлий градъ отъ опустошавания и обирания, а пѫкъ за това още никакви распорѣждания не бѣхѫ станале; колкото за убийства на невинни дѣца, жени и старци нито се помислюваше. Като имаше прѣдъ видъ писмо-то отъ Стефанъ Стамболовъ, комитетъ-тъ искаше да узнае: да ли и други-тѣ четери революционни окрѫжия въ сѫщий день, на 1-й Майя, щѫтъ да вѫзстанатъ? на какви законни основания и защо Бенковски и другаре-тѣ му насилственно сѫ взеле отъ представители-тѣ на Оборище едно пѫлномощно, съ което сами всичко произволно да вѫршѫтъ, безъ да взематъ и сѫгласие-то на комитета, който представлява население-то и е отговоренъ прѣдъ него? по какви сѫображения Бенковски е казалъ на представители-тѣ, че ако власти-тѣ хванатъ негдѣ нѣкой сѫзаклѣтникъ, то население-то веднага да вѫзстане, тогава когато, спорѣдъ писмо-то отъ Тѫрново, което той скрилъ и необадилъ, трѣбвало да се не рѣшава така скоро това питание, додѣто се не вземе мнѣние-то и на други-тѣ окрѫжия? станало ли е распорѣждание щото въ деня, въ който ще се прогласи вѫзстание-то, всѣкой отъ апостоли-тѣ да се намѣри на мѣсто-то си и, освѣнъ Каблешковъ, който е въ Копривщица, и Икономовъ, който е назначенъ ужъ за Старо-Ново-Село, а пѫкъ още е въ Панагюрище, Ванковъ гдѣ ще да бѫде, тогава когато всѣкой вече трѣбва да се намира на мѣсто-то си, защото, както се предполага може да се случи и прѣди 1-й Майя да избухне възстание-то? — На тия питания Бенковски отговори: Това не е ваша работа. Азъ немогѫ да ви отговарямъ за това и онова. Вие имахте упѫлномощени представители въ сѫбрание-то, на което рѣшение-то е вече вземено; азъ сега немогѫ да ви давамъ никакви обяснения и да отговарямъ на ваши-тѣ неоснователни питания. Обаче Ванковъ, който всѣкога бѣше вѣжливъ, каза на комисари-тѣ да се не грижѫтъ, защото всичко е извѫршено и предвидѣно за света-та цѣль, сѫгласно съ искание-то и одобрѣние-то на народни-тѣ представители въ сѫбрание-то на Оборище. Никой отъ насъ, продѫлжи Ванковъ, не иска да злоупотрѣблява съ довѣрие-то, което народно-то сѫбрание ни изяви, като ни даде пѫлномощно-то. Освѣнъ това, вие знаете, че има случаи, когато човѣкъ не трѣбва да отговаря на всѣко питание, нито пѫкъ да обажда какво мисли да вѫрши и какъ се е распорѣдилъ, или ще се распорѣди, за извѣстни работи. Слѣдъ като свѫрши Ванковъ, Захарий С. Койчовъ попита: въ врѣме-то на вѫзстание-то да ли ще трѣбва да се испрататъ двама-трима хора въ Европа за да покажатъ на тамошни-тѣ царйове причини-тѣ за бунтувание-то ни противъ турска-та власть и да имъ представатъ наши-тѣ покорни молби и справедливи желания, та задружно да подѣйствуватъ за по-скорошно-то ни освобождение отъ тая власть? Бенковски отговори, че това е послѣдна работа и нито дума може да става за такова нѣщо, додѣто се не види каква посока ще вземе вѫзстание--то; когато дойде врѣме да се пращатъ хора въ Европа, ако стане нужда да се пращатъ, то цѣлий народъ ще рѣши това питание и самъ той ще си избере хора-та, а не само четвѫрто-то окрѫжие. Комисаръ-тъ Ф. С. Щѫрбановъ като че намѣри за удовлетворителенъ тоя отговоръ, ала други-тѣ двама останаха недоволни. Тѣ още повече се оскѫрбиха, когато Бенковски имъ каза, че мисѫль-та за пращание хора въ Европа имъ е вдѫхната отъ многоучена-та *кратуна* (казано на подигравка, вмѣсто *глава*) на Бобекова, който, като знаѭщъ френски, може да поиска да испратѫтъ него въ Европа, та така да се избави отъ крушуме-тѣ, заради това да му обадѫтъ *да си наляга дрипеле-тѣ*. Види се, че Бенковски имъ каза това на-пукъ Бобекову, защото той знаеше, че не бѣше само Бобековъ, който знае френски, че въ Панагюрище имаше и други хора, които познаваха тоя езикъ, а нѣкои, освѣнъ френски, знаеха английски, или нѣмски, и че Бобековъ не бѣше отъ ония хора, които се боятъ отъ крушуме-тѣ. Подиръ всичко това, комисаре-тѣ си отидоха. Когато се срѣщнаха съ другаре-тѣ си и други-тѣ главатаре на сѫзаклѣтници-тѣ, та имъ обадиха за повѣдение-то на Бенковски, всички-тѣ захванаха да се истудяватъ отъ тоя послѣдний; нѣкои почнаха дори да мислѫтъ какъ да го махнатъ да имъ се не мѣси въ работи-тѣ, па, както и колкото могатъ, сами всичко щѫтъ да си вѫршатъ. „Както Бенковски и другаре-тѣ му, скитници, на които дадохме по единъ револверъ, или пушка, милеятъ и радѫтъ за освобождение-то на отечество то ни, казваха комисаре-тѣ, така и ние, които сме презрѣле и изоставиле всички-тѣ си работи, тѫрговия-та си, безъ да мислимъ какво ще стане съ челедь-та ни, съ имота ни, съ сами-тѣ насъ, съ града, съ население-то, се грижимъ и радимъ за това, йоще повече като турци-тѣ насъ сѫ не ~~ни~~ угнетявале, не сѫ ни притѣснявале, не ни сѫ се намѣсвале, нито ни се намѣсватъ, въ общински-тѣ работи, та нема дори и защо да се бунтуваме противъ тѣхъ, ако не сме имале прѣдъ видъ освобождение-то отъ турска-та власть на цѣло-то ни отечество, на всички-тѣ ни еднородци, а тия (Бенковски и другаре-тѣ му) дошле тука на готово и искатъ да ни заповѣдватъ ; щомъ избухне вѫзстание-то, ние щемъ да сме на топа на уста-та, а тия щѫтъ да хванатъ по трънаци-тѣ . . . . . . " Хора-та имаха право и, поради нетѫрпимо-то поведѣние на Бенковски, който почти вече бѣше станалъ неограниченъ, самовластенъ заповѣдникъ, дори и нѣкои отъ най-близни-тѣ му захванаха да глѣдатъ на него съ недовѣрие. А пѫкъ панагюрци, вѫобще, сѫ хора, които дипъ необичаха да премѫлчаватъ, когато би трѣбвало да се говори, па и да имъ заповѣдватъ такива нечути-невидѣни хора, които нематъ нищо въ Панагюрище, за да имъ е мило, да ги боли за него. Бобековъ знаеше всичко това, а Бенковски, макаръ и да се познаваше съ нѣкои панагюрци, той обаче не бѣше позналъ отблизо всички-тѣ хора, на които искаше да заповѣда и произволно да се распорѣжда съ тѣхъ ; не се минуваше день да не даде поводъ за прѣпирни и скарвания. По едно врѣме той позна, че хора-та не глѣдатъ сега на него, както въ начало-то, та дори бѣ захваналъ да се бои да не би да посѣгне нѣкой на живота му ; самъ той така бѣше се произнесѫлъ прѣдъ Ванкова. Като се научи за това, комитетъ-тъ незабавно тури на расположение-то на Бенковски около петдесеть души стражаре и стотници-тѣ Ив. М. Хорчовъ и Манчо И. Ма[illegible]йовъ ; тоя послѣдний всѣкога се нахождаше при него и самъ той му приготвюваше кахве, което Бенковски много употрѣбяваше. Комитетъ-тъ стори това за да докаже на Бенковски, че никой не е помислювалъ да го убива, нѣщо, което всѣкога можеше да стане, обаче и той да не йзлѣзва изъ предѣли-тѣ на присвоени-тѣ си права. Най-сѣтне, слѣдъ дѫлги прѣпирни и расправяния, съ посрѣдство-то на З. Стояновъ недоразумѣния-та между комитета и Бенковски се уравниха.

Сѫставена-та на Оборище комисия слѣдваше работа-та си. Въ едно отъ засѣдания-та си, тя утвѫрди прието-то по начало рѣшение на сѫбрание-то на Оборище — да се вѫзстане на пѫрвий Майя, и сѫстави вѫззвание за вѫзстание-то; тя рѣши да се изгорѫтъ нѣкои турски и бѫлгарски градове и и села, мѣжду които Срѣдецъ, Т.-Пазарджикъ, Пловдивъ и Одринъ; Панагюрище и Копривщица да дѫржѫтъ отбранително положение, за да се запазатъ въ тѣхъ побѣгнали-тѣ отъ околни-тѣ села хора; да се скѫсатъ телеграфни-тѣ жици и да се развали желѣзница-та въ четвѫрто-то революционно окрѫжие; да се колѫтъ противящи-тѣ се на вѫзстанници-тѣ, — биле тѣ турци, или бѫлгаре, — безъ да се закачатъ жени-тѣ и дѣца-та; смѫртно да се наказва всѣкой, които закача мирно-то турско население, и още други нѣкои такива. Това рѣшение на комисия-та се одобри отъ комитета.

Между това се разчу, че Даудъ, отъ село-то Стрѣлецъ, единъ отъ находящи-тѣ се при мюдюрина 4-5 души турци стражаре, запитвалъ дѣца-та низъ улици-тѣ да ли въ кѫщи-тѣ имъ се лѣятъ ядра, като имъ показвалъ наглѣдно що е ядро (крушумъ), и бащи-тѣ или братя-та имъ хващатъ ли си често пушки-тѣ и пищове-тѣ. Тоя слухъ произведе лошаво впечатление между всички-тѣ сѫзаклѣтници, а най-вече за това, че мюдюринътъ никога не е отварялъ дума за такова нѣщо прѣдъ *векиле-тѣ*, които редовно си вѫршеха царска-та работа, безъ да имъ припятствува обстоятелство-то, че и тѣ сѫ членове на приготвителний бунтовнишки комитетъ; за мюдюрина тѣ бѣхѫ свѣтци и той никога неможеше да се сѫмнѣва въ тѣхни-тѣ вѣрноподданнически чувства кѫмъ султана. Единъ-тъ отъ тѣхъ, Кр. Ив. Гешановъ, при всичко че бѣше простодушенъ, всѣкога казваше, че нищо не знае и че нема никаква вѣсть за извѣстно обстоятелство, когато му не поноси, обаче другий, Ф. С. Щѫрбановъ, като че бѣше роденъ да бѫде векилинъ; човѣкъ, който да разиграва турци-тѣ; той бѣше доста развитъ природно и знаеше гдѣ и какъ да говори, да убѣждава, а най-вече като знаеше по-добрѣ и турский езикъ, та умѣеше да разиграва не само панагюрский безкниженъ мюдюринъ, ами и татар-пазарджишкий каймакаминъ, и пловдивский мютесарифинъ, па, ако щете, и по-високи турски службаше; на Щърбанова много помагаше и това, че той така говорѣше съ турци-тѣ, — мюдюринъ-тъ и стражаре-тѣ му, — щото тѣ мислѣха, че той се шегува съ тѣхъ, та и многажди да имъ говорѣше нѣщо истинско, невѣрваха го, — съ други думи, не можѣше да се извади нѣщо положително изъ уста-та му. А пъкъ, както се каза и по-горѣ, мюдюринъ-тъ бѣше дълженъ да слуша векиле-тѣ; додѣто тѣ му не кажатъ нѣщо, той не може да върши нищо, макаръ и да вижда много нѣщо съ очи-тѣ си. Тая бѣше причина-та, дѣто тука свободно почти си дохаждаха и живѣяха пратенници-тѣ отъ Революционний Комитетъ; тѣ се намираха въ Панагюрище въ безопасно мѣсто, въ което немаше отъ кого да се страхуватъ. — По слѣдствие на споменъто-то запитвание отъ стражарина Даудъ, всѣкой захвана да мисли, че нѣкой отъ главатаре-тѣ на съзаклѣтници-тѣ, поради омраза къмъ Бенковски, е обадилъ за съзаклятие-то на *кетипина* (писаръ на мюдюрина) Шерифъ, който испълняваше длъжность-та на мюдюрина (11), понеже тоя послѣдний отсътствуваше. Обаче работа-та излѣзе другояче. Токо щомъ се растурило събрание-то на Оборище, както се узна напоконъ, Ненко Стояновъ Терзийски, представитель отъ село-то Балдйово, отишълъ въ Т.-Пазарджикъ, та, чрѣзъ Али Гаванозоглу (12), обадилъ на власти-тѣ за всичко щото станало на тая мѣстность. По слѣдствие на това, било заповѣдано на мюдюрский намѣстникъ въ Панагюрище да узнае що се върши тука, да ли наистина се приготвюва възстание, да ли има нѣкои чужденци и незабавно да съобщи. А пъкъ, за да научи нѣщо, мюдюрский намѣстникъ испратилъ стражаръ-тъ Даудъ да распитва дѣца-та що се работи у дома имъ. Същоврѣменно татар-пазарджишки-тѣ власти рѣшиле да испратътъ въ Панагюрище единъ полицейски службашъ, Ахмедъ, който самъ лично, по таенъ начинъ, да узнае, да провѣри това що казвалъ Ненко. Такъвъ службашъ, Неджибъ, пловдивски-тѣ власти биле испратиле по-прѣди, за съща-та цѣль, и въ Копривщица, понеже се научиле по-рано отъ нѣкой-си копривщенецъ, че въ това село се намиралъ Тодоръ Каблешковъ и че се приготовлювало възстание. — Бенковски е ималъ право, когато на Оборище не е опредѣлилъ деня, въ който ще се прогласи възстание-то; той като че е предвиждалъ, че между представители-тѣ щътъ да се намѣратъ хора предатели, като балдйовченинъ-тъ Ненко Стояновъ Терзийски.

---

(11) Два-три дни, прѣди да стане събрание-то на Оборище, панагюрский мюдюринъ остави Панагюрище, та замина за родина-та си въ Цариградъ, въ отпускъ. Той бѣ единъ много добродушенъ човѣкъ; види се, че той е позналъ що се готви въ Панагюрище, за това е искалъ да отиде въ отпускъ, ала и никому нищо не е обадилъ. Когато го испращале векиле-тѣ и нѣкои отъ първенци-тѣ, той имъ казалъ: „това щото вършите, не е хубаво; не отива на добро; жално ще стане за васъ и за ваший хубавъ градъ, ала азъ не искамъ да ви напакостъ, защото съмъ видѣлъ добро отъ васъ; Богъ да ви е на помощь!“ И, дѣйствително, за чудение е какъ тоя турчинъ не обади никъдѣ и никому нищо за бунтовнишко-то приготвювание въ Панагюрище.

(12) За домородство-то *Гаванозоглу* е писано въ Кн. VI отъ Сборника на Мин. Нар. Просвѣщение, Наученъ Отдѣлъ, страници 381, 386, 414 и 415.

4.

Прогласяване на възстание-то. — Отиване на стотника Хорчовъ въ Стрѣлецъ. — Освѣтяване на знаме-то. — Бенковски излѣзва изъ Панагюрище. — Сбивания съ редовни-тѣ турски войски. — Навлѣзване на турски-тѣ редовни и нередовни войски въ Панагюрище. — Обири, убивания и пожари. — Потушавание възстание-то.

Въ такова положение се намираха работи-тѣ, когато на 20-й априлий 1876 год. избухна възстание-то въ Панагюрище. Вечерь-та на 19-й спроти 20-й априлий, Бенковски и другаре-тѣ му бѣха въ къща-та на Иванъ Д. Тутйовъ, богатъ човѣкъ, който търгуваше съ аби, шаяци и чорапе. При тѣхъ имаше и нѣкои отъ членове-тѣ на комитета за да рѣшътъ кой отъ тия послѣдни-тѣ ще отиде на зарань-та съ Бенковски да обиколътъ извѣстни села, — да видатъ що се върши. Рѣши се да отидатъ Петко Р. Мачовъ и Маринъ Д. Юруковъ (Шишковъ), като се опредѣлиха и стражаре-тѣ имъ. Половина-та отъ нощь-та бѣше минала, когато всички-тѣ събрани си отидоха да спътъ. На зарань-та, по непредвидѣни случаи, тѣ не можаха да тръгнатъ, та оставиха пътувание-то си за вечерь-та. Обаче въ тоя день, на 20 й априлий слѣдъ пладнѣ, пристигна вѣстоносецъ отъ Копривщица съ писмо отъ Каблешкова до панагюрский комитетъ. Съ писмото си Каблешковъ извѣстяваше на комитета, че Неджибъ, горѣказаний полицейски службашъ, прѣди единъ день пристигналъ отъ Пловдивъ въ Копривщица и като поискалъ да го (Каблешкова) хване съ още други нѣкои хора, той, Каблешковъ, вѫзъ основание на рѣшение-то отъ Оборище, сѫбралъ нѣколко души, убилъ мюдюринъ-тъ и нѣколко полицейски стражаре, а всички-тѣ други турци побѣгнале. Вѣстоносецъ-тъ сѫобщи устно, че, заедно съ побѣгнали-тѣ турци, побѣгналъ и Неджибъ за Пловдивъ, прѣзъ Клисура. Слѣдъ получвание-то на писмо-то, сѫбраха се всички-тѣ членове на комитета и отидоха при Бенковски и другаре-тѣ му, та имъ сѫобщиха за станало-то. Бенковски взе писмо-то, прочете го, позамисли се, па испрати да викатъ Бобекова и извика: *бунтъ!* Комитетски-тѣ членове се опитаха да се почака поне 4-5 дни, додѣто пристигнатъ орѫжия-та отъ Цариградъ, па да могѫтъ да се поприготватъ, както трѣбва, и тѣ и население-то, защото хора-та още не сѫ успѣле да си приберѫтъ и скриятъ поне покѫщнини-тѣ, а пѫкъ ако турци-тѣ навлѣзатъ въ града, всичко щѫтъ да ограбатъ. Бенковски не обѫрна никакво внимание на искание-то имъ, нъ само викаше: *бунтъ! всѣкой да се вѫорѫжава!* Сѫщоврѣменно Ванковъ изгѫрмя съ пушка-та си; него послѣдва стотникъ-тъ И. Хорчовъ, па и нѣкои отъ стражаре-тѣ, опредѣлени да се намиратъ на расположение-то на Бенковски. Въ това врѣме пристигна и попъ-Груйо отъ Баня, който веднага извади изъ подъ джубе-то си два кремикови пищове и изгѫрмя съ тѣхъ, па захвана да си засуква вѫси-тѣ и да се заканва на турци-тѣ, на „тия прокляти агаряне". Поради пушкания-та, дворъ-тъ на Иванъ Д. Тутйовъ се напѫлни съ свѣтъ; всѣкой се чудеше и глѣдаше на непознати-тѣ личности (Бенковски и другаре-тѣ му); хора-та се чудѣха какви сѫ тѣ, отъ гдѣ сѫ дошле, та сѫ захванале да пушкатъ въ двора на тоя миренъ човѣкъ, единъ отъ ония на прѫсте броени панагюрци, у които макаръ и да би се намирало орѫжие, не обичатъ да го хващатъ. За да се махне навалица-та, Бенковски извика кѫмъ всички-тѣ присѫтствуѭщи да се готвѫтъ, защото ще се прогласи вѫзстание-то, което съ нетѫрпѣние очаквале. Дойде и Бобековъ, комуто Иванъ В. Соколовъ сѫобщилъ за станало-то и че го вика Бенковски. Тоя послѣдний, като никога, съ жаловити очи поглѣдна на Бобекова, пригжрна го, цѣлуна го, па му каза да свика стотници-тѣ за да имъ заповѣда да приготвюватъ и вжоржжаватъ чети-тѣ си, защото ще се обяви вжзстание-то още въ сжщий день. На това Бобековъ му вжзрази: „Що мислишъ? защо толкова бжрзашъ? нали знаешъ, че бжрза-та кучка слѣпи ги ражда; ами гдѣ ни е оржжие-то?“, обаче Бенковски нищо не отговори. Навалица-та, комитетски-тѣ членове и стражаре-тѣ излѣзоха та отидоха да се приготвюватъ. Подиръ това, като се размѣниха тайно нѣколко думи между Бенковски и Бобековъ, отиде си и тоя послѣдний. Низъ цѣлий градъ пушки-тѣ бѣхж вече загжрмеле, хора-та вече бѣхж прѣтжрпнале; тѣ бѣхж забравиле кжщи, покжщнини, магазии, дукяни, стоки, многобройни стада дрѣбенъ и еджръ добитакъ; всѣкой почти се вжоржжаваше, или бѣ се вжоржжилъ, когато около черковно врѣме ($3\,^{1}/_{2}$ часа слѣдъ обѣдъ), черковни-тѣ клепала заклепаха и камбани-тѣ забиха; около конака (управителний домъ и мѣстожилище на мюдюрина и на турски-тѣ стражаре), пушки загжрмяха, а напоконъ и на чаршия-та (тжржище-то, пазарище-то, — една голѣма площадь); всички-тѣ дукяни, магазии и работилници се затвориха; всѣкой отъ сжзаклѣтници-тѣ бжрзаше кжмъ чаршия-та, облѣченъ въ бунтовнишки-тѣ си дрѣхи и вжоржженъ, а жени-тѣ бѣхж захванале да си честитяватъ царство. Слѣдъ малко и Бенковски съ другаре-тѣ си Ванковъ и Икономовъ, членове-тѣ на приготовителний комитетъ, членове-тѣ на комисия-та, избрана на Оборище, съ главний си писаръ З. Стояновъ, хилядникъ-тъ Бобековъ и много вжзстанници, предвождани отъ десетници-тѣ и стотници-тѣ си, пристигнаха на чаршия-та. Членове-тѣ на комитета, хилядникъ-тъ и повечето отъ стотници-тѣ бѣхж облѣчени съ нарочно приготвени бунтовнишки дрѣхи. Дрѣхи-тѣ на Бенковски, приготвени тоже въ Панагюрище, по хубость-та и по богати-тѣ нашивки, надминуваха ония на всички-тѣ други. Гугли-тѣ на всички-тѣ голѣмци бѣхж украсени съ левове, които тукашни-тѣ златаре бѣхж излѣяле отъ злато, срѣбро, или мѣдъ. Главатаре-тѣ бѣхж вжоржжени и съ хубави оржжия. За всичко това всѣкой харчеше свои собствени пари (13). Почти цѣлий градъ бѣше се сѫбралъ на чаршия-та, когато Бенковски издигна едно хубаво знаме отъ зеленъ платъ, ушитъ на него златенъ левъ, стѫпилъ вѫзъ полумѣсеца, понеже главно-то знаме още не бѣ приготвено, па извика: *вѫзстание*! *вѫзстание*! Слѣдъ това Бобековъ съ конь трѫгна низъ града да повтаря сѫщи-тѣ думи.

---

(13) Цѣло-то военно облѣкло на Бенковски се приготви и заплати

Случайно находящи-тѣ се въ Панагюрище по работа-та си нѣколко турци, както и двама, които привечеръ пристигнаха въ една кола, бидоха убити отъ навалица-та и гѫрмежъ-тъ отъ пушки-тѣ не преставаше; убиха и трима отъ турски-тѣ стражаре на конака, подъ предлогъ, че биле пушкале вѫзъ навалица-та. — Ето до колко се запази постановено-то отъ комисия-та рѣше ие, спорѣдъ което не трѣбва да се закача мирно-то турско население! — Нѣкои отъ вѫзстанници-тѣ побѫрзаха та се комкаха отъ крѫвь-та на убити-тѣ, за да ги сабля не сѣче и ядро не лови, както нѣкога-си хайдуци-тѣ на Благовѣцъ чинеха така, когато излѣзваха по гори-тѣ. Макаръ, че всѣкой въ Панагюрище знае тоя обичай, ала сега за това най-напрѣдъ даде примѣръ стотникъ-тъ Павелъ Хаджи-Симеоновъ. Слѣдъ като се убиха турци-тѣ, за да се не повтори пакъ такова нѣщо, комитетъ-тъ се распорѣди да се хванатъ и затворатъ въ една кѫща колкото турци бихѫ се намѣриле, или бихѫ дошле въ Панагюрище, включително съ намѣстника на мюдюрина и останали-тѣ не убити стражаре, па се тури и стража да ги пази, — да ги не нападнатъ нѣкои отъ бунтовници-тѣ, та да ги убиятъ.

отъ приготвителний комитетъ, който се грижѣше и за всички-тѣ му потрѣби. Комитетъ-тъ даде на Бенковски и една хубава сабя, единъ американски револверъ и една пушка винчестеръ, а на Ванковъ и Икономовъ — само по единъ револверъ и по една сабля. Тия бѣхѫ отъ орѫжия-та, които Ив. Ст. Джуджовъ бѣше донесѫлъ по-прѣди отъ Цариградъ и които, като не достигнаха, той биде испратенъ вторий пѫть да купува още, както се каза на страница 15. Орѫжия-та, които се донесоха пѫрвий пѫть, се расподѣлиха между членове-тѣ на комитета, стотници-тѣ и десетници-тѣ; всѣкой си заплати стойность-та на орѫжие-то, което бѣ взелъ. Когато трѫгна вторий пѫть, на 19-й априлий, за Цариградъ да купува орѫжия, понеже се мислѣше, че има още врѣме до 1-й майя, съ Ив. С. Джуджовъ отиде и Антонъ Балтовъ, когото клисурски-тѣ сѫзаклѣтници испратиха за сѫща-та цѣль.

Подиръ това, по искание-то на нѣкои отъ членове-тѣ на комисия-та, избрана на Оборище, за да се намѣратъ въ роднитѣ си мѣста, когато ще се провѫзгласи и тамъ вѫзстание-то, стана распорѣждание да си отидѫтъ представители-тѣ отъ Петричъ и Копривщица, а именно: Нено Лулчовъ Гуговъ и Найденъ Попъ-Стояновъ. Съ тоя послѣдний си трѫгна за Копривщица и вѣстоносецъ-тъ, който бѣше пристигналъ тука около обѣдъ, та донесе писмо-то отъ Каблешкова. На Гугова се порѫча да обади още сѫщий день на жители-тѣ въ села-та Мечка, Поибрене и Петричъ да вѫзстанатъ. Сѫщоврѣменно и попъ Груйо замина за село-то си Баня съ сѫща-та цѣль, па и да понареди попадия-та, овчере-тѣ и ратае-тѣ си що да вѫршатъ, та пакъ ще да дойде, — като че безъ него не биваше!

Додѣто ставаше горѣказанно-то, брациговский представитель Василъ Петлешковъ бѣше подписалъ, колкото имаше приготвени преписи отъ вѫззвание-то за вѫзстание-то, та въ сѫщий день се испратиха на всѣкадѣ въ четвѫрто-то революционно окрѫжие, па и въ нѣкои мѣста на други-тѣ революционни окрѫжия. Това вѫззвание (прокламация) бѣше сѫчинено тоже отъ комисия-та, избрана на Оборище.

Бобековъ се завѫрна на чаршия-та и, откакъ поздрави войнишки Бенковски и напоконъ стотници-тѣ, заповѣда на тия послѣдни-тѣ да наредѫтъ войници-тѣ, като се отдѣлѫтъ конници тѣ отъ пѣшаци-тѣ. Пѫрви-тѣ бѣхѫ около 50-60 души, а втори-тѣ около 500 души. Той имъ обади, че, както вече сѫ видѣле и чуле, вѫзстание-то се прогласи и за това ги поздравява и че тѣ, заедно съ него и другаре-тѣ имъ, които тепѫрва щѫтъ да пристигнатъ, трѣбва да се закѫлнѫтъ, че юнашки щѫтъ да се биятъ и да умрѫтъ за освобождение-то на отечество-то. И военачалници-тѣ и ратници-тѣ се заклѣха подъ знаме-то. Слѣдъ като имъ каза още нѣколко насѫрдчителни думи, Бобековъ нареди стотници-тѣ що щѫтъ да сторѫтъ прѣзъ нощь-та за пазение-то на града, па дойде при Бенковски, който бѣше заобиколенъ отъ членове-тѣ на комитета и отъ ония на комисия-та, колкото бѣхѫ останале. Тука на-крака се рѣши щото комитетъ-тъ и комисия-та да се сѫединѫтъ заедно да работѫтъ, подъ название *Воененъ Сѫвѣтъ*, който да рѫководи и управлява всички-тѣ работи на вѫзстание-то. Часъ-тъ бѣше около 9-10, когато виновници-тѣ на вѫзстание-то се разотидоха, а слѣдъ тѣхъ и ония отъ присѫтствуѭщи-тѣ, които не бѣхѫ си отишле по-рано. Така се свѫрши 20-й Априлий 1876 год. въ Панагюрище; по такъвъ начинъ се провѫзгласи въ тоя день панагюрско-то вѫзстание, което напоконъ се распространи въ по-голѣма-та часть на Срѣдна-Гора и на много други мѣста въ Тракия и Мизия.

На другий день, 21-й Априлий, Военний Сѫвѣтъ се сѫбра; Бенковски и Бобековъ пакъ бѣхѫ захванале да се каратъ и прѣпиратъ, ала на всички-тѣ се отвлѣче внимание-то, когато видѣха че иде попъ-Груйо, дѫржащецъ въ рѫка-та си голъ ятаганъ и псува турска-та вѣра. Той минала-та вечерь пристигналъ въ село-то си (Баня, около 7-8 километри на юго-западъ отъ Панагюрище), наредилъ си домашни-тѣ работи, наредилъ и сѫселене-тѣ си що да вѫршатъ, па дошѫлъ да види и тука що се вѫрши, що става, защото, когато отивалъ на село-то си, срѣщналъ кадѣ мѣстность-та Богородица, на-близо до Панагюрище, „*онова куче Ахмедъ*“, горѣспоменѫтий татар-пазарджишки полицейски службашъ, който, съ десетина души турски стражаре, идѣлъ тука, нъ слѣдъ малко, безъ да влѣзватъ въ Панагюрище, вѫрнале се; тѣ стигнале и заминале попъ-Груйо. Попъ-тъ се сторилъ прѣдъ тѣхъ, — и насрѣщание и наврѫщание, — че пиянъ ѣзди коня си, та дрѣме на него и се клати, като че ще да падне. Попъ-Груйо прѣдполага, че Ахмедъ се уплашилъ като чулъ гѫрмение-то на пушки-тѣ, за това се вѫрналъ. (Тоя попъ въ всичко бѣше много смѣшенъ; той бѣ си набѫкалъ въ поеса три-четири разни видове пищове, а пѫкъ единъ ятаганъ бѣ обѣсилъ на плѣщи-тѣ си, прѣзъ рамо-то, вѫрзанъ съ гайтанъ, като сабля; Бенковски само съ него се шегуваше). Подиръ това Бенковски покани дѣдо попъ да сѣдне и допустна го да земе участие въ разисквания-та, макаръ и да се не щѣше на други-тѣ членове на сѫвѣта да се мѣси и попъ-Гурйо въ работи-тѣ. Обаче, съ посрѣдство-то на тоя послѣдний, който захвана да псува и Бобекова и Бенковски и да ги кара да си цѣлуватъ рѫка, та да се опростѫтъ, прѣпирни-тѣ прѣстанаха и, слѣдъ кратко разискване, недоразумѣния-та се обясниха и уравниха. Тия карания бѣха вѫзникнале относително наставления-та, които трѣбва да се дадѫтъ на пратенници-тѣ, пристигнале въ тоя день отъ нѣкои села, и настояване-то на Бобекова да заминатъ Икономовъ и Ванковъ за мѣста-та си, па още и за това, че, безъ да сѫобщи на членове-тѣ отъ Сѫвѣта, Бенковски взелъ отъ сѫвѣтника Найденъ Ст. Дриновъ всичка-та преписка, която панагюрский комитетъ е ималъ съ други-тѣ комитети, както и протоколи-тѣ на комисия-та, избрана на Оборище. На пратенници-тѣ се каза да заведѫтъ въ гора-та жени-тѣ, дѣца-та и всички-тѣ неспособни да носѫтъ орѫжие, или, ако се може, да ги испрататъ тука и въ Копривщица; мѫже-тѣ незабавно да вѫзстанатъ; ония отъ малки-тѣ села, ако не могѫтъ да противостоятъ сами на турци-тѣ, да се присѫединяватъ съ вѫзстанници-тѣ отъ голѣми-тѣ села; когато нѣкое село поиска помощь отъ друго, незабавно да му се испраща и вѣстоносци-тѣ постоянно да извѣстяватъ на Военний Сѫвѣтъ въ Панагюрище за вѫрвежа на работи-тѣ. Въ сѫщий день, прѣзъ Копривщица, заминаха Икономовъ за Старо-Ново-Село и Ванковъ за Карлово, обаче, както щемъ видимъ по-сѣтне, тѣ и двама-та се спрѣле въ Клисура; не могле да стигнатъ до мѣста-та си, — Карлово и Старо-Ново-Село. Колкото пѫкъ за преписка-та и, вѫобще за всички-тѣ книжя на комитета, Бенковски каза, че никого не вѣрва, никому не ще да ги остави, за да не влѣзатъ въ турски рѫцѣ, и задѫржя всичко; другояче трѣбваше да стане убийство.— Сѫвѣтъ-тъ рѣши да се нападне на турци-тѣ въ близно-то село Стрѣлецъ (Стрѣлча), тѫй като тия турци сѫ много пакостиле на панагюрци и копривщене, па да не би и сега да нападнатъ на бѫлгаре-тѣ въ това село. За тоя походъ се назначи стотникъ-тъ Иванъ Мар. Хорчовъ съ чета-та си; испрати се заповѣдь въ Копривщица да трѫгне и отъ тамъ една чета за казанно-то село; Хорчовъ трѫгна на другий день. За да не повтарямъ на друго мѣсто, щѫ кажѫ, че, съ сѫстояща-та му се около стотина души чета, Хорчовъ благополучно свѫрши работа-та си. Копривщенска-та чета, подъ предводителство-то на Найденъ Попъ-Стояновъ, която пристигнала прѣди панагюрска-та, била нападната не само отъ стрѣлецки-тѣ турци, ами и отъ турци-тѣ на село Османово, които дошле на помощь на пѫрви-тѣ, и почти я разбиле, та се разбѣгала и забравила знаме-то си край Стрѣлецъ, побито въ единъ плетъ, при оброчище-то Св. Георги, отъ гдѣто го взелъ единъ османовски турчинъ. Хорчовъ отнелъ знаме-то, чета-та му много турци убила, опустошила и прѣобѫрнала на прахъ и пепелъ повечето турски кѫщи въ Стрѣлецъ; ала и тамошни-тѣ турци незакѫснѣха, когато пристигнаха турски-тѣ войски, да си отвжрнатъ двойно и тройно на сжселени-тѣ си бжлгаре. На 24-й Априлий, привечеръ, И. Хорчовъ се вжрна отъ Стрѣлецъ, побѣдитель; той прѣминалъ съ знаме-то прѣзъ Копривщица, заедно съ чета-та си и нѣколко стрѣлецки бунтовници; когато доближи до Панагюрище, нѣкои отъ членове-тѣ на Сжвѣта и множина други хора излѣзоха да го посрѣщнатъ. Тука трѣбва да се каже, че и стрѣлецки-тѣ турци, които се биле скриле въ джамия-та си, та прѣзъ прозорци,тѣ ѝ пушкале, упушнале двама отъ Хорчови-тѣ момчета, — Малей Станйовъ и Георги М. Грездановъ, които сж най-много нападале. — Въ сжщо-то си засѣдание, Сжвѣтъ-тъ назначи татар-пазарджишкий представитель Ив. В. Соколовъ за главенъ пазачъ и заповѣдникъ (командатинъ) на града, тжй като той неможа вече да се вжрне въ Татаръ-Пазарджикъ, а Петръ Ил. Братковъ — за главенъ распорѣдитель на храни-тѣ и оржжия-та. Надвечеръ, придруженъ отъ П. Р. Мачовъ, М. Д. Юруковъ, Д-ръ Василъ Соколски, членове на Военний Сжвѣтъ, отъ писари-тѣ З. Стояновъ и Тома Георгйовъ, както и съ около 40 души ратници, Бенковски замина за нѣкои близни села за да види що се вжрши. Игуменъ-тъ на Калугеровский Монастиръ, дѣдо Кирилъ, тржгна за Бѣлово, — да вжзбунтува тамошно-то население. Приготвени и добрѣ вжоружени ратници се сжбраха около 800 души. — Въ тоя день пристигнаха тука и около 1500 души мжже, жени и дѣца отъ села-та Попинци, Калагларе, Елшица, Кюпелия, Ферезлия, Хайваджикъ и Стрѣлецъ; между мжже-тѣ имаше около 300 души просто вжоружени.

Макаръ, по распорѣждание-то на приготвителний комитетъ, и да бѣше се захванало приготвюване-то на укрѣпления-та и обкопи-тѣ около града, но послѣ нарочно се вжзложи на Ив. В. Соколовъ да довжрши тая работа. Тоя послѣдний дѣятелно се захвана за работа-та си. Освѣнъ вжоружената му чета, въ негова-та работа участвуваха още много хора, които не бѣхж се снабдиле съ оржжие, или бѣхж негодни да ратуватъ. Въ тия копаче имаше дори жени, моми, па и старци, които бѣхж дошле що-годѣ да помогнатъ, и то не само отъ Панагюрище, ами и отъ надошли-тѣ и дохождажщи-тѣ тука жители отъ десетина малки околни села, между които бѣхж и ония отъ Баня, попъ-Груйово-то село, и Стрѣлецъ, въ което се испрати Ив. Хорчовъ да истрѣби турци-тѣ. До колкото му бѣ вѫзможно, Соколовъ укрѣпи мѣстности-тѣ на Свети Никола, Гѫзяновъ-долъ, Саржяръ, Каменица и Кукла, особенно пѫрви-тѣ двѣ; на златишкий и стрѣлецкий пѫтища се не правиха обкопи, понеже тука вече помагаше гора-та; и безъ обкопи ратници-тѣ можѣха отъ запазени мѣста да пушкатъ вѫзъ неприятеля, кога иде откѫмъ Стрѣлецъ, или Златица.

Стотници-тѣ съ чети-тѣ си отидоха на опредѣлени-тѣ имъ мѣста да пазатъ града, за да не влѣзатъ турци-тѣ въ него. Спорѣдъ важность-та на мѣстоположения-та, негдѣ се испратиха по-много, негдѣ по-малко хора. Поради важность-та на мѣсто-то и като знаяха, по прѣдание, че нѣкога-си татаре-тѣ сѫ нахлували тадѣва откѫмъ Стрѣлецъ и че, въ врѣме-то на завоевание-то, турци-тѣ пакъ откѫмъ Стрѣлецъ сѫ нападнале на Панагюрище, Военний Сѫвѣтъ рѣши и вѫзложи на Иванъ В. Соколовъ, като най-опитенъ, да пази стрѣлецкий пѫть, макаръ по-прѣди и да се мислѣше да пази т.-пазарджишкий; негова-та чета се намножи съ триста души, като му се назначиха за другаре и стотници-тѣ Крѫстйо Хаджи-Томйовъ, Стоянъ П. Пѫковъ и Никола Хаджи-Георгйовъ, па, въ случай на нужда, да му се испрати още помощь. Така и стана, както щемъ видимъ по-сѣтне. Пазение то на татар-пазарджишкий пѫть при вѫрха Св. Никола, на Саржяръ при Попинска-та пѫтека и на Гѫзяновъ-долъ, въ земище-то на село Бѫта, златишкий пѫть, на мѣстность-та Медетъ и меченский пѫть се повѣри на стотници-тѣ Павелъ Хаджи-Симеоновъ, Дѣлчо Цоловъ, Радъ Ив. Тусчийски, Илия Ил. Петдесетника, М. Ив. Манйовъ, Ст. Тропчовъ, Илия Я. Делибалтовъ и Радъ Г. Джуновъ, ала напоконъ тоя послѣдний замина съ Бенковски. Стотникъ-тъ Ив. Хорчовъ и чета-та му, които бѣхѫ още въ Стрѣлецъ, и около 40-50 конници се оставиха за стража и прислужници на Военний Сѫвѣтъ.

Въ дворове-тѣ на мѫжко-то и женско-то училища, на които по-прѣди въ сгради-тѣ живѣяха ратници-тѣ, бѣхѫ наредени по нѣколко казане (голѣми котли), та жени-тѣ готвеха гостби за тия послѣдни-тѣ. За ратници-тѣ на по-далечни-тѣ мѣстности се готвеше на сами-тѣ мѣста. Распорѣдитель-тъ П. И. Братковъ купуваше, приемаше и се распорѣждаше да се раздаватъ на ония отъ ратници-тѣ, които не сѫ могле да си доставѫтъ сами, орѫжия и най-необходими-тѣ нѣща за единъ войникъ, а храна-та: хлѣбъ, печени агнета и ярета, или другояче готвени, и чорба отъ дробове-тѣ имъ, се раздаваше изобилно на ратници-тѣ, безъ разлика на богатъ и сиромахъ. Всички-тѣ тия нѣща се доставяха съ доброволни-тѣ пожѫртвувания на панагюрски-тѣ имотни хора и съ заеми-тѣ, които дадоха не само тѣ, ами и сѫществувавши-тѣ тогава дружества, както се каза и по-прѣди, безъ да се взе насилственно отъ нѣкого що-годѣ. За прѣнасяние храни-тѣ и други-тѣ необходими нѣща на ратници-тѣ, распорѣдитель-тъ назначи особенни хора, които, съ коньe, на обѣдъ и вечеръ всѣкидневно имъ носѣха на мѣста-та всички-тѣ потрѣбности.

Кѫсно вечерь-та, на 22-й Априлий, Бенковски съ дружина-та си се завѫрнаха въ Панагюрище отъ заобиколка-та, която бѣхѫ отишле да направатъ въ нѣкои близни села и да видѭтъ що се вѫрши. Той доведе и около 200 души вѫорѫжени селени, отъ които стотина души на 23-й вечерь-та пакъ трѫгнаха съ него, както щемъ видимъ по-сѣтне, а нѣкои се вѫрнаха въ села-та си Мечка, Поибрене, Лѣсичово, Мухово и Елшица. Сега Бенковски слѣзе въ Хаджи-Лукова-та кѫща, въ която засѣдавзше Военний Сѫвѣтъ. Понеже знаме-то вече бѣше готово, рѣши се да се освѣти на зарань-та, 23-й Априлий, на Гергйовъ-день. Копринений платъ за знаме-то бѣше донесѫлъ Иванъ С. Джуджовъ отъ Пловдивъ; купилъ бѣше го за деветь турски лири (204 л. 30 ст. зл.), заедно съ сѫрма-та, отъ която се уши левъ-тъ. То се скрои въ кѫща-та на тоя послѣдний; левъ-тъ и полумѣсецъ-тъ нарисува Стоянъ Баненеца. Възложи се на учителка-та Райкя попъ-Георгйова да ушие знаме-то, на която помагаха до-негдѣ Иваница Джуджова и Захарийца Койчова. Най-напрѣдъ знаме-то се работи у Джуджови, напоконъ у Койчови, послѣ у Нейчови и най-сѣтне Райкя го занесе у тѣхъ, та го свѫрши. Знаме-то бѣше съ двѣ лица: отъ една-та страна тѫмночервено, а отъ друга-та — тѫмнозелено, съ златенъ левъ, стѫпилъ вѫзъ полумѣсечина-та, ушиенъ отъ златна сѫрма, съ надписъ: „свобода или смѫрть“. Левъ-тъ, полумѣсечина-та и надписа бѣхѫ така ушити, та и отъ двѣ-тѣ страни се виждаха, — имаха двѣ лица.

На зарань-та, слѣдъ като пустнаха черкови-тѣ, много народъ надойде въ Хаджи-Лукова-та кѫща, защото „щѣлъ да се освѣтява байряка, който ушила Райкя“. Въ тая голѣма и хубава кѫща, около единъ столъ, възъ който бѣше турено знаме-то, бѣхѫ се наредиле воевода-та Бенковски, хилядникъ-тъ Бобековъ, нѣкои отъ стотници-тѣ, членове-тѣ на военний Сѫвѣтъ, всички-тѣ облѣчени въ военни-тѣ си дрѣхи, панагюрски-тѣ и находящи-тѣ се тука отъ села-та свещенници, между които и попъ-Груйо на пѫрво мѣсто, тоже всички-тѣ облѣчени въ свещеннически-тѣ си одѣжди, както и много народъ, — мѫже и жени. Сдѣдъ като попове-тѣ четоха нѣкои молитви и се свѫрши осветявание-то на знаме-то, казаха се, по случай на обряда, и нѣколко рѣчи, които се посрѣщаха отъ присѫтствуѭщи-тѣ съ викове : Да живѣе Бѫлгария ! Да живѣе Бенковски ! да живѣе Сѫвѣта ! (Тогава хора-та не знаяха да викатъ урра), а пѫкъ попъ-Груйо благославяше съ двѣ-тѣ си рѫцѣ и бѫбреше нѣкакви молитви. Бобековъ отговори : да живѣятъ всички-тѣ ратници ! да живѣе цѣло-то четвѫрто революционно окрѫжие ! . . . . . Бобековъ щѣше да продѫлжава още, ала Бенковски като го прѣкѫсна съ думи-тѣ : „заедно съ шпионе-тѣ и съ крѫстени-тѣ турци“, той спрѣ и поиска обяснения. Бенковски му каза да поиска такива отъ татар-пазарджишкий каймакаминъ и отъ пловдивский мютесарифинъ. Бобековъ остана неудовлетворенъ, нъ замѫлча, защото всички вече знаяха, че Бенковски е себѣлюбецъ човѣкъ, че той не иска за никого другиго, освѣнъ за него, да се знае, да се чуе, да се слуша. Но сега, може да се допустне, че Бенковски имаше право, ако се взематъ въ сѫображение слѣдуѭщи-тѣ обстоятелства : че нѣкои копривщенци и панагюрци сѫ обадиле на пловдивски-тѣ и татар-пазарджишки-тѣ власти за сѫзаклятия-та въ Копривщица и Панагюрище, та за това е билъ испратенъ Неджибъ въ пѫрво-то село, а напоконъ, както вече видѣхме, спорѣдъ попъ-Груйово-то казвание, и въ Панагюрище идѣлъ Ахмедъ, ала се вѫрналъ. Едвамъ слѣдъ потушавание-то на вѫзстание-то се узна, както се каза по-горѣ, че балдйовский представитель на Оборище е обадилъ на татар-пазарджишки-тѣ власти за всичко що е станало на тая мѣстность и що се вѫрши въ Панагюрище, а панагюрецъ нищо не е обаждалъ. Не се минаха 10-15 минути, Бенковски и Бобековъ пакъ се скараха, защото, слѣдъ като се освѣти знаме-то и се прикова на нарочно приготвений за това прѫтъ, пѫрвий поиска да го пренесе тѫржественно прѣзъ главна-та улица на града учителка-та Райкя, която го е ушила. Не само Бобековъ позеленя отъ ядъ, ами и всички-тѣ членове на Сѫвѣта не одобриха искание-то на Бенковски, — за да носи мома-та знаме-то. Бобековъ дори извика, че нема да допустне такова нѣщо; ала немаше кой да го слуша; Бобековъ и членове-тѣ на Сѫвѣта говориха на Бенковски, че никакъ си нема мѣсто-то да се намѣсватъ жени въ военни работи и че въ даденний случай трѣбва да се мисли за много по-важни работи, обаче той, Бенковски, не щѣше никого да слуша. На всѣкого отъ дѣйци-тѣ бѣхѫ вече дотегнале произволи-тѣ на Бенковски, та сега никой отъ членове-тѣ на Военний Сѫвѣтъ не щя да участвува въ смѣшно-то тѫржество, въ което попъ-Груйо, облѣченъ съ черковни одѣжди, ѣздеше на конь, дѫржеше крѫстъ съ една рѫка и юзда-та на коня си, а съ друга-та вѫртѣше голъ ятаганъ и псуваше „прокляти невѣрни агаряни“. Ето какъ стана пренасяние-то на знаме-то: най-напрѣдъ вѫрвѣха десетина души конници, на конье; подиръ тѣхъ идѣше Райкя, вѫзсѣднала на конь, който водѣха двама ратници, а тя съ двѣ-тѣ си рѫцѣ дѫржѣше знаме-то и, най-сѣтне, много народъ: мѫже, жени и дѣца, които пѣяха. Бенковски, съ най-хубави-тѣ си войнишки дрѣхи, вѫзсѣдналъ на конь, вѫрвеше отъ дѣсна-та страна, у-спорѣдъ на знаме-то. Улица-та, прѣзъ която минуваше шествие-то, бѣше препѫлнена съ народъ: едни честитяваха, други викаха да живѣе, а трети молитствуваха да се постигнатъ добри сѣтнини и дано Богъ всичко на добро да искара. Това излишно и безцѣлно шествие, Райкя вѫзсѣднала на конь да носи знаме-то, по настоятелно-то искание на Бенковски, напоконъ стана много скѫпо и за попъ-Груйо и за сама-та Райкя, безъ да е тя щогодѣ виновата за това, защото, когато турци-тѣ навлѣзоха въ Панагюрище и освободиха затворени-тѣ 17 души турци, за които се спомена по-прѣди и които се дѫржеха въ една кѫща, по край която мина шествие-то, та видѣха че мома носи знаме-то и прѣдъ нея попъ-Груйо на конь съ голъ ножъ и крѫстъ, тѣ, затворени-тѣ, веднага обадиха за това на Хафѫзъ паша. Заробени-тѣ не познаваха Райкя, ала тѣ познаваха попъ-Груйо, който, макаръ и да му се говорѝ да ги не задѣва, ходѣше при тѣхъ да ги насилва да цѣлуватъ крѫста му и да ѣдѫтъ сланина. Тука трѣбва да се каже, че распорѣдитель-тъ на храна-та всѣкой день испращаше хлѣбъ, чорба, печено агнешко мѣсо и тютюнъ на затворени-тѣ, та бѣхѫ доволни; тѣ немаше за нищо да се оплакватъ, ако имъ не досаждаше попъ-Груйо, който свободно и въ всѣко врѣме влѣзваше при тѣхъ; еднаждъ ги принуждавалъ и да ги покрѫсти (14). Макаръ и да бѣше заповѣдано на стражаре-тѣ да не пущатъ никого при затворници-тѣ, тѣ си помислиле, че на попъ-Груйо, който се навѫрта все около Бенковски, йоще повече като попъ, може да се допустне да влази при тѣхъ. Откако се завѫрна шествие-то отъ обиколка-та низъ града и знамето се донесе въ споменѫта-та Хаджи-Лукова кѫща, въ която засѣдаваше Сѫвѣта, по заповѣдь на Бенковски, то се тури надъ пѫтна-та вратня на сѫща-та кѫща, гдѣто бѣше до навлѣзвание-то на турци-тѣ въ Панагюрище. Когато турци-тѣ навлѣзоха тука, кѫрджалийци-тѣ (турски нередовни войници отъ хасковско-то окрѫжие) го вдигнаха и отнесоха съ себѣ-си; тѣ съ голѣмо тѫржество занесле знаме-то въ Хасково, гдѣто се пазило въ тамошний конакъ до завземание-то на тоя градъ отъ руски-тѣ войски (прѣзъ мѣсецъ Януарий 1878 год.), когато конакъ-тъ билъ запаленъ и то изгорѣло; — други увѣряватъ, че прѣди да пристигнатъ русски-тѣ войски въ тоя градъ, турци-тѣ, заедно съ званични-тѣ книжя и други дѫржавни нѣща, испратиле и панагюрско-то знаме въ Цариградъ. — Щомъ видѣлъ, че навлѣзватъ вече турцитѣ въ Панагюрище, Ф. Ст. Щѫрбановъ, членъ на Приврѣменно-то Правителство, заповѣдалъ да се вдигне знаме-то и да се скрие негдѣ, ала хората го не разбрале; тѣ помислиле, че нема нужда да се вдига, защото е вдигнато и оставиле го да си се развѣва, както го завариле турци-тѣ.

Подиръ това, Бенковски предложи на Сѫвѣта да му опредѣли една чета, съ която да обикаля по-голѣми-тѣ села около Панагюрище и въ Ихтиманско за да насърдчава население-то и да рѫководи вѫзстание-то. Сѫвѣтъ тъ одобри предложение-то му. Подиръ вечеряние-то Бенковски трѫгна, придруженъ отъ членове-тѣ на Сѫвѣта Петко Р. Мачовъ, Т. Вл. Тѫркалановъ, Д-ръ В. Соколски, М. Д. Юруковъ и В. Петлешковъ, отъ писаре-тѣ З. Стояновъ, Тома Георгйовъ и Т. Д. Бѣлопитовъ, отъ стотника Радъ Г. Джуновъ, отъ пазачъ-тъ на знаме-то му, Крайчо Стояновъ Самоходовъ и отъ 50 души ратници, всички-тѣ конници, а на другий день вечерь-та, когато пристигна отъ Стрѣлецъ, испрати му се и стотникъ-тъ Ив. Хорчовъ съ чета-та си, около стотина души пѣшаци (15).

---

(14) Между затворени-тѣ, или по право, запазени-тѣ, 17 турци, освѣнъ мюдюрский намѣстникъ, имаше и една туркиня, която бѣше въ особна стая и на която бѣше отредена една жена да ѝ слугува, а пѫкъ попъ Груйо единъ день се вмѫкналъ и въ стая-та на туркиня-та. Тая послѣдня-та извикала и слугиня-та, когато отишла при нея, заварила дѣдо попъ Груйо, че питалъ туркиня-та защо ѝ сѫ червени ногти-тѣ на прѫсти-тѣ на рѫцѣ-тѣ. Туркиня-та не му отговорила и се покрила, а слугиня-та му казала, че ако си не отиде, ще да прати да обадатъ на Бобекова, да го пита що дири при жена-та. Попъ Груйо си отишѫлъ. Напоконъ стана явно, че попъ Груйо до тоя день не видвалъ и не знаялъ какво туркини-тѣ, по вѣроисповѣденъ обичай, си боядисватъ ногти-тѣ на прѫсти-тѣ на рѫцѣ-тѣ съ червена кана.

---

(15) Горкий Георги Бенковски, — Гаврийлъ Груйовъ Хѫлтовъ отъ Копривщица, не бѣше вече честитъ да се вѫрне въ Панагюрище, да го види пакъ, защото неостана живъ ; бѫлгарска предателска рѫка му отне прѣдивремѣнно живота. Той като че предвиждаше какво нема вече да се вѫрне въ Панагюрище, та, на трѫгвание, рѫкува се съ всички-тѣ членове на Сѫвѣта, па имъ каза: „Сбогомъ! прощавайте!“, нѣщо, което никога не бѣше сторилъ досега, а особенно да се рѫкува съ нѣкого. Откакъ се потушило вѫзстание-то въ и около Панагюрище, Ихтиманъ и кадѣ Бѣлово, той съ една малка чета отъ вѣрни хора трѫгналъ за Стара-Планина. Тука трѣбва да се спомене, че когато заминувале прѣзъ панагюрско-то земище, та дошле на мѣстность-та *Сива-Грамада*, Бенковски предложилъ на чета-та си да нападнатъ нощно врѣме на турски-тѣ чадѫре, на турский лагеръ край Панагюрище, ала ония отъ панагюрски-тѣ му другаре се не сѫгласиле, по причина да не би да се ядосатъ турци-тѣ и да исколѭтъ население-то въ Панагюрище. Между други, въ тая чета сѫ биле Захарий Стояновъ и игуменъ-тъ дѣдо Кирилъ, който, както се каза по-горѣ, биде испратенъ въ Бѣлово да вѫзбунтува население-то. Когато на 12-й Майя минувале прѣзъ единъ мостъ въ тетевенска-та планина, единъ бѫлгаринъ отъ Тетевене ги прѣдалъ на турци-тѣ, които убиле Бенковски, дѣдо Кирилъ хванале живъ, а З. Стояновъ успѣлъ да се избави, ала по-кѫсно и той билъ хванатъ. Турци-тѣ отрѣзале глава-та на Бенковски и я донесле въ Срѣдецъ, гдѣто едвамъ на 21-й Майя била заровена въ стари-тѣ гробища, на югозападна-та часть на града, отъ дѣсно на пѫтя, който отива за село Княжево, а благочестиви хора погрѣбле тѣло-то му въ Тетевене. Слѣдъ като е затварянъ въ Срѣдецъ и Пловдивъ, гдѣто е претѫрпѣлъ голѣми мѫки, дѣдо Кирилъ докараха въ Цариградъ, та го затвориха въ срѣдоточна-та тѫмница. Отъ много теглила, той се разболѣ отъ тежка болѣсть, та го занесоха въ тѫмнична-та болница, ала не можя да оздравѣе: на 26-й Януарий 1877 г. дѣдо Кирилъ Ивановъ Кйороглу отъ гр. Сопотъ

Освѣнъ казанни-тѣ, съ Бенковски трѫгнаха и около 100 души отъ селене-тѣ, които бѣше довелъ тука на 22-й, прѣди единъ день. Тѣ заминаха прѣзъ село Мечка за Поибрене, Петричъ и по-нататакъ по други села въ Златишко, Срѣдецко и Ихтиманско, защото въ Поибрене и Петричъ хора-та дипъ немаха нужда за рѫководители. Както въ Панагюрище, така и въ села-та Поибрене и Петричъ имаше хора, които яко добрѣ си разбираха работа-та, та присѫтствие-то на Бенковски и другаре-тѣ му бѣ безцѣлно въ тия двѣ голѣми села. Тука само щѫ да кажѫ, че, както панагюрски-тѣ, така и петришки-тѣ и поибренски-тѣ вѫзстанници бѣхѫ устроени; въ тѣхни-тѣ послѣдни и отчаяни сбивания съ турци-тѣ сѫвѫршенно никой другъ, освѣнъ тѣхъ, не взема̀ участие, а пѫкъ въ пѫрви-тѣ, тѣ бѣхѫ вече отбѫлснале турци-тѣ и черкезе-тѣ, когато пристигна Бенковски въ Петричъ съ чета-та си, и почти бѣхѫ захванале да ги гонѫтъ;

се помина; той бѣше истински, послѣдователь на Василъ Левски, роденъ въ сѫсѣдний на Сопотъ градъ Карлово. Както всѣкога се е намиралъ да олегчава нужди тѣ на тегловници-тѣ, така и сега смѣлий Гаврийлъ Моравеновъ, безъ да го е страхъ отъ турци-тѣ, сѫбра парични помощи, та се погрѣбе прилично тоя мѫченикъ за свобода-та на народа си. Покойний дѣдо Кирилъ биде опѣянъ въ бѫлгарска-та черкова на Фенеръ; тѣло-то му се погрѣбе въ гробища-та на Егри-Капу при едно високо, всѣкога зелено дѫрво, — севлия (кипарисъ). — (Прѣди два-три дни бѣше се поминалъ въ сѫща-та болница и Станиславъ Доспѣвски отъ Т.-Пазарджикъ, тоже затворенъ като бунтовникъ, ала него турци-тѣ бѣхѫ утровиле, както и повече-то отъ умрѣли-тѣ около 80-90 души бѫлгаре затворници. Ако се не лѫжа, за погрѣбение-то на покойний Доспѣвски всички-тѣ потрѣбни нѣща се взеха отъ кѫща-та на Г. Моравеновъ. — Тука трѣбва да се спомене още, че щомъ умрѣше нѣкой затворникъ бѫлгаринъ, бунтовникъ, въ затворнишка-та болница, турци-тѣ натоварваха трупа му на една нечиста кола, която го докарваше и стоварваше прѣдъ врата-та на Балкапанъ-Ханъ. Щѫтъ не щѫтъ, живѣѭщи-тѣ въ тоя ханъ бѫлгаре трѣбваше да се погрижѫтъ за погрѣбение-то имъ. Тескерета-та (записки-тѣ), съ които се испращаха до тука трупове-тѣ на казанни-тѣ нещастници, бѣхѫ съ най-гнусно сѫдѫржание, приписваха имъ се всѣкакви неприлични названия (епитети), па тогава се казваше отъ каква болѣсть, ужъ, сѫ умрѣле — а въ сѫщность, отъ биение или утровване. Отъ тия тескерета може още да се пазѫтъ нѣкои въ писалище-то на бѫлгарский храмъ въ Цариградъ, или и у нѣкои тѫрговци. Ако помнѭ, въ тескере-то на дѣдо Кирилъ, между друго, се споменуваше: *„комитетинъ башъ реизи“* — главенъ въ това на готово гонение участвуваха и нѣколко души отъ панагюрска-та чета, между които бѣхѫ сѫвѣтникъ-тъ П. Р. Мачовъ, който уби черкезкий главатаръ, и Кр. Ст. Самоходовъ, пазитель на знаме-то на Бенковски. Когато за послѣденъ пѫть многобройни-тѣ турци и черкезе нападнаха на Петричъ и Поибрене, та ги опустошиха, изгориха всичко и исклаха хора-та, а други живи хванаха, затваряха ги и мѫчиха ги, чета-та, която Бенковски бѣше повелъ отъ Панагюрище, както и оная, която му се испрати съ Ив. Хорчовъ, отдавна бѣхѫ

предсѣдатель на комитета).—За убийство-то на Бенковски и за хващание-то на Кирила, ето що е писано въ 25-й бр. на вѣстникъ *День* отъ 22-й Май 1876 год., издаванъ въ Цариградъ: „Отъ Срѣдецъ извѣстяватъ, че помакъ-тъ молла Мехмедъ, който се испратилъ съ доволно войска за да гони Георги Петковски (види се, че по погрѣшка е казано, вмѣсто *Бенковски*), воевода-та на копривщенска-та (пакъ погрѣшка вмѣсто *панагюрска-та*) вѫзстаническа чета, и другаръ-тъ му Кирилъ, игуменъ на Калугеровский Монастиръ въ татарпазарджишко, билъ сполучилъ заедно съ хаджи Ахмедъ да убие рѣченний воевода, а священикъ-тъ Кирилъ се уловилъ раненъ. Другаре-тѣ имъ побѣгнале, нъ не се оставяле дири-тѣ имъ“, както ги и хванале напоконъ. А въ 27-й си брой, отъ 29-й Маий, тоя вѣстникъ казва, че, спорѣдъ *Ла Тюрки*, воевода-та на бунтовници-тѣ между Стара-Загора и Копривщица, Георги Никовски (сега пѫкъ друго прѣзиме му туриле), билъ убитъ въ срѣдецка-та область: „Отъ хартии-тѣ, които намѣриле въ джюздана на тоя воевода, се узнало, че той билъ управитель на 4-то отдѣление въ Румелия и началникъ на 9-то военно отдѣление“. — Въ сѫщий вѣстникъ *День*, бр. 20, отъ 5-й Майя, е преведена и препечатана една дописка, испратена до вѣстника *Монитьоръ дю Комерсъ*, въ която, между друго, ето що е казано за Бенковски и за дѣдо Кирилъ: „Въ Бѣлйово, воевода-та на вѫзстанници-тѣ, който бѣ слѣзѫлъ отъ височини-тѣ на гора-та за да даде заповѣди, бѣше облѣченъ съ една зелена врѫхна дрѣха, съ златна яка, а панталоне-тѣ му бѣхѫ отъ бѣлъ шаекъ. На краката му имаше високи чизми и бѣше вѫорѫженъ съ два револвери и една сабя. На глава-та му калпакъ съ червенъ крѫстъ; единъ старъ священникъ стоеше отъ страна-та му . . . . Главни-тѣ подначалници, сѫбрани около воевода-та, носѣха обикновенни селски дрѣхи и, както всички-тѣ вѫзстанници, имаха на глави-тѣ си калпаци, обшити съ жѫлти или бѣли крѫстове. Попове, съ прѣпорци въ рѫка, бѣхѫ размѣсени между вѫзстанници-тѣ. Тия послѣдни-тѣ сѫ обрѫжени съ стари пушки, а които нематъ, носѫтъ лѫжливи пушки, привѫрзани дѫлги сопи. Тѣ иматъ различни караули и конни калаузи по балкани тѣ . . . .“ Тука трѣбва да се каже, че на калпаци-тѣ имъ не бѣхѫ крѫстове, ами бѣхѫ левове.

се распрѫснале. Петричене и поибренци, макаръ и да сѫ селене скотовѫдци, понеже сѫ и добри ловци, тѣ имаха достаточно орѫжие ; петричене имаха и петь дрѫвени топове, съ които се бихѫ. Турци-тѣ макаръ и да опустошиха сѫвѫршенно Поибрене и Петричъ, тия двѣ най-богати, най-голѣми и най-хубави отъ седемь-тѣ панагюрски села, нъ и жители-тѣ имъ вѫзстанници бѣхѫ истрѣбиле вече много повече турци и черкезе, много повече бѣхѫ напакостиле на турски-тѣ села ; единственни-тѣ бунтовници въ Срѣдна-Гора, които най-много сѫ се биле съ турци-тѣ и черкезе-тѣ, надвивале имъ и гониле ги, сѫ петричене-тѣ. — Село-то Мечка постигна сѫща-та участь ; и то биде сѫвѫршенно опустошено ; находяща-те се тука 850-годишна черкова изгорѣ; изгуби се единъ важенъ паметникъ.

Слѣдъ като замина Бенковски, Военний Сѫвѣтъ се провѫзгласи за *Приврѣменно Правителство* и си направи сребѫренъ печатъ, съ надписъ : *Бѫлгарско Приврѣменно Правителство въ Срѣдна-Гора,* нъ, както много любопитни и доста важни книжя, които Бенковски не бѣше взелъ, така и тоя печатъ пропадна негдѣ и се изгуби слѣдъ навлѣзвание-то на турци-тѣ въ Панагюрище. Много книжя нѣкои отъ членове-тѣ на приврѣменно-то правителство сами унищожиха за да ги не хванатъ турци-тѣ. — Повдигна се питание да ли не трѣбва сега да се ушие още едно военно знаме, каквото нѣкога-си сѫ носиле панагюрски-тѣ войници и, както вече се описа, вмѣсто отворена бѣла рѫка на зелена-та крѫглость, да се тури левъ, обаче се не дойде до никакво послѣдствие, понеже нѣкои мислѣха, че то щѣло да напомнюва турска-та власть.

Въ Татаръ-Пазарджикъ, Пловдивъ, Срѣдецъ, Одринъ и въ Цариградъ власти-тѣ се вече извѣстиле, че вѫзстание-то е прогласено и, спорѣдъ както стана извѣстно слѣдъ потѫпкване-то му, пловдивский мютесарифинъ, придруженъ съ около 200 души конници, съ нѣколко турски пѫрвенци отъ Т.-Пазарджикъ, между които и двама-трима бѫлгаре, трѫгналъ за Панагюрище да го потуши. Мютесарифинъ-тъ стигналъ до село-то Калагларе (Караларъ), ала тамошни-тѣ турци като му казале, че въ Панагюрище има много русси и сѫрби, той се уплашилъ и вѫрналъ се въ Пловдивъ (16), отъ гдѣто попиталъ одринский валия що да чини. Тоя послѣдний попиталъ срѣдоточно-то правителство въ Цариградъ, та едвамъ слѣдъ два-три дни било рѣшено да се испратѭтъ 1000 души войска въ Панагюрище. За главенъ заповѣдникъ на тая войска биде назначенъ артилерийский генералъ Хафѫзъ паша, който въ онова врѣме се намираше въ Срѣдецъ, отъ гдѣто рѫководеше постройка-та на желѣзно-пѫтна-та линия Бѣлово-Срѣдецъ-Кюстендилъ. Нему било ужъ порѫчано да дойде въ Панагюрище и да предложи на бунтовници-тѣ да мируватъ, а да хване виновници-тѣ за вѫзстание-то, безъ да напада на града и да наказва мирни-тѣ жители. Спорѣдъ други свѣдения обаче, заповѣдано му било да опустоши, по какѫвто и да е начинъ, не само Панагюрище, Копривщица и Клисура, ами и всички-тѣ по-голѣми и по-богати въ Срѣдна-Гора села, които сѫ чисто бѫлгарски, въ които турци не сѫ заселени. Откакъ вече Хафѫзъ паша пристигналъ съ войски-тѣ си въ горѣказанно-то село Калагларе (почти на-срѣдъ пѫтя между Панагюрище-Татар-Пазарджикъ, и тогава населено съ повече бѫлгаре, а съ по-малко турци), съ помощь-та на тамошни-тѣ турци, които знаятъ всички-тѣ тѫдѣвашни горски мѣстности и пѫтеки, той преглѣдалъ мѣстности-тѣ на посока кѫмъ Панагюрище и Стрѣлецъ. На Хафѫзъ паша се видѣло за найсгодно да нападне на Панагюрище откѫмъ стрѣлецкий пѫть (на истокъ), а не откѫмъ татар-пазарджишкий (на югъ), обаче

---

(16) Въ една дописка отъ Пловдивъ до френский цариградски вѣстникъ *Ла Тюрки,* отъ който е преведена и обнародвава въ 20-й

брой на горѣспоменѫтий бѫлгарски вѣстникъ *День* отъ 5-й Майя 1876 год., между друго, ето какъ се описва това обстоятелство: „. . . . . мютесарифинъ-тъ побѫрзалъ да отиде въ Т.-Пазарджикъ за да се научи какво се е случило въ Панагюрище. Нѣкои млади момци и заптиета, които той испратилъ, завѫрнале се и обадиле, че Панагюрище, Копривщица и Стрѣлецъ сѫ се подигнале, че вѫзстанници-тѣ обикалятъ околни-тѣ села и насилватъ жители-тѣ да ги слѣдватъ . . . . . По искание-то на мютесарифина, валия-та испратилъ 150 души отъ казашка-та войска (турски редовни конни войници, сбирщина отъ всѣкакви народности и вѣроисповѣдания, нъ повечето поляци и бѫлгаре) . . . . Понеже се научилъ, че вѫзстанници-тѣ се намножиле до 5000, мютесарифинътъ не смѣялъ да испрати казаци-тѣ, ами заповѣдалъ да се испратѭтъ *редифи-тѣ* (запасна войска) отъ Пловдивъ . . . . Додѣто пристигнатъ други войски отъ Цариградъ, както и заповѣдь за прѣслѣдвание вѫзстанници-тѣ, тия послѣдни-тѣ се значително намножиле; тѣ се предводителствуватъ отъ тридесеть тѫрбе . . . . .“

и по тоя послѣдний пѫть испратилъ около 200-300 души войска. Когато съ по-голѣма-та часть отъ войска-та си пристигналъ въ Стрѣлецъ, тамошни-тѣ турци обадиле на Хафѫзъ паша, че панагюрци не сѫ сами, ами между тѣхъ имало и московци; оплакале му се и за всичко щото имъ сторилъ Иванъ Хорчовъ прѣди 3-4 дни. По слѣдствие на това, той се не рѣшилъ да нападне въ гора-та на вѫзстанници-тѣ, които предвождаше Ив. В. Соколовъ; паша-та испратилъ заповѣдь и на друга-та войска, откѫмъ т.-пазарджишкий пѫть, да не напада, па поискалъ да му се испратѫтъ още 2000 души. Слѣдъ два дни Адилъ паша и Селями паша пристигнале съ 3000 души войска; тѣ сѫ имале и около 600 души конници (казаци) редовна войска. Паши-тѣ два-пѫти испращаха писма до приврѣменно-то правителство (главатаре-тѣ на вѫзстанници-тѣ) за да предложѫтъ на бунтовници-тѣ да сложатъ орѫжия-та си и всѣкой да си поглѣдне работа-та, ала правителство-то нищо не отговори; Бобековъ скѫса и двѣ-тѣ писма. Като не получиле никакѫвъ отговоръ, и трима-та паши се приготвиле да трѫгнатъ за Панагюрище, подъ предводителство-то на Адилъ паша. Щомъ приврѣменно-то правителство се научи, че още войска е пристигнала въ Стрѣлецъ, то испрати на помощь Соколову и хилядникъ-тъ Бобековъ съ двѣ чети отъ около 200 души ратници. Когато се отдалечиле отъ Панагюрище, като се спрѣле на почивка въ единъ шумакъ, Бобековъ напомнилъ на ратници-тѣ какви сѫ дѫлжности-тѣ на бунтовници-тѣ и опасности-тѣ, на които сѫ тѣ изложени; той имъ казалъ още: „ние отвождаме срѣщу неприятеля, който е вече дошѫлъ на врата-та ни, и трѣбва да го пропѫдимъ; не мислете, че на свадба отвождаме; да, на свадба отвождаме, ала на кѫрвава свадба; отвождаме да умрѣмъ . . . . . “ Мнозина отъ ратници-тѣ още добрѣ помнѫтъ Бобекови-тѣ думи, които ми каза единъ отъ тѣхъ, — Георги В. Илчовъ. Повечето отъ тия ратници бѣхѫ съ коси и копия (мѫждраци). Като пристигнале близо до Стрѣлецъ (на една камениста рѫтлина надъ село-то) и всички-тѣ ратници се сѫбрале на едно мѣсто, Соколовъ и Бобековъ, заедно съ стотници-тѣ Никола Хаджи-Георгйовъ, Крѫстйо Хаджи-Томйовъ, Ст. П. Пѫковъ и Павелъ Хаджи-Симеоновъ, рѣшиле да се завзематъ двѣ скришни положения (позиции), — на Черяшка-Рѣка и на Пѣтлова-Могила. Повече-то отъ ратници-тѣ, подъ началство-то на Соколова, се установиле на пжрва-та мѣстность а останали-тѣ, подъ заповѣдь на Бобекова, — на послѣдня-та мѣстность. На 26-й априлий, макаръ и да не знаяле турци-тѣ гдѣ ги чакатъ ратници-тѣ, обаче тия послѣдни-тѣ сами се обадиле. Вжпрѣки распореждания-та на главатаре-тѣ, нѣкои отъ ратници-тѣ запалиле кошара-та (зимна колиба съ оборе, въ които зимуватъ овце) на единъ стрѣлецки турчинъ, която била тамъ на близо, та отъ пламжци-тѣ турци-тѣ разбрале, че татжкъ нѣкадѣ сж бунтовници-тѣ и веднага испратиле срѣщу тѣхъ 50-60 души конници съ червени байряци. Испжрво ратници-тѣ помислиле, че това е копривщенска-та чета, която, спорѣдъ распореждание отъ Панагюрище, щѣла да имъ дойде на помощь, да нападне турци-тѣ отъ дѣсно-то крило, ала когато конници-тѣ наближиле около 20-30 раскрачи, ратници-тѣ ги позниле и мнозина отъ тия послѣдни-тѣ захванале да бѣгатъ. Обаче се намѣриле рѣшителни и безстрашливи хора. Пжрва-та стража на ратници-тѣ, сжстояща се отъ около 30-40 души, подъ началство-то на стотника Стоянъ П. Пжковъ, която турски-тѣ конници не сжглѣдале въ шумака, веднага захванала да пушка вжзъ тия послѣдни-тѣ, които тутакси побѣгнале, като оставиле трима убити. Между други-тѣ, тука се е отличилъ ратникъ-тъ Ангелъ Шишковъ, който сполучилъ да вземе пушка-та (винчестеръ) на едного отъ убити-тѣ, когото той самъ убилъ. Това е станало около 4 часа слѣдъ обѣдъ и до вечерь-та никакво нападание немало; не се знае по какви сжображения и турци-тѣ се спрѣле, та не вжрвѣле напрѣдъ кжмъ Панагюрище. Това е пжрво-то сбивание край Стрѣлецъ. Защото прѣзъ тоя день валялъ силенъ джждъ, па привечеръ задухалъ и студенъ вѣтжръ, почти всички-тѣ ратници отъ Пѣтлова-Могила се вжрнале, — да се не казва побѣгнале, въ Панагюрище. Като видѣле що се случило на Пѣтлова-Могила, Соколовъ и Бобековъ оставиле прѣзъ нощь-та стотника Ст. П. Пжковъ да пази съ чета-та си тая мѣстность, а П. Бобековъ останалъ на Черяшка-Рѣка, вмѣсто Ив. Соколовъ, който отишжлъ въ Панагюрище да обади на Приврѣменно-то Правителство за станало-то и да вземе ратници. На зарань-та, 27-й Априлий, Соколовъ пристигналъ рано съ три чети ратници, 312 души. Той сега усилилъ стражи-тѣ и на двѣ-тѣ мѣстности; ратници-тѣ сж биле скрити въ гжста-та гора, та турци-тѣ не сж могле да узнаятъ количество-то имъ, ала около обѣдъ ги нападнале и на двѣ-тѣ мѣстности. Слѣдъ много пушкание, турци-тѣ се оттеглиле привечеръ, като сполучиле да хванатъ отъ ратници-тѣ единъ селенинъ, за когото се предполага, че е обадилъ каква е сила-та на бунтовници-тѣ, какви имъ сѫ орѫжия-та и че между тѣхъ нема русси и сѫрбе; откакъ го испитале, турци-тѣ заклале тоя клетникъ. На 28-й Априлий турци-тѣ рано, отъ много страни, силно нападнале ратници-тѣ на Черяшка-Рѣка. Макаръ и да било врѣме-то дѫждовно, тия послѣдни-тѣ имъ се опирале 2-3 часа, ала повече не могле да имъ противостоятъ, защото турци-тѣ вече узнале и разбрале съ какви хора иматъ работа; тѣ познале, че наистина нематъ на срѣща-си нито русси, нито сѫрбе (17). Най-послѣ, когато захванало да се мрѫква и турци-тѣ се поприбрале, ратници-тѣ и отъ двѣ-тѣ мѣстности сполучиле да се оттеглятъ безъ редъ, да чакатъ турци-тѣ въ Балабанова-та Кория, гдѣто и нощували. Въ тоя бой, на 28-й Априлий, всички-тѣ ратници юнашки сѫ се биле, като и самъ Соколовъ се излагалъ на опасность; той изгубилъ тука коня си, когато най-сѣтне слѣзѫлъ отъ него да се скрие въ шумака отъ трима турски конници, които го нападнале; той прѣзъ нощь-та въ тѫмнини-тѣ едвамъ сполучилъ прѣзъ гора-та да трѫгне за Панагюрище, ала се спрѣлъ въ Балабанова-та кория, когато намѣрилъ ратници-тѣ. Едвамъ на другий день слѣдъ обѣдъ, 29-й Априлий, Бобековъ се вѫрна (откѫмъ Милйова-Рѣка и Бойчина-Кория) въ Панагюрище съ десетина души отъ хора-та си, безъ да знае какво е станало съ други-тѣ, обаче напоконъ се узна, че тѣ сполучиле, да се сѫединѫтъ съ Соколови-тѣ ратници. На 28-й Априлий турци-тѣ не нападале на Пѣтлова-Могила. Откакъ си починалъ у Балабанова-Кория, Соколовъ дошѫлъ въ Панагюрище за помощь, защото му останале само около 200 души ратници; други-тѣ се распрѫснале и вѫрнале се въ града. Пакъ се сѫбраха вѫрнали-тѣ се и дадоха му се около 400 души, които Соколовъ заведе въ Балабанова-Кория, па съ тѣхъ заедно отидоха и двама отъ членове-тѣ на приврѣменно-то правителство, — Кр. Ив. Гешановъ и Зах. С. Койчовъ. Токо щомъ пристигналъ Соколовъ, пристигнале и турци-тѣ. Сега, на 29-й Априлий, се захваналъ силенъ бой; турци-тѣ все повече и повече нападале, а възстанници-тѣ не отстѫпяле отъ завзети-тѣ си скришни положения въ кория-та, додѣто се мрѫкнало, та турци-тѣ се пооттеглиле, ала и наши-тѣ вече

---

(17) За Хорчово-то ходение въ Стрѣлецъ и за сбивание-то на 26-й Априлий въ Стрѣлецко, между друго, ето какви свѣдѣния, черпени отъ турски источникъ, сѫобщава казанний вѣстникъ *День* отъ 1-й Майя 1876 год., брой 19: „Спорѣдъ единъ телеграмъ, испратенъ отъ Хафѫзъ паша, когато пристигнале войски-тѣ му въ Стрѣлецъ, жители-тѣ мюсюлмане, мѫже и жени, плакале отъ радость. Всички-тѣ жени биле въ една тѣсна дрѫвена джамия, а мѫже-тѣ на двора ѝ, заграденъ съ зидъ, и, съ пушки въ рѫка, мѫжественно се браниле отъ бунтовници-тѣ, които имъ предлагале да се предадѫтъ“. Друга една телеграмма Хафѫзъ паша испратилъ на 29-й Априлий, въ която, между друго, казва: „На 26-й Априлий се превзе Стрѣлецъ. Конница-та, която се намира подъ мое управление, юнашки се би край това село съ бунтовници-тѣ. Двама отъ тия послѣдни-тѣ се убиха, а петъ души се уловиха живи. Остатъкъ-тъ побѣгнаха въ копривщенска-та планина. Роби-тѣ се испратиха на пазарджишко-то правителство съ пушки-тѣ, фишеци-тѣ и 177 турски лири, които се намѣриха въ едного отъ тѣхъ . . . . . Свѫршихъ вчерашни-тѣ си приготвювания и днесь рано отивамъ при войска-та си, която се намира въ Стрѣлецъ. Тамъ ще се намѣримъ единъ срѣщу другъ съ бунтовници-тѣ. Като пристигна на тоя воененъ станъ, щѫ взема съ себѣ-си нѣколко отдѣления и веднага щѫ трѫгна направо за Панагюрище . . . . “ — Тука щѫ кажѫ. че бунтовници-тѣ се не оттеглиха кѫмъ копривщенска-та планина, ами, както се спомена, кѫмъ Панагюрище, — въ Балабанова-та Кория, обстоятелство, което се доказва и отъ друга една званична телеграмма, помѣстена въ забѣлѣжка 20-та, и че отъ бунтовници-тѣ бидоха убити не двама, но трима души, които бѣхѫ Иванъ Шиндаровъ, Тодоръ Мечето и Тодоръ Дѣяновъ Налбатски, когото турци-тѣ, живъ, на части разсѣкоха, защото не щѣлъ да отговаря на нѣкои тѣхни питания, — да стори прѣдателство. А пѫкъ никой не

знае да сѫ биле уловени петина живи и да е имало 177 лири турски у нѣкого отъ тѣхъ. Дори и да се повѣрва, че е имало уловени живи и че нѣкой отъ тѣхъ е ималъ пари, Хафѫзъ паша не бѣше толкова простакъ за да не вземе пари-тѣ, па да убие бунтовника, както напоконъ чина въ Панагюрище. — Освѣнъ главатере-тѣ на ратници-тѣ, въ сбивания-та около Стрѣлецъ на 26, 27 и 28-й Априлий съ редовни-тѣ турски войски, най-много сѫ се отличиле Стоянъ Тропчовъ, Радъ Р. Каменски, Райчо Атанасовъ Калаглареца, Константинъ Ст. Кацара, съ сина си Иванъ, дѣдо Колйо Чолака, както и горѣспоменѫти-тѣ трима убити, които не сѫ се помѣстиле отъ мѣста-та си, гдѣто биле оставени да пазатъ.

не могле повече да имъ противостоѭтъ. Прѣзъ тоя день юнашки сѫ се били всички-тѣ ратници, обаче най-много се отличиле стотници-тѣ Стоянъ П. Пѫковъ, Крѫстйо Хаджи-Томйовъ и Никола Хаджи-Георгйовъ. Около три хиледи души е била тука само редовна-та турска войска, вѫоружена съ най-хубави орѫжия : пѣшаци-тѣ съ капаклийки пушки, а конници-тѣ — съ винчестеръ, тогава когато, както знаемъ, вѫзстанници-тѣ бѣхѫ вѫорѫжени съ разни кремикови и евзалие пушки. При всичко това, на 29-й Априлий почти цѣлъ день дѫждъ валѣше, а пѫкъ всѣкой знае, че въ дѫждовно врѣме съ такива пушки неможе лесно, или сѫвсѣмъ неможе, да се борави и това независимо отъ обстоятелство-то, че на повечето отъ ратници-тѣ бѣхѫ се свѫршиле барута и крушуме-тѣ, па и всички-тѣ бѣхѫ измокрени отъ дѫжда ; нема никакво сѫмнѣвание, че огѫнь не можѣше да се накладе. Както и да е, неможѣше вече да се сѣди тука. По тия причини, на 30-й Априлий сутринь-та, рано, пазаче-тѣ на стрѣлецкий пѫть се оттеглиха край Панагюрище, безъ да ги усѣтѭтъ турци-тѣ. Всичко на брой около 600 души, ратници-тѣ се спрѣха на високи-тѣ мѣстности Кукла и Високъ ; тука имъ се доставиха два топове, барутъ и крушуме; тука съ топове-тѣ сѫ убити десетина турци. И пазаче-тѣ на татар-пазарджишкий пѫть, слѣдъ като строшиле каменний мостъ, побѣгнаха въ Панагюрище ; тѣ се настаниха на високи-тѣ мѣстности Света Петка и Каменица ; близо при тая послѣдна-та мѣстность, на Манйово-Брѫдо, тоже имаше дѫрвенъ топъ ; той се пукна щомъ еднаждъ пушна съ него Стойлъ Стояновъ Финджекъ. Пристигнаха и пазаче-тѣ на златишкий пѫть (на сѣверъ), па се вѫрнаха и ония отъ Св. Петка, та се присѫединиха кѫмъ пазаче-тѣ на Високъ и Кукла. Но турци-тѣ отблѫснаха ратници-тѣ отъ Високъ, та тия послѣдни-тѣ се спрѣха на врѫхъ Кукла. Панагюрище се пазеше само отъ Кукла и Каменица, ала турци-тѣ яко не обрѫщаха внимание на тая послѣдня-та мѣсткость, ами все повече и повече въ гѫсти редове налитаха кѫмъ пѫрва-та, която и прѣвзеха. Тогава Ив. Соколовъ отегли ратници-тѣ въ гумна-та на брѫдо-то Спасовъ-день ; но сега тия послѣдни-тѣ вече престанаха да слушатъ распорѣждания-та на главатаре-тѣ си, ами всѣкой пушкаше както и когато си щѣше ; нѣкои бѣхѫ си завзеле скришни положения задъ плетища-та на гумна-та и огради-тѣ, а други бѣхѫ се настаниле задъ прѣпречени-тѣ кола, та доста врѣме можяха да спрѫтъ турци-тѣ за да не влѣзатъ въ града. Отъ пушкание-то на ратници-тѣ, гѫсти-тѣ турски редове (колони) два пѫти се врѫщаха назадъ, защото мнозина отъ турци-тѣ захванаха да падатъ ала на третий пѫть, съ страшно звѣрско рѣвание, като викаха *аллахъ*!, нападнаха и вече се не повѫрнаха; турци-тѣ нападнаха и на малобройни-тѣ ратници на Каменица. Слѣдъ отчаянно противение и на двѣ-тѣ мѣстности, особенно въ гумна-та на бѫрдо-то Спасовъ-день, гдѣто тоже имаше два дрѫвени топове, съ които ратници-тѣ пушкаха подъ началство-то на Никола Динчовъ Геровъ, тия послѣдни-тѣ и главатаре-тѣ имъ побѣгнаха въ града, като оставиха само 17 души да се противѫтъ. Между тия 17 души се отличиха Димо Петровъ Димановъ-Ружинъ, Маринъ Велковъ Кацарски, и Станчо Мариновъ, който, прѣди да побѣгнатъ ратници-тѣ въ града, той съ пищовъ въ рѫка, пазеше да се не врѫща никой назадъ. Тука бидоха мѫченически убити горѣказанни-тѣ троица, особенно Димо Петровъ Димановъ-Ружинъ, когото, откакъ тежко нараниха въ глава-та съ сабля, та захвана да бѣга, турски-тѣ конници го настигнаха и убиха го въ града; тия нарѣчени казаци му отрѣзоха езика, напоконъ рѫцѣ-тѣ, крака-та, и най-сѣтне глава-та. Мѣстность-та подъ Кукла, въ гумна-та на бѫрдо-то Спасовъ-день, турци-тѣ нарѣкоха *Канлѫ табия* (крѫваво укрѣпление, обкопъ), защото мнозина отъ тѣхъ бидоха убити. Побѣгнали-тѣ въ града ратници се настаниха на скришни мѣста, гдѣто убиваха турци-тѣ, когато по-кѫсно навлѣзоха въ Панагюрище и вѫрвеха низъ улици-тѣ. Щомъ оттегли ратници-тѣ отъ Кукла, Иванъ В. Соколовъ ги остави въ гумна-та, а той дойде въ града, взе сѫпруга-та си и, заедно съ Стефанъ Паприковъ, побѣгнаха кадѣ село Мечка, на западъ отъ Панагюрище. Слѣдъ много скитания, той стигналъ въ Цариградъ и отъ тамъ отишѫлъ въ Русия. —

Сега трѣбва да се каже, че още додѣто бѣхѫ турски-тѣ войски на мѣстность-та Високъ (на истокъ надъ Панагюрище), вѫрна се съ чета-та си и стотникъ-тъ Ив. Хорчовъ, който бѣ испратенъ на 24-й Априлий вечерь-та за Поибрене и Петричъ при Бенковски. Хора-та бѣхѫ още уморени, не бѣхѫ си починале, когато се разчу и видѣ, че турци-тѣ нападнале вече на мѣстность-та Кукла, която бѣ добрѣ укрѣпена. Врѣменно-то Правителство се распорѣди щото, слѣдъ една малка почивка, Хорчова-та чета съ още нѣколко ратници, повикани отъ Каменица, да отидатъ да нападнатъ на турци-тѣ отзадъ (въ тила), па незабавно да се испрати въ Копривщица вѣсть за помощь. Но въ това врѣме турци-тѣ се раздѣлиха на три отдѣления, отъ които едно се отправи кѫмъ Кукла, на сѣвѣроистокъ отъ Панагюрище, друго замина кѫмъ Каменица и Бойовецъ, на югоистокъ, и трето трѫгна кѫмъ Бойчина-Кория, за да нападне откѫмъ сѣвѣрозападъ на града. Додѣто пѫрво-то и второ-то турски отдѣления се биха около два часа съ вѫзстанници-тѣ на Кукла и при Каменица, много жени и дѣца сполучиха да излѣзатъ откѫмъ западъ на града и да побѣгнатъ въ гора-та, кадѣ село-то Мечка. Ратници-тѣ, които трѫгнаха да нападатъ въ тила дѣсно-то крило на турски-тѣ войски, бѣхѫ около 400 души, предвождани отъ хилядника Бобековъ, стотници-тѣ Манчо Ив. Манйовъ, Илия Ил. Петдесетника и Иванъ М. Хорчовъ. Токо щомъ излѣзле изъ града, тѣ срѣщнале подъ мѣстность-та Никулдень конница-та на трето-то турско отдѣлеение, което бѣ трѫгнало кѫмъ Бойчина-Кория, и ги нападнало; наши-тѣ му се ужъ поопрѣле, ала когато пристигнале и пѣшаци-тѣ, предвождани отъ Селями паша, та се намѣсиле въ сражение-то, ратници-тѣ се распрѫснале, кой на кѫдѣто видѣлъ, — само и само да си запазатъ живота, или да не влѣзатъ въ турски рѫцѣ; нема сѫмнѣвание, че тѣ не сѫ могле да противостоятъ на редовна войска два и три пѫти по-многобройна отъ тѣхъ. Слѣдъ като разбиха противници-тѣ си (18), турци-тѣ безприпятственно трѫгнаха да забиколѫтъ града откѫмъ западъ. Въ това врѣме, колкото хора застигнаха по поле-то, турски-тѣ казаци (споменжти-тѣ конници въ забѣлѣжка 16) ги убихж, — биле тѣ старци, жени, или дѣца. За да имъ взематъ прҗстени-тѣ или менгуше-тѣ (обици), тия войници сж рѣзале прҗсти-тѣ и уши-тѣ на жени-тѣ. Най-сѣтне, Павелъ Ст. Бобековъ, Ив. М. Хорчовъ и М. Ив. Манйовъ, съ нѣколко души, побѣгнале кжмъ гора-та, а Илия Ил. Петдесетника и останали-тѣ ратници сполучиле да се вжрнатъ въ града. Като видѣле отъ високи мѣста, че турци-тѣ навлѣзватъ въ Панагюрище и не може вече да имъ се противостои, Бобековъ, Хорчовъ и Манйовъ трҗгнале за Копривщица, гдѣто още въ сжщий день привечеръ пристигнале, а що сж завариле въ тоя градъ, ще видимъ по-сѣтне.

---

(18) Въ това сбивание Бобековъ си зазубилъ гугла-та, която турци-тѣ намѣриле и предале на паша-та. За тая гугла ето що е писано въ 23-й брой на вѣстникъ *День* отъ 15-й Майя 1876 год.: „Спорѣдъ *Ла Тюрки*, въ разбивание-то на Панагюрище е падналъ единъ отъ воеводи-тѣ на вѫзстанници-тѣ. Между занесени-тѣ въ Пловдивъ вещи се намира единъ воеводски калпакъ. Тия, които сѫ видѣле тоя любопитенъ калпакъ, описватъ го така: форма-та му е като на обикновенъ бѫлгарски калпакъ, но врѫхъ-тъ му е шитъ съ злато, шивъ-тъ представлява една мечка, която дѫржи съ зѫби-тѣ си единъ византийски крѫстъ, а пѫкъ крака та ѝ тѫпчѫтъ единъ полумѣсецъ. Около калпака сѫ написани съ златни букви думи-тѣ: *Смѫрть* или *Свобода*“. — Вмѣсто *левъ*, хора-та намѣриле за по-добрѣ да кажатъ *мечка*!

Въ Стрѣлецко и Балабанова-Кория, както се биха въ гора-та, ратници-тѣ сж убиле около 200 души турци, повечето редовни войскаре, които най-много налитале да се биятъ; на мѣстность-та Спасовъ-день въ гумна-та, подъ Кукла, сж убиле около 100 души, а на Каменица — троица нередовни войници. Въ всички-тѣ сбивания, отъ вжзстанници-тѣ сж убити около 50 души. Най-напрѣдъ турска-та редовна войска бѣше около 4000 души, а напоконъ се притуриха кжмъ нея около 5000 души, разни турци, черкезе, цигане и помаци, повечето конници, освѣнъ ония, които по-кжсно нахлуха откжмъ Златица. Отъ всички-тѣ околни села имаше турци, обаче нѣмаше ни единъ татаринъ, нито пжкъ нѣкой дойде напоконъ, както на вторий, на третий и други-тѣ дни пристигнаха турци, черкезе, цигани и помаци отъ Пловдивъ, Хасково, Одринъ и почти цѣла Тракия. Между по-кжсно пристигнали-тѣ, нѣкои хора забѣлѣжвале и грҗци.— „имало башжбозуци, които хоратиле грҗчки“, — обаче незнаж до колко ще може да се допустне, че тия сж биле нѣкои честни, благоразумни и добросжвѣстни хора, понеже бѣхж трҗгнале само за грабежъ и обири (19), или пжкъ може да сж биле нѣкои грҗци мохамедане отъ островъ Критъ. Както щемъ видимъ по-сѣтне, честни и човѣколюбиви грѫци въ Цариградъ ни сториха добро. —Освѣнъ това, между сами-тѣ турски редовни войници, конници-казаци, за които се спомена по-прѣди, имаше и грѫци, и бѫлгаре. Останали-тѣ живи отъ пострадали-тѣ казватъ, че тия послѣдни-тѣ биле по-лошави и отъ сами-тѣ турци. Единъ войникъ отъ тая сбирщина, — нарѣчена *казакъ алай* (казашки пѫлкъ) е убилъ въ черкова-та стари-тѣ свещеници икономъ попъ Несторъ Юруковъ и попъ Иванъ Гуриновъ. Слѣдъ като извѫршилъ убийство-то, тоя крѫвникъ се не свѣнилъ да се похвали че, макаръ и да е поповски синъ, отъ гр. Руссе, той заклалъ двама-та попове. —

---

(19) Въ една дописка отъ Одринъ, съ деномѣсечие 8-й Юний 1876 год., обнародвана въ 31-й брой на извѣстний ни вече вѣстникъ *День* отъ 12-й Юний 1876 год., между друго, ето що е казано: „. . . . На много мѣста въ ордии-тѣ на башжбозуци-тѣ се сжглѣдвале и грҗци; варварщини-тѣ, които правиле тия послѣдни-тѣ, надминувале ония на другаре-тѣ имъ. Въ едно село отъ пловдивска-та каза единъ грҗкъ е билъ, който распралъ една труд-

И така, на 30-й Априлий 1876 год., слѣдъ пладнѣ, турци-тѣ навлѣзоха въ Панагюрище отъ три страни; панагюрската политическа независимость се свѫрши. Всички-тѣ вѫорѫжени хора, панагюрци, които противостояха на турски-тѣ ре-

---

на жена, на която изъ коремъ-тъ паднало дѣте-то. На друго село невѫзрастни момичета сѫ насилвани отъ грѫци и послѣ посѣчени. Въ Попинци, село между Панагюрище и Т.-Пазарджикъ, като пристигнале башѫбозуци-тѣ, черкезе-тѣ и цигане-тѣ се занимавале съ грабежа, грѫци-тѣ — съ убийства-та. Откакъ обезчестиле, по всѣкакъвъ начинъ, много жени и моми прѣдъ очи-тѣ на мѫже-тѣ или бащи-тѣ имъ, тѣ ги сѫблѣкле голи и вѫрзани ги оставиле на сѫлнце-то. Мѫже-тѣ биле убивани по най-варварски начинъ. . . . . . Сладострастни-тѣ грѫци наситиха скотски-тѣ си страсти, а лѣниви-тѣ черкезе доста се обогатиха и за напрѣдъ не е чудно ако захванатъ да правятъ повече пакости, като нема кой да ги прѣслѣдва и наказва. За забѣлѣжвание е, че татаре-тѣ не взеха никакво участие въ башѫбозушки-тѣ *ордии* (военни тѣла, или пѫлкове) . . . . . .“ Урѣдничество-то на вѣстника прави слѣдуѭщата забѣлѣжка: „Ние не вѣрваме всичко що приписва дописникъ-тъ на грѫци-тѣ башѫбозуци, но все трѣбва да сѫ правиле злоупотрѣбления; разбира се, че сѫ трѫгнале съ такава цѣль“. Въ сѫщий брой на тоя вѣстникъ е обнародвано едно писмо отъ Срѣдецъ, съ деномѣсечие 4-й Юний, въ което, между друго, е казано: „Тая зарань, като бѣхъ въ грѫцко-то кахвене, представиха ми се двама грѫци съ широки дрѣхи и вѫорѫжени съ ятагане и пищове на поеса. Единъ-тъ отъ тѣхъ извади единъ златенъ часовникъ и, като ми го подаде да го разглѣдамъ, попита ме колко гроша струва. Азъ му отговорихъ, че такъвъ часовникъ новъ се купува за 20 до 25 т. лири. Тогава той ми каза, че го купилъ за 25 пари, като хвѫрлилъ единъ фишекъ на единъ бѫлгарски свещенникъ, когото убилъ и му взелъ, освѣнъ часовника, довни и нередовни войски, както видѣхме, не бѣхѫ повече отъ 1000 души, които се юнашки бихѫ и пазиха града си, ала многобройни-тѣ, —около десеть хиледи души, турци надвиха. Въ тоя и на другий день много редовни войници, които най-напрѣдъ бѣхѫ пустнати за да грабатъ, бидохѫ убити отъ вѫзстанници-тѣ, тѫй като тия послѣдни-тѣ, както се каза, бѣхѫ си завзеле скришни мѣста въ дворове-тѣ и въ кѫщи-тѣ. Така бидохѫ убити и петина турски военачалници, — единъ колагасѫ (капитанинъ) и четворица юзбашие (поручици). Въ града стотници-тѣ Радъ Ив. Тусчийски и Стоянъ П. Пѫковъ, които въ пѫрвий день (30-й Априлий) спрѣха навлѣзвание-то на турци-тѣ въ Долна-Махала (откѫмъ югоистокъ на града), та можяха да побѣгнатъ много жени и дѣца отъ тая часть на града, сѫ упушнале повече отъ 25 души турски войници; само Радъ Ив. Тусчийски е убилъ 14 души войници и единъ отъ горѣказанни-тѣ четворица юзбашие, на ко-

---

и осемъ лири . . . .“ Въ друга една дописка отъ Одринъ, съ деномѣсечие 20-й Юний, обнародвана вь 34-й брой на сѫщий вѣстникъ *День* отъ 23-й Юний, между друго, е казано: „ . . . . всички-тѣ исказани до-сега злостороства, — било за башѫбозуци-тѣ, било за черкезе-тѣ, — се подтвѫрдяватъ. Грѫкъ-тъ башѫбозукъ, който бѣ распралъ трудна-та жена, като се научиле другаре-тѣ му турци, отъ жалость, на часа го убиле. Редовни-тѣ войски тоже сѫ правиле голѣми насилства на мирни-тѣ жители. . . . . . Какво да се каже за царски-тѣ войски, като не сѫ пожалиле нито маловѫзрастни-тѣ, отъ които много сѫ станале жѫртва на насилства-та имъ? . . . . “ — Прѣди обаче да се обнародватъ горѣпоказанни-тѣ дописки въ вѣстникъ *День*, въ 23-й брой на тоя сѫщий вѣстникъ, отъ 15-й Майя, е напечатано: „Съ благодарение се научаваме, казва турский вѣстникъ *Басѫретъ*, че много грѫци сѫ се присѫединиле на царски-тѣ войски и сѫ отишле да се биятъ противъ бѫлгарски-тѣ вѫзстанници. Грѫци-тѣ, притуря *Басѫретъ*, много се ядосале отъ движения-тя на бѫлгаре-тѣ“. Не зная до колко е вѣрно или невѣрно казанно-то отъ турский вѣстникъ, ала то е казано съ цѣль: *Басѫретъ* е искалъ, види се, да напомни на грѫци-тѣ за повѣдѣние-то, което дѫржаха бѫлгаре-тѣ прѣди десеть години въ врѣме на критско-то вѫзстание (1866 год.), което така злочесто се свѫрши, както и бѫлгарско-то. Мнозина отъ наши-тѣ сѫнародници помнѭтъ, че, по настояване-то на единъ (още живъ) отъ наши-тѣ народни прѣдставители по черковна-та ни распра съ грѫцка-та патриархия, се подаде султану, отъ име-то на бѫлгарский народъ, едно заявление (адресъ), съ което се осѫждаше постѫпка-та на критянегото взелъ сабля-та и револвера; Павелъ Добрйовъ Суйлйовъ е убилъ въ двора си единъ юзбашия; стотници-тѣ Дѣлчо Цоловъ, Илия Илйовъ Петдесетника, Крѫстйо Хаджи-Томовъ и Стоянъ Тропчовъ, граждане-тѣ Панчо Халаойдовъ, Константинъ Стойчовъ Кацара, Дѣлчо Г. Калинекъ, Радъ Кюпелиеца, Никола Мулешковъ, Георги Джоловъ, Тодоръ Радиловеца, Киро Димановъ-Ружинъ, дѣдо Колйо Чолака, Радъ С. Балабановъ, Станко Шопа и други, и други мнозина, тоже убиха много турци отъ скришни-тѣ си мѣстоположения. Много отъ тия хора турци-тѣ напоконъ убихѫ въ града, а пѫкъ други, извѫнъ града, когато бѣгале, както и стотници-тѣ Радъ Ивановъ Тусчийски и Стоянъ Пенчовъ Пѫковъ, сѫ убити при едно село близо до Пловдивъ, тоже когато бѣгале кѫмъ тоя градъ. Като видѣха, че и по такѫвъ начинъ неможеше да се противостои на турци-тѣ, па и припаси вече неостанаха, вѫзстанници-тѣ захванаха да бѣгатъ, кой на кѫдѣто можеше.

тѣ. Въ това раболепно и унизително заявление, за което не само нито единъ отъ христиенски-тѣ народи въ Турско ни не захвали, ами ни осѫждаха, между друго се споменуваше, че „бѫлгаре-тѣ, синове на прости и невѣжественни бащи, откакъ Богъ благоволилъ, прѣди петь вѣкове, да ги тури подъ скиптръ-тъ на османци-тѣ и да ги остави подъ могѫщественна-та защита на султане-тѣ имъ, тѣ (бѫлгаре-тѣ) видѣле и припознале, че всѣкога сѫ биле силно бранени отъ всѣкой вѫнкашенъ и вѫтрѣшенъ неприятель въ лица-та и имоти-тѣ си, въ народность-та си и въ вѣра-та си . . . . . . храбри-тѣ мюсюлмане царуватъ, рѫководящи се отъ правило-то на Омера, който, когато влѣзалъ въ Иерусалимъ, казалъ на христиенский патриархъ и народъ: ваша-та крѫвь е наша крѫвь; тѣ всѣкога сѫ глѣдале христиенски-тѣ си подданници, като свои еднокрѫвни братя; благодарство на това великодушно османлийско чувство, всички-тѣ турски подданници, и частно бѫлгаре-тѣ, запазиха до-сега неповрѣдени лица-та и имущества-та си, честъ-та и вѣра-та си, езикъ-тъ и народность-та си . . . . . . ние, нижайши подданници на царство-то, счетохме се дѫлжни, по поводъ на безумно-то и пѫлно съ неблагодарность движение на критяне-тѣ, да протестуваме съ всичка-та си сила, въ име-то на всичко-то бѫлгарско население, противъ това движение . . . . .“ Не само всички-тѣ цариградски вѣстници (френски, грѫцки, арменски), които не бѣхѫ подкупени отъ правителство-то, осѫдиха тая постѫпка на наши-тѣ представители, ами и едно книжле нарочно се напечати отъ единъ бѫлгаринъ въ Букурещъ (1867 год.,) съ което много справедливо се осѫждаше това повѣдѣние на бѫлгарски-тѣ представители.

Най-сѣтне побѣгнаха и членове-тѣ на приврѣменно-то правителство, откакъ прѣзъ нощь-та на 30-й Априлий, срѣщу 1-й Майя, съ помощь-та на храбри-тѣ и рѣшителни стотници, испратиха въ гора-та още много отъ жители-тѣ на града прѣзъ низки и други мѣстности, гдѣто немаше турска стража; въ Панагюрище останаха такива хора, които, или по старость, или по болѣсть, или по други нѣкои причини, неможяха да побѣгнатъ; между останали-тѣ имаше много жени и дѣца, които турци-тѣ заклаха (20). — Побѣгнали-тѣ отъ Долна-Махала хора бидоха заведени на мѣстность-та Бистрино-Джно, гдѣто десетина дни ги пазиха храбри-тѣ стотници Р. И. Тусчийски и С. П. Пжковъ; тѣ се грижѣха и за храна-та имъ. Никога нема да се забравать имена-та на тия двама стотници, които, освѣнъ въ града, както видѣхме, Пжковъ се би въ Стрѣлецко, Балабанова-Кория, Високъ и Кукла, а Радъ Тусчийски — на Каменица Кукла и въ гумна-та на бжрдо-то Спасовъ-день, гдѣто бѣше останалъ само съ извѣстни-тѣ 17 души.

---

(20) За превземание-то на Панагюрище, вѣстникъ *День* въ бройове-тѣ си 20 и 21, отъ 5-й и 8-й Майя 1876 год., дава слѣдуѭщи-тѣ свѣдѣния, черпени отъ турски источници: „Адилъ паша, началникъ на царски-тѣ войски въ Бжлгария, е испроводилъ до *Сераскера* (военний министръ) една депеша отъ 30-й Априлий, спорѣдъ която царски-тѣ войски се сжбрале въ Стрѣлецъ за да ударатъ бунтовници-тѣ въ Панагюрище. Войски-тѣ срѣщнале една чета отъ тѣхъ настанена низъ гора-та и ги подгониле до височини-тѣ на Панагюрище. Подиръ нѣколко часа држжание, войската, раздѣлена на три дѣла, влѣзла въ Панагюрище и тамъ заловила съ вжзстанници-тѣ една битва, която траяла часъ и половина. Само единъ войскаринъ и петина нередовни войскаре биле убити, а ранени имало всичко трима души. Колкото за бунтовници-тѣ, отъ тѣхъ паднале 300 (?) души; нѣкои отъ тѣхъ се оградиле въ кжща и отъ тамъ се биле. Началникъ-тъ ги призовалъ да се прѣдаджтъ, но тѣ отрѣкле; тогава се хвжрлиле топове вжрху кжща-та. Седемнадесеть мюсюлмане, въ които биле мюдюрский намѣстникъ, една ханжмка и нѣколко заптиета, запрѣни отъ бунтовници-тѣ, се избавиле живи“. — „Спорѣдъ единъ телеграмъ отъ Адилъ паша, той рано тржгналъ отъ Стрѣлецъ и бунтовници-тѣ, макаръ и да биле застанале на пусия въ единъ лѣсъ (Балабанова-та Кория), на половина часъ разстояние отъ Панагюрище, нъ при бжрзо-то нападание на царски-тѣ войски, тѣ не могле да противостоѭтъ, ами побжрзале да побѣгнатъ кжмъ Панагюрище. Царски-тѣ войски, безъ да имъ оставатъ пжтя, заловиле поли-тѣ на гора-та, обаче бунтовници-тѣ се намѣстиле по

На другий день, 1-й Майя, турци-тѣ вече станаха господаре на положение-то и паши-тѣ Адилъ и Селями съ повечето отъ редовни-тѣ войски оставиха Панагюрище. Подиръ 3-4 дни хора-та захванаха да се врѫщатъ отъ гора-та, гдѣто бѣхѫ побѣгнале и турци-тѣ си ловеха прѣспокойно когото си щѣхѫ. Всички-тѣ побѣгнавши, — мѫже, жени и дѣца, които се вѫрнаха и постоянно се вѫрщаха отъ гора-та, бидоха затворени, като добитѫци, въ Каменский и Кривонусовий дворове четери дни и три нощи. Въ кѫща-та на Радъ Р. Каменски се донасяха ужъ болни-тѣ и ранени-тѣ. Турци-тѣ даваха на затворени-тѣ само хлѣбъ и вода. Нощe, или дене, когато имъ бѣше воля, голѣмци-тѣ на редовна-та войска, на чело съ главатаря си Хафѫзъ паша, вѫршеха всѣкакви непростителни гнѫснави злодѣйства. Който имъ се противеше, незабавно го заколваха. Турци-тѣ хванаха и Райкя, която ушѝ и носи знаме-то низъ града. Не е нуждно да се казва, че и тя много пострада; нея затвориха въ Пловдивъ, както и попъ-Груйо, който, додѣто е живъ, не ще да забрави мѫки-тѣ биения-та, черни-

---

поли-тѣ на мѣста-та, които сѫ близо при село-то и като захванале да хвѫрятъ съ дрѫвени-тѣ си топове, разбрале се военни-тѣ имъ планове. Хафѫзъ паша съ доброволци-тѣ (башѫбозуци-тѣ ?) и 1500 души войска отъ една страна, Селями паша съ друго отдѣление отъ друга страна, нападнале съ голѣма бѫрзина вѫрху Панагюрище, населено съ около 3000 кѫщи, па съ Божия помощь и за царска честь, бунтовници-тѣ се прѫснаха въ единъ и половина часъ. Въ тая битва отъ царски-тѣ войски падна убитъ единъ и единъ се нарани, а отъ доброволци-тѣ петь убити и единъ раненъ. Бунтовници-тѣ, защото се намирале запазени наздраво въ обкопи-тѣ си, които си направиле по-прѣди, убити-тѣ и ранени-тѣ имъ бидоха малко. Околность-та на Панагюрище се заобиколи отъ конници-тѣ и пѣши-тѣ войски . . . . . “ Тука щѫ кажѫ, че не само вѫзъ една кѫща, ами вѫзъ много кѫщи, безъ никакви причини, се хвѫрляха топове. Запрѣни-тѣ 17 мюсюлмане сѫ ония, за които се спомена по-прѣди и за които комитетъ-тъ се распорѣди да ги затворѫтъ за да ги не нападнатъ нѣкои отъ бунтовници-тѣ да ги убиятъ, като сѫщоврѣменно имъ се доставяше и потрѣбна-та храна. Тия затворници немаше за нищо да се оплакватъ, както се и не оплакваха, и казаха прѣдъ Хафѫзъ паша, че сѫ хранени добрѣ и че главатаре-тѣ на вѫзстанници-тѣ нарочно ги затворилe за да ги не убиятъ тия послѣдни-тѣ. Нѫ тѣ се не свѣниха да кажатъ що е чинѫлъ съ тѣхъ попъ-Груйо. — А пѫкъ, спорѣдъ пѫрво-то сѫобщение, не е истина, че триста тѣ теглила въ тѫмница-та, макаръ испѫрво и да се обнасяше добрѣ съ него Хафѫзъ паша. За да се избаватъ отъ турский развратъ, за да запазатъ честь-та си, много жени и моми, дори и стари бабички, бидохѫ заклани отъ турски-тѣ военачалници прѣдъ очи-тѣ на родители-тѣ, мѫже-тѣ и дѣца-та имъ, па и обратно: бидохѫ заклани и мѫже, които се опитаха да запазатъ честь-та на жени-тѣ си, на сестри-тѣ си, на дѫщери-тѣ си, или на ония, които сѫ ги викале на помощь. Мѫже и жени сами се убиха, прѣдъ очи-тѣ на челедь-та си, само да не попаднатъ въ рѫцѣ-тѣ на турци-тѣ. За да турѫтъ вѣнецъ на свирѣпства-та си, тия военачалници убихѫ и много невинни дѣчица, грабнати изъ рѫцѣ-тѣ на майки-тѣ имъ, само и само защото тия послѣдни-тѣ не удовлетворяватъ гнѫснави-тѣ имъ искания. Както се каза, хора-та бѣхѫ затворени и турци-тѣ, когато и когото си щѣхѫ изваждаха, — мѫже, жени и дѣца, та ги завождаха при Хафѫзъ паша и други-тѣ военачалници, а който отиваше, не се вече врѫщаше

души сѫ паднале отъ бунтовници-тѣ и шестина души отъ турци-тѣ, йоще повече, като въ второ-то извѣстие се казва, че убити-тѣ и ранени-тѣ на бунтовници-тѣ биле малко. Както казахъ и по-прѣди до влѣзвание-то имъ въ Панагюрище, отъ турци-тѣ сѫ паднале около 300 души, а отъ вѫзстанници-тѣ сѫ убити около 50 души. Обаче, слѣдъ като навлѣзоха въ Панагюрище, много турци бидоха убити, ала бройя имъ се не знаеше, както и на пѫрви-тѣ (около 300 души), защото, по заповѣдь на Хафѫзъ паша, трупове-тѣ на убити-тѣ въ Панагюрище се горѣхѫ. Едвамъ слѣдъ освобождение-то, нѣкои турци отъ околни-тѣ села, които тогава биле доброволци въ войска-та и навлѣзле съ нея въ Панагюрище да плячкосватъ, увѣряваха, че вѫтрѣ въ града сѫ убити около 200 души турци, и то повечето редовни войскаре, когато минували низъ улици-тѣ, или когато влазяле въ кѫщи-тѣ и дукяни-тѣ да обиратъ. Тия сѫщи-тѣ турци казаха и за паднали-тѣ около 300 души въ Стрѣлецко, Балабанова-та Кория и на Кукла. Освѣнъ това, и въ двѣ-тѣ извѣстия се не споменува, че, вѫтрѣ въ града, турци-тѣ сѫ убиле повече отъ 650 души мѫже, жени и дѣца, както ще видимъ по-сѣтне. — Ето що е писалъ и полузваничний турски вѣстникъ *Ла Тюрки*: „Подиръ разбивания-та, които царски-тѣ войски нанесоха на вѫзстанници-тѣ въ Стрѣлецъ и Панагюрище, вѫзстанническо-то движение не е никакъ напрѣднало. Вмѣсто да става по-обширно и да се разпростира по други-тѣ мѣста низъ Бѫлгарско, както се помисли за минута, вѫзстание-то се ограничи и за сега то се простира само между Т.-Пазарджикъ и Срѣдецъ . . . . Послѣдни-тѣ усилия

(21); насилвани жени, отъ срамъ, напоконъ се сами обѣсиха. Много отъ затворени-тѣ бидоха убити и безъ никакви причини; прѣди да е билъ още представянъ прѣдъ паша-та, попъ Лука попъ Дойчовъ посѣкоха мѫченически въ двора на Радъ Ив. Гешановъ, защото синъ му билъ бунтовникъ. Кланъ недокланъ го донесоха въ болница-та (кѫща-та на Радъ Р. Каменски), гдѣто издѫхна. По най-жестокъ начинъ заклаха и попъ-Георги Тасовъ, Райкинъ баща, за това, че дѫщеря му ушила знаме-то. Освѣнъ Иванъ. Ст. Джужовъ, Павелъ Ст. Бобековъ, Петко Р. Мачовъ, Тодоръ Вл. Тѫркалановъ и Петръ Ст. Щѫрбановъ, турци-тѣ хванаха всички-тѣ други членове на приврѣменно-то правителство, — едни по-рано, други по-кѫсно. За да не влѣзе въ турски-тѣ рѫцѣ, Петръ Ст. Щѫрбановъ се самъ уби съ револвера сй; Бобековъ бѣше заминалъ за Копривщица, а пѫкъ, както видѣхме въ 6-та забѣлѣжка, Ив. Ст. Джужовъ, бѣше побѣгналъ въ Русия по-прѣди; П. Р. Мачовъ и Тодоръ В. Трѫкалановъ се крихѫ въ гора-та, до-

---

на турски-тѣ войски напѫлно смазаха бунтовници-тѣ, които не смѣятъ вече да се явѫтъ на поле-то, или да нападнатъ войски-тѣ. Принудено-то отъ вѫзстанници-тѣ население да остави живѣлища-та си, заврѫща се въ домове-тѣ си подъ покровителство-то на войски-тѣ (?! колкото Хафѫзъ пашови-тѣ войски покровителствуваха панагюрско-то население). Въ Панагюрище, гдѣто най-напрѣдъ се е породило вѫзстание-то, редъ-тъ се е вече вѫзстановилъ. Можемъ да се надѣваме да кажемъ утрѣ сѫщото и за Копривщица. Ако се не покорѫтъ вѫзстанници-тѣ въ тая мѣстность на срока, тѣ щѫтъ да се распрѫснатъ на-сила . . . . “ И това го казва полузваниченъ вѣстникъ, който се пише на френски езикъ! Види се, че той или не е знаялъ, че въ сѫщность, като въ Панагюрище, въ Копривщица вѫзстание немаше, както ще видимъ по-сѣтне, или пѫкъ така му е понасяло да пише, за да може напоконъ да оправдае убийства-та и грабежи-тѣ, които царски-тѣ му войски щѫтъ да извѫршѫтъ въ тая „мѣстность“.

21) Въ една дописка отъ Т.-Пазарджикъ, съ деномѣсечие 6-й Юлий, обнародвана въ 39-й брой на *День* отъ 10-й сѫщий мѣсецъ, между друго, ето що е писано: “ . . . . Не бѣхѫ само черкезе-тѣ и башѫбозуци-тѣ, които причиниха злосторства-та. Жално-то е, че и царски-тѣ войски направиха голѣми насилства: много млади жени, моми и невѫзрастни момичета станаха жѫртва на сладострастия-та имъ! Лошави-тѣ езици приписватъ даже и на Хафѫзъ паша злосторства, както и на негови-тѣ войници, като казватъ, че самъ той е посѣлалъ на честь-та на много жени, а въ рѫцѣ-тѣ на войскаретѣ му измрѣле много невъзрастни момичета отъ Панагю-

дѣто се обяви всеопрощение-то. Около 200 души, като най-виновни бунтовници, бидохѫ закарани, испитвани и сѫдени въ Татаръ-Пазарджикъ, а напоконъ въ Пловдивъ, нъ, за добра честь, никой отъ панагюрски-тѣ вѫзстанници и главатаре-тѣ имъ не биде наказанъ смѫртно, макаръ и да бѣхѫ осѫдени 147 души на смѫрть, защото, както се знае, по настояването на европейски-тѣ дѫржави, поради извѫршвани-тѣ убийства въ Бѫлгария отъ турски-тѣ войски, султанъ-тъ по-кѫсно опрости всички-тѣ осѫдени на смѫрть бунтовници. Обаче мнозина умрѣха отъ биение и разни мѫчения (22).

Откакъ турски-тѣ войски отъ височини-тѣ около града съ топове-тѣ си направиха на прахъ и пепелъ двѣ-тѣ хубави голѣми училищни сгради, една малка и други двѣ голѣми великолепни черкови, — отъ една-та черкова останаха само зидове-тѣ ѝ, тѣ трѫгнаха низъ града да обиратъ и да грабатъ; нито една кѫща, нито единъ дукянъ, нито една магазия остана не ограбена. Всичка-та плячка (користь), сѫстояща се отъ

рище. Войскаре-тѣ, които минаваха отъ тука за прѣдѣли-тѣ при Сѫрбия, откакъ ограбиха отъ села-та много момичета и млади жени и ги обезчестиха насилствено, оставиха ги мѫртви на мѣсто-то на шатри-тѣ си. Токо-рѣчи, че всички-тѣ отлични затворени бѫлгаре въ Одринъ, въ Пловдивъ и въ градъ-тъ ни, сѫ прѣдадени и наклеветени отъ грѫци-тѣ и, безъ да испитватъ, мѣстни-тѣ власти ги прѣслѣдватъ и затварятъ, а сѣтнини-тѣ на това какви щѫтъ да сѫ, ние не знаемъ ".

(22) Сѫщий вѣстникъ *День* въ 36-й си брой отъ 30-й Юний 1876 год. пише: „Нѣкои пѫтници ни разказватъ, че, когато биле закарвани въ градове-тѣ сѫмнителни-тѣ селене, мнозина отъ тѣхъ биле измрѣле по пѫтища-та отъ биение-то на заптиета-та, които ги карале. Увѣряватъ даже, че нѣкои-си клѣтници биле набивани и на колове! Мѫки-тѣ и тѣглила-та на запрѣни-тѣ въ тѫмници-тѣ биле тоже несносни. По-долни-тѣ чиновници и заптиета-та сѫ се располагале както си щѣле съ затворници-тѣ, които броиле по-долни и отъ животни-тѣ. При всичко, че комисии се сѫставиха да испитатъ и отсѫдатъ часъ по-скоро виновни-тѣ, но тукъ-тамъ още се сѫглѣдватъ дири отъ злосторства. Наистина, че тия комисии пустнаха до-сега 500-600 души запрѣни, но не знаемъ какво да кажемъ за обѣсени-тѣ отъ нѣколко врѣме бѫлгаре, тогава като правителство-то бѣше заповѣдало да престанатъ смѫртни-тѣ наказания. Ние тоже не знаемъ какво би това, дѣто да се не обвини нито единъ черкезинъ или циганинъ за злосторство, ами какъ да се случи та се клети бѫлгаре да сѫ виновати и все отъ тѣхъ да се отсѫждатъ за обѣсвание". А по-кѫсно, въ една до-

разни покѫщнини, мѣдни сѫдове, както и много сребѫрни и златни нѣща, дрѣхи, всѣкакви стоки, както и щавени кожи, аби, шаеци, вѫлна, ерина, масло, сирене, кашкавалъ, лой, сапунъ и други, и други, биде натрупана въ горѣказанни-тѣ Кривонусовъ и Каменски дворове, отъ гдѣто напоконъ турци-тѣ съ много кола ги изнесоха изъ Панагюрище. Всички тѣ обрани въ Панагюрище стоки и покѫщнини се продадоха сѣтне въ Пирдопъ, Т.-Пазарджикъ, Пловдивъ, Одринъ и други градове за твѫрдѣ евтини цѣни (23). Башѫбозуци-тѣ (турски нередовни войскаре, сбирщина отъ всѣкакви мухамедански народности: турци, помаци, черкезе, арнаути, цигане и други) откараха около 10 хиледи овце, говеда и коне, а всички-тѣ сѣидби въ панагюрско-то земище бидохѫ опасени и погазени. Кѫдѣто се намѣриха пари, предаваха се на Хафѫзъ паша, който много злато изнесе изъ Панагюрище. Слѣдъ като се свѫрши обирание-то, войскаре-тѣ захванаха да подпалватъ и

писка отъ Т.-Пазарджикъ, обнародвана въ 39-й брой на сѫщий вѣстникъ, е казано: „. . . . За да излѣзе нѣкой изъ града за да отиде въ нѣкое село, трѣбва скѫпо и скѫпо да заплати на нѣколко турци за да го заведѫтъ дѣто иска, но много пѫти той бива биенъ по пѫтя, а нѣкога другаре-тѣ му го и заколватъ, особенно ако е нѣкой панагюрецъ. Забѣлѣжете, че турци тѣ глѣдатъ на бѫлгаре-тѣ, като на по-долни и отъ животни-тѣ . . . .“ — Горѣизложенно-то е обнародвано прѣди да се обяви султанова-та прошка на бунтовници-тѣ, за която се каза по-горѣ.

(23) Въ една дописка отъ Одринъ, 20-й Юний, обнародвана въ *День* отъ 23-й Юний 1876 год., брой 34, ето, що е писано: “ . . . . . Ограбени-тѣ вещи: шаеци, бакѫре, дрѣхи и други покѫщнини, се продаватъ тука съ една евтина цѣна. Хубавъ шаекъ се продава тука по два гроша лакѫтъ-тъ, а на бакѫрени-тѣ сѫдове ока-та не е по скѫпа отъ 6-8 гроша. Любопитно-то е че помежду крадени-тѣ вещи се намиратъ и крѫпени чорапе и други нищожни дрипеле. Въ Т.-Пазарджикъ била голѣма евтиния откѫмъ тая страна. Мѫжки и женски дрѣхи се продавале твѫрдѣ евтино . . . .“ А по-прѣди, въ 29-й си брой, *День* е писалъ, че „нѣкои черкезе ходиле въ Цариградъ по магазии-тѣ и показвале мостри (образци) отъ бѫлгарски шаеци, които имале за проданъ. Мостри-тѣ биле отъ много видове и всичка-та тая стока я продавале за нищожна цѣна. Читатели-тѣ ни се сѣщатъ, че почтенни-тѣ продаваче на тия шаеци сѫ крале стока-та си въ Бѫлгарско. Ето защо бѫлгаре-тѣ бѣхѫ обявени за бунтовници: за да имъ ограбатъ стока-та и да ги исколатъ. Наистина, че прѣдлогъ-тъ е и проницателенъ и удаченъ!“

да горѫтъ кѫщи-тѣ, дукяни-тѣ и магазии-тѣ; цѣла-та чаршия и не само богатски-тѣ и хубави-тѣ кѫщи, нъ и много по-прости и староврѣмски кѫщи, бидохѫ изгорѣни; сапунджийници пѫлни съ лой, свѣщи сапунъ, както и табахани, — съ уработени или съ сурави кожи, станаха на прахъ и пепелъ. Повечето отъ половина-та сгради въ града, между които около 400 отъ най-хубави-тѣ, изгорѣха, а и много имà запалвани, нъ неможяха да изгорѫтъ. Книжници-тѣ на читалище-то и на мѫжко-то училище, които се нахождаха въ сграда-та на това послѣдно-то, пѫлни съ много разни книги, между които и много рѫкописи, изгорѣхѫ. Подпалвание-то се захвана слѣдъ като редовни-тѣ войници обраха и ограбиха всичко по-легко, нъ по-скѫпо, въ кѫщи-тѣ и дукяни-тѣ, а башѫбозуци-тѣ, — по-тежки-тѣ стоки и покѫщнини. Щомъ престана пушкание-то отъ страна на вѫзстанници-тѣ, редовни-тѣ войскаре спрѣха убийства-та, нъ башѫбозуци-тѣ убиваха когото гдѣ срѣщнеха, безъ разлика на полъ и вѫзрасть. Прѣди да бомбардиратъ черкови-тѣ, отъ които по-напрѣдъ обраха всички сребѫрни, златни и други скѫпоцѣнни черковни принадлежности и утвари, турци-тѣ извѫршиха въ тѣхъ всѣкакви гнѫсни насилства, мѫчения, обезчестявания; въ черкови-тѣ бидоха убити мѫченически, по най-безчовѣченъ начинъ, стари 70-80 годишни хора; свирѣпства-та, ужаси-тѣ, немаха предѣлъ. Това турско бѣснеяние, тия турски клания и свирѣпства траяха отъ 30-й Априлий до 3-й Майя включително, а пожари-тѣ се продѫлжаваха до 7-й Майя. Прѣзъ пѫрви-тѣ четери дни въ Панагюрище сѫ убити 384 души отъ мѫжки полъ, 154 души отъ женски полъ, между 154 538 които сѫ: една калугерка, шесть свещенници и двама диакони, както и около 40 души извѫнъ града, когато бѣгале по гори-тѣ да се криятъ. Убити сѫ и близо до стотина души мѫже, жени и дѣца отъ жители-тѣ на нѣкои села, които слѣдъ прогласяване-то на вѫзстание-то бѣхѫ дошле тука до се пазатъ. Дѫлго врѣме трупове-тѣ на убити-тѣ останаха не погрѣбени, а погрѣбени-тѣ, като плитко заровени, кучета-та лесно изваждаха и влѣчеха низъ улици-тѣ. Отъ миризми-тѣ на растлѣни-тѣ и на изгорѣни-тѣ турски войскарски трупове, на изгорѣли-тѣ сгради и находящи-тѣ се въ тѣхъ разни и всѣкакви стоки и вещества, особенно въ нѣкои кожеработилници (табахани) и скотобойни, изъ които, не се знае какъ се е случило, турци-тѣ не изнесле всички-тѣ кожи, пастѫрма и лой, вѫздухъ-тъ се бѣше развалилъ и щѣха да послѣдватъ разни болѣсти, ако не бѣ заваляль силенъ, голѣмъ дѫждъ да разпрѫсне черни-тѣ гѫсти отъ димъ облаци надъ града и да омие останки-тѣ отъ всичко убиено, изгнило и изгорѣно, а пѫкъ рѣка-та Луда-Яна голѣма дотече, та отнесе всички-тѣ нечистотии; вѫздухъ-тъ се очисти (24).

Кадѣ 10-й Майя Хафѫзъ паша испрати хора въ гора-та да обадатъ на ония отъ побѣгнали-тѣ, които още не бѣхѫ се вжрнале, че имъ прощава, та да се приберѫтъ въ Панагюрище. Хора-та и безъ тая покана бѣхѫ захванале да се врѫщатъ, — както видѣхме, затваряха ги въ Кривонусовий и Каменский дворове, защото два-три дни вече бѣхѫ гладувале, па и немаше защо цѣли домородства безполезно да се скитатъ низъ гора-та, която се напѫлни съ башѫбозуци да дирѫтъ добитѫкъ и убиваха когото срѣщнеха. Всѣкой бѣ захваналъ да мисли що е станало съ кѫща-та му, съ дукяна му, съ стока-та му; всѣкой бѣше се рѣшилъ да се вжрне, па каквото ще стане, да стане. Вжрнаха се и нѣкои отъ ония 50 души, които вечерь-та на 23-й априлий, слѣдъ освѣтяване-то на знаме-то, заминаха съ Бенковски по села-та; между вжрнали-тѣ се бѣхѫ членъ-тъ на Сѫвѣта Маринъ Д. Юруковъ и стотникъ-тъ Радъ Г. Джуновъ. И тия влѣзоха въ рѫцѣ-тѣ на Хафѫзъ паша. Други отъ тѣхъ, между които бѣха Д-ръ Василъ Соколски и писаръ-тъ Тома Георгйовъ, сѫ хванати въ гора-та у Златишко и закараха ги въ Срѣдецъ. Писаръ-тъ Тодоръ Дим. Бѣлопитовъ е убитъ въ тетевенска-та планина. Мнозина обаче отъ вѫзстанници-тѣ, които бѣхѫ убивали турци въ града и сполучиле да побѣгнатъ, вече се невжрнаха; по разни пѫтища, безъ да се спиратъ негдѣ, тѣ заминале за Сжрбия, гдѣто по-кѫсно, прѣзъ мѣсецъ Юний, когато се захвана сжрбско-турска-та война и тѣ влѣзоха въ редове-тѣ на сжрбска-та войска, сжрби-тѣ ги туряха на чело на войски-тѣ, както туряха и всички-тѣ бѫлгаре отъ други мѣста на Бѫлгарско. Всеизвѣстно е, че въ врѣме на тая война, за която по-сѣтне щѫ кажѫ нѣколко думи, бѫлгарски-тѣ опѫлченци се биха съ самоотвжржение, юнашки (25), а пѫкъ слѣдъ свжршване-то ѝ

---

(24) Както и да е, казвание-то на турский званиченъ вѣстникъ *Джеридеи Хавадисъ*, отъ 7-й Майя, се испѫлни. Тоя вѣстникъ пишеше: „Вѫзстание-то на бѫлгаре-тѣ е странно нѣщо, защото тия хора всѣкога сѫ били най-вѣрни-тѣ подданници на дѫржава-та. Слѣдъ прѣселявание-то на нѣкои отъ тѣхъ въ Руссия, отъ гдѣто съ плачъ се вѫрнаха въ отечество-то си, като познаха гдѣ е справедливость-та и гдѣ угнѣтявание-то, като показаха своя-та вѣрность и послушание кѫмъ царско-то правителство, то се показа щедро кѫмъ тѣхъ и позволи имъ да си устроѭтъ Екзархия-та. Бѫлгаре-тѣ сѫ противни на словене-тѣ (разбира се русси-тѣ), а противно-то нѣщо неможе да се сдружи. Ние мислехме попове-тѣ за сѫвѣтници и поучители на народа, та е доста за чудение гдѣто нѣкои отъ тѣхъ сѫ го сѫвѣтвале на кѫмъ друга страна. Тия бѫлгарски попове и чорбаджие какво друго видѣха отъ царско-то правителство, освѣнъ милость и добрина, та приеха при себѣ-си вѫзстаннически-тѣ комитети? Като стѫпкаха съ крака-та си всички-тѣ добрини, бѫлгаре-тѣ се показаха по-виновни отъ херцеговци тѣ, защото херцеговци-тѣ казватъ: „немаме ниви", а пѫкъ бѫлгаре-тѣ не могѫтъ да кажатъ друго, освѣнъ: „имаме много ниви". Тия бѫлгаре, помежду които мнозина знаятъ да четѫтъ и да пишѫтъ, не видѫтъ ли, че дѫржава-та никога не ги е отдѣляла отъ мюсулмане-тѣ? Всичкий Ислямъ пожали бѫлгаре-тѣ, които, между четери страни затворени, освѣнъ убийства и загуби, нема що друго да сторѫтъ съ бунтувания-та си. Тѣ щѫтъ се каятъ, когато дойдѫтъ въ растурени-тѣ си села, та видатъ имоти-тѣ си изгорѣни и ограбени, а дѣца-та си, челедь-та си, не намѣратъ. Тогава кому щѫтъ да се оплакватъ, кому щѫтъ да се молѫтъ? Бѫлгаре! На кого се облѣгнахте, та напуснахте ваши-тѣ рала, ваши-тѣ жѫтви и дигнахте глава? вие до-сега бѣхте кротки и мирни. Додѣто сѫрбе, власи, черногорци и грѫци дигаха глава. вие си глѣдахте мирно работи-тѣ. Сега кой ви вѫзбунтува? кому се облѣгате? на сѫрбе-тѣ ли? на черногорци-тѣ ли? на херцеговци-тѣ ли? Не помислихте ли, че, като дойдатъ въ ваше-то Панагюрище, царски-тѣ войски не щѫтъ да оставатъ ни сламка, а въ Копривщица щѫтъ да расплачатъ жени-тѣ ви? Но, както и да е, станало-то станало, а вие трѣбва да знаете, че цар-

---

ско-то правителство въ една-та си рѫка дѫржи *сабля*, а въ друга-та — *прошка*. Всички ония, които му се противѫтъ, строго щѫтъ да се накажатъ, ала ония, които се покаятъ и поискатъ прошка, щѫтъ бѫдѫтъ опростени . . . . “

(25) И сами-тѣ турци знаяха, че между сжрбски-тѣ войници има и бѫлгаре. Освѣнъ много косвенни и прави доказателства, които можѣха да се прѣпишатъ отъ турски-тѣ вѣстници за установяване на това обстоятелство, което е всѣкому извѣстно, а пѫкъ сжрбе-тѣ сѫ го отказале, азъ преписвамъ само една телеграмма, отъ 1-й Юлий, обнародвана отъ полузваничний вѣстникъ *Ла Тюрки*, а преведена и препечатена въ 37-й бр. на бѫлгарский вѣстникъ *День* отъ 3-й Юлий 1876 год. Ето тая телеграмма: „Вчера

сѫрби-тѣ се показаха кѫмъ всички-тѣ тия доблестни ратници не само непризнателни, ами и безчовѣчни, та нема нужда тука да се говори повече. Щомъ прѣзъ мѣсецъ Февруарий (1877 год.) война-та престана всички-тѣ бѫлгарски опѫлченци — гладни, голи, болни, захванаха да оставятъ Сѫрбия и трѫг-

---

една битка помежду сѫрбе-тѣ и бѫлгаре-тѣ отъ една страна, и царски-тѣ войски отъ друга, се продѫлжи до вечерь-та. Сѫрбе-тѣ и бѫлгаре-тѣ се разбиха. Царски-тѣ войски завзеха мѣста-та имъ“. —Въ сѫщий брой на сѫщий вѣстникъ *День* е обнародвана и молба-та, която прѣди нѣколко дни пѫрвенци-тѣ грѫци отъ Цариградъ подале на великий везиръ, „въ име-то на грѫци-тѣ поданници на царство-то“, и съ която искатъ „да станатъ сѫучастници въ защита-та на отечество-то кѫмъ предѣли-тѣ, да си пролѣятъ крѫвь-та за него, заедно съ юнаци-тѣ си сѫотечественици (турци) . . . . “ Съ тая молба грѫци-тѣ искаха да имъ се позволи да отидатъ да се биятъ противъ сѫрбе-тѣ. Висока-та Порта позволила да се запишатъ ония, които желаятъ и, заедно съ башѫбозуци-тѣ да отидѫтъ въ Сѫрбия. По поводъ на това и като е знаялъ, че сѫрбе-тѣ всѣкога сѫ лѫгале бѫлгаре-тѣ, па като ималъ прѣдъ видъ и едно писмо, испратено отъ Бѣлградъ на 8-й Юлий (н. к.) до вѣстника *Кореспондансъ Политикъ*, спорѣдъ което „бѫлгарски-тѣ пратенници, които носиле пѫлномощни писма отъ твѫрдѣ влиятелни бѫлгаре, сѫ се упѫтиле кѫмъ балкана, откакъ сключиле единъ сѫюзенъ сговоръ съ сѫрбско-то правителство щото Сѫрбия да не исказва никакви притязания спрямо Бѫлгария за освобождение-то ѝ, само да ѝ се даде една малка земя, която има войскобранителна важность и бѫлгаре-тѣ да се устроятъ по единъ независимъ начинъ, безъ да сѫ задѫлжени да дѣйствуватъ задружно съ сѫрбе-тѣ, освѣнъ въ нѣкои случаи само,“ и извѣстие-то на вѣстника *Алгемайне Цайтунгъ*, че „между Сѫрбия и бѫлгарски-тѣ вѫзстанници се сключилъ формаленъ сѫюзъ, спорѣдъ който Бѫлгария ще бѫде самостоятелно царство, а на Сѫрбия щѫтъ да се отстѫпатъ нѣкои малки бѫлгарски околности, важни въ военно отношение“, ето що казва българский вѣстникъ *День* въ 36-й си брой: „читатели-тѣ ни трѣбва да знаятъ, че въ столица-та сѫ се отвориле подписвания и за волници, дѣто освѣнъ турци, до-сега сѫ се записале и около хилядо души грѫци, които щѫтъ отидѫтъ да се биятъ срѣщу сѫрбе-тѣ. Всѣкой бѫлгаринъ знае, че сѫрбе-тѣ сѫ неприятели не само на дѫржава-та вѫобще, но и на наша-та народность частно. А доказателства-та за това сѫ още прѣсни. Прочетете бѫлгарски-тѣ вѣстници отъ 10-15 години насамъ и вие ще се увѣрите на думи-тѣ ни; ще видите какви мили и драги приятели ни сѫ биле сѫрбе-тѣ“. Въ сѫщи [illegible] брой на вѣстника е казано: „Прочутий главатаръ на башѫ [illegible] Али Пехливанъ (борецъ,) познатъ за свирѣпстванаха кѫмъ Ромѫния. На пролѣть-та (прѣзъ сѫща-та 1877 год.), когато се обяви русско-турска-та война, нѣкогашни-тѣ панагюрски бунтовници бѣхѫ вече въ русска-та войска, сѫставяха часть отъ прочуто-то бѫлгарско опѫлчение, биха се на Шейново, Шипка и другадѣ, а слѣдъ свѫршвание-то на тая война, въ Панагюрище отъ тѣхъ се вѫрнаха само около 30-35 души и то повече-то станале недѫгави и негодни вече за работа.

5.

Панагюрище слѣдъ вѫзстание-то. — Нѣколко думи за клисурско-то вѫзстание. — Случки въ Копривщица. — Бобековъ, Манйовъ и Хорчовъ пристигатъ въ Копривщица. — Избавление на бунтовнишки-тѣ главатаре.

Откакъ се вече вѫдвори тишина-та въ Панагюрище, тука пристигна изново мюдюринъ отъ Пловдивъ съ единъ писаръ и 4-5 турски стражаре ; наеха се пакъ, колкото трѣбваха, и бѫлгарски стражаре. Около 10-й Юний всички-тѣ редовни и нередовни войски вече испраздниха градъ-тъ ; тука захванаха да дохождатъ разни чужденци и дописници на вѣстници, консулски секретари и други човѣколюбиви хора, — нѣкои отъ тѣхъ да раздадѫтъ помощи на бѣдни-тѣ, а нѣкои да видѫтъ сами и да чуѭтъ що сѫ вѫршиле турски-тѣ войски. Пожари-тѣ, опустошения-та и много още въ затулени мѣста гниѭщи трупове, се виждаха наглѣдно, ала за други-тѣ си мѫки и теглила

та си въ Бѫлгария, е наименованъ пѫлковникъ и щѣлъ да образува единъ табуръ (пѫлкъ) отъ 10 хиляди души, съ които ще отиде въ Сѫрбия. Въ джамия-та Фатихъ се отвори подписка за записвание волници. Въ нѣколко часа се записаха повече отъ 1500 души. Всѣкой день много кюртове, зейбеци, арабе и арнауте самоволно се записватъ да вѫрвѫтъ на бойно-то поле“. А пѫкъ *Ла Тюрки*, като пишеше, че се представиле въ Военно-то Министерство 50 души грѫци, които имале на чело едно знаме отъ червено сукно, съ знакове полумѣсечина и крѫстъ, та искале да се запишатъ волници, притуря, че „сближавание-то на полумѣсечината и крѫста краснорѣчиво доказва взаимни-тѣ сѫчувствия, които сѫединяватъ въ една народность разни-тѣ общини на царство-то“.

едва-ли можеше население-то да каже нѣщо, защото никой не смѣеше да се яви прѣдъ споменѫти-тѣ чужденци, безъ да е придруженъ съ нѣкой турски стражаръ; такава заповѣдь бѣше дошла отъ пловдивский мютесарифинъ. Между тия чужденци бѣхѫ: Бярингъ, английски консулъ въ Одринъ, а послѣтне и Скайлеръ, дописникъ на лондонский вѣстникъ *Дейли Нюсъ*. По едно врѣме пристигнаха и двама турски пратенници да видѫтъ що е станало. Тѣ бѣхѫ бѫлгаринъ-тъ Хаджи-Иванчо Пенчовичъ (тогава членъ на Дѫржавний Сѫвѣтъ, а сега членъ на Вакуфска-та Комисия въ Срѣдецъ) и левантинецъ-тъ Блакъ (тогава началникъ на писалище-то за печата, а по-кѫсно турски посланникъ въ Румѫния), придружени съ единъ писаръ караманлия (турчинъ отъ християнско вѣроисповѣдание). Имаше съ тѣхъ и единъ ингелизинъ. Сега вече всѣкой свободно, безъ стражаръ, можеше да се явява прѣдъ тия високи службаше да имъ казва що е теглилъ, що е станало и що сѫ вѫршиле не само редовни-тѣ и нередовни войскаре, ами и главатаре-тѣ на пѫрви-тѣ, а най-вече Хафѫзъ паша. Тия хора изслушаха тѫрпѣливо всѣкого и изучиха всички-тѣ подробности. Когато се вѫрнале въ Цариградъ, тѣ прѣдставиле на великий везиръ писменно изложение, въ което било изложено всичко всестранно и обстоятелственно. Това изложение било прочетено въ министерский сѫвѣтъ само за свѣдѣние, защото не било написано спорѣдъ воля-та на турски-тѣ дѫржавници, па го захвѫрлиле при ония книжя, които вече никой не може да види. Поради това изложение, Хаджи-Иванчо Пенчовичъ макаръ и да не испадна напѫлно въ немилость прѣдъ турски-тѣ министри, но все пакъ тѣ вече захванаха да нематъ въ него такова довѣрие, каквото имаха прѣди десеть години (1866 год.), когато викаше отъ Руссе да се потурчатъ бѫлгарски-тѣ училища (26) и когато въ крайя на 1872 и въ начало-то на 1873 год. го пращаха въ Срѣдецъ по Араба-конашка-та работа, — за обирание-то на орханийска-та хазна (на 20-й Септемврий, 1872 год.) и сѫдение-то Димитръ Общий, дяконъ-тъ Василъ Левски и други още сѫзаклѣтници, подстрѣкатели и бунтовници. — Тука трѣбва да кажѫ, че

---

(26) Виждъ списание-то *Мисълъ*, издаваемо въ Срѣдецъ, Год. II, Кн. 1, страници 80 и 81.

Висока-та Порта нарочно испрати отъ христиенски-тѣ си службаше хора за да видѫтъ и да се научѫтъ що е станало въ Панагюрище, защото турски-тѣ министри сѫ мислиле, че тия хора щѫтъ да имъ представатъ такова изложение, каквото тѣмъ поноси, па тогава щѫтъ да го обнародватъ и да испратѫтъ отъ него дори преписи на посланници-тѣ и да имъ кажатъ: ето, христиене-тѣ службаше, които ходиха да испитатъ и изучатъ работа-та на мѣсто-то, казватъ, че царски-тѣ войникакво зло не сѫ сториле . . . . ; обаче, като се случи противно-то, то и изложение-то се не обнародва и се захвѫрли, безъ да се сѫобщи нѣкому.

Откакъ се потуши вѫзстание-то, още въ пѫрви-тѣ дни на мѣсецъ Майя 1876 год., дори до навлѣзвание-то на русски-тѣ войски въ Панагюрище, 31-й Декемврий 1877 год., панагюрци вече не видѣха бѣлъ день. Не стига дѣто имъ обраха турци-тѣ имание-то, дѣто имъ откараха жива-та стока, дѣто имъ изгориха кѫщи-тѣ, ами правителство-то наложи на панагюрци извѫнреденъ данѫкъ 4000 турски лири (90800 лева), па да плащатъ и вѫзнаграждение, както за челеди-тѣ на убити-тѣ турци, когато се прогласи вѫзстание-то, така и за редовни-тѣ войски, които ги ограбиха и изгориха. Хора-та още не бѣхѫ успѣле да се облѣкѫтъ, да си доставатъ поне най-потрѣбна-та покѫщнина, да си сѫградѫтъ какви-годѣ кѫщи, захвана се насилственно сѫбирание-то не само на законни-тѣ, ами и на незаконни-тѣ данѫци, па и подарѫци за войска-та, която отиваше да се бие съ сѫрбе-тѣ. Никой не смѣеше да се противи ; минаха се блаженни-тѣ панагюрски врѣмена ; ако бѣше останало у нѣкого нѣщо запазено, неограбено, волно и неволно той трѣбваше да дава и на оногова, който нема, за да се удовлетворѫтъ незаконни-тѣ правителственни искания. Това не стигнѫ, ами се поискаха отъ по-заможни-тѣ хора заеми срѣщу данѫци-тѣ за идуща-та 1877 година, та ѝ тия се дадоха. Платиха се и 160-тѣ турски лири дѫржавни пари, които векилинъ-тъ Ф. С. Щѫрбановъ бѣ задѫржалъ за потрѣби-тѣ на вѫзстание-то (стр. 11). Повечето отъ останала-та неограбена и запазена жива стока, биде ограбена пѫкъ отъ русски-тѣ и турски-тѣ войски прѣзъ друга-та зима (1877-1878 год.) между Одринъ и Цариградъ, тѫй като зимно врѣме панагюрци по ония мѣста си испращатъ жива-та стока. А пѫкъ вреди-тѣ и загуби-тѣ, които Шакиръ пашови-тѣ войски сториха на панагюрци въ крайя на 1877 год., когато бѣхѫ се установиле тука да противостоятъ на русски-тѣ войски, сѫ на панагонъ. — Скѫпо и прѣскѫпо стана на панагюрци вѫзстание-то. Сами-тѣ турски комисаре, Хаджи Иванчо и Блакъ, оцѣниха на 300 хиледи турски лири (6,810,000 лева) загуби-тѣ въ стока, добитѫкъ и сгради. Едва ли може да се повѣрва, че нѣкога Панагюрище ще може да се вѫрне на пѫрво-то си цвѣтуще скотовѫдско, промишленно и тѫрговско сѫстояние!

Въ начало-то на мѣсецъ Априлий 1876 год., пловдивский комитетъ нарочно испратилъ въ Клисура едного отъ членове-тѣ си, —Христо Благоевъ (Самоковецъ), за приготвюване на вѫзстание-то въ това село. За клисурско-то вѫзстание отдавна вече бѣхѫ се распорѣдиле и се грижехѫ: Христо Трувчевъ, Христо Драгановъ, Никола Ивановъ Караджовъ и още много други видни и богати хора. За Вѫскрѫсение Христово Христо Благоевъ пристигналъ въ Клисура, заедно съ още други клисурци сѫзаклѣтници, които биле въ Пловдивъ, а именно: Григоръ Попъ-Божковъ, Атанасъ Попъ-Минковъ, Харалампий Ив. Караджовъ и Антонъ Балтовъ. Когато Неджибъ побѣгналъ отъ Копривщица прѣзъ Клисура за Пловдивъ, клисурски-тѣ сѫзаклѣтници се опитали да го убиятъ, ала не сполучиле; обаче тѣ утрѣпале повечето отъ стражаре-тѣ му. Въ пѫрви-тѣ дни на Априлий, клисурский мюдюринъ взелъ отпускъ, та оставилъ писаря си Мехмедъ да управлява село-то. Тоя послѣдний „подушилъ“, — узналъ, че се вѫрши нѣщо бунтовнишко, ала главатаре-тѣ на сѫзаклѣтници-тѣ умѣле да го маматъ, да му замазватъ очи-тѣ съ гощавания и пирувания, та го привлѣкле кѫмъ себѣ-си и до едно врѣме Мехмедъ мирувалъ; той имъ се врѣкѫлъ, че никому нищо не ще да обажда. Обаче, когато на 23-й Априлий Христо Благоевъ заобикалялъ мѣста-та и пѫтища-та извѫнъ Клисура, които пазиле негови-тѣ ратници, той хваналъ двама сѫмнителни цигане. Като ги распиталъ какви сѫ и кѫдѣ отиватъ, цигане-тѣ казале Благоеву, че заносятъ писмо отъ извѣстний вече Мехмедъ до карловский мюдюринъ. Съ това писмо Мехмедъ явявалъ на мюдюрина, че въ Клисура нема никакви московци, ами сѫ само мѣстни хора, съ троица чужденци (Благоевъ, Ванковъ и Икономовъ), та турци-тѣ могатъ да нападнатъ, безъ да се страхуватъ. Друга една стража хванала още единъ такѫвъ циганинъ. Военний сѫвѣтъ рѣшилъ да се упушнатъ Мехмедъ и двама-та отъ цигане-тѣ, обаче единъ отъ тия послѣдни-тѣ се опиталъ да побѣгне, та на мѣсто-то, гдѣто билъ стигнатъ, Ванковъ самъ го посѣкѫлъ, а Мехмедъ и другий циганинъ упушнале, по воененъ редъ. Тая присѫда извѫршиле Ванковъ и Благоевъ. Откакъ се прогласило вѫзстание-то въ Панагюрище, клисурски-тѣ бунтовници се приготвювале и си завзеле хубави военни мѣста около Клисура. Испѫрво тука нападвале нередовни войски, ала биле отблѫсвани, та напоконъ (на 26-й Априлий) нападнале и редовни войски. Много жени, дѣца и отъ негодни-тѣ да бораватъ съ орѫжие, биле испратени въ Копривщица. Клисурски тѣ бунтовници, заедно съ други още, които надошле отъ околни-тѣ села, юнашки се биле извѫнъ Клисура, ала додѣто ставало това, турци-тѣ нападнале откѫмъ карловский пѫть и запалиле источна-та часть на село-то; голѣма часть отъ Клисура потѫнала въ пламѫци. Вѫзстанници-тѣ като видѣле, че оставатъ между два огнйове: отъ една страна турски-тѣ войски, а отъ друга — горяща-та Клисура, та не щѫтъ да иматъ, за всѣкой случай, гдѣ да прибѣгнатъ, отъ гдѣ да си доставатъ храна и орѫжие, па и дѫждъ захваналъ да вали, та имъ припяствувалъ за пушкание-то, рѣшиле, додѣто още има вѫзможность, да се оттеглѫтъ, да си сторѫтъ пѫть прѣзъ турски-тѣ редове, или отъ гдѣто могѫтъ да минатъ, и да отидатъ въ Копривщица. Много ратници биле убити, ала и мнозина сполучиле да пристигнатъ въ Копривщица вечерь-та (26-й Априлий). Избавиле се и повечето отъ главатаре-тѣ, между които Ванковъ, Икономовъ, Благоевъ, Хр. Драгановъ, Н. Ив. Караджовъ, Хар. Ив. Караджовъ, Ат. П.-Минковъ, Гр. П.-Божковъ и още други нѣкои. По такѫвъ начинъ се свѫршило клисурско-то вѫзстание. Всеизвѣстно е вече за свирѣпства-та и убийства-та, които турци-тѣ отъ Кйопса, подъ предводителство-то на карловский Тосунъ бей, извѫршиха въ нѣкогашна-та хубава и богата Клисура, когато навлѣзоха въ това село; тѣ го ограбиха, избиха непобѣгнали-тѣ жители и сѫвѫршенно го изгориха.

Щомъ клисурски-тѣ бунтовнишки главатаре и други-тѣ клисурски ратници пристигнале въ Копривщица, която още не била нападана, пѫрви-тѣ се сѫбрале на сѫвѣтъ съ копривщенски-тѣ бунтовнишки главатаре. (Тука трѣбва да се каже, че откакъ на 20-й Априлий Каблешковъ, заедно съ нѣколко души, убиле мюдюрина и прогониле Неджиба, до превземание-то на Панагюрище, въ Копривщица нищо се не е случило: нито вѫзстание е имало, нито пѫкъ редовни или нередовни турски войски сѫ я нападале; тука жители-тѣ биле въ неизвѣстность, ала все пакъ главатаре-тѣ на сѫзаклѣтници-тѣ приготвювале тия послѣдни-тѣ да бранѫтъ мѣсто-то, въ случай, че турци-тѣ бихѫ нападнале на Копривщица). Въ тоя сѫвѣтъ, дѫржанъ подъ предсѣдателство-то на Каблешкова, се рѣшило да се убиятъ всички-тѣ копривщенски цигане, за да не сторѫтъ и тѣ прѣдателство като клисурски-тѣ, или да запалатъ Копривщица, щомъ видѫтъ че надойдѫтъ турски войски. За това рѣшение дало поводъ и обстоятелство-то, че въ нѣкои цигански кѫщи се намирале пѫлни ковчези съ газъ. Това рѣшение се извѫршило още прѣзъ нощь-та: заклале около 40 души цигане. На 28-й и 29-й Априлий клисурски-тѣ и копрившки-тѣ бунтовнишки главатаре приготвювале и обучавале, ратници-тѣ, които биле сѫбрани отъ много околни села, — имало около 2-3 хиледи души. Тѣ въ това врѣме рѣшиле и се тѫкмиле да испрататъ нѣколко стотини души ратници да запалатъ Пирдопъ и Душанци, тѫй като и въ двѣ-тѣ тия села има турци, ала постоянни-тѣ дѫждове припятствувале да се извѫрши това рѣшение. На 29-й вечерь-та главатаре-тѣ пакъ имале сѫбрание. Сега присѫтствувале и нѣкои отъ копривщенски-тѣ пѫрвенци. Рѣшило се щото всички-тѣ способни хора да боравятъ съ орѫжие да се вѫорѫжѫтъ и да отидѫтъ въ гора-та, а жени-тѣ, дѣца-та и всички негодни хора да останатъ въ Копривщица, та въ случай че турци-тѣ бихѫ надошле, да я не опустожѫтъ. Слѣдъ като се растурило засѣдание-то, сѫщи-тѣ участвували въ него копривщенски пѫрвенци се сѫбрале въ Хаджи-Иванова-та кѫща, та размислиле за сѣтнини-тѣ отъ вѫзстание-то. Тѣ намѣриле, че не щѫтъ да сѫ добри, защото една тѫлпа вѫорѫжени хора не ще могѫтъ да се биятъ съ царска-та войска и да ѝ противостоятъ, ами напраздно щѫтъ да се убиватъ хора-та. По тия сѫображения и като имале прѣдъ видъ участь-та на Клисура, то, за да запазатъ и Копривщица отъ такова зло, което може да я постигне отъ сами-тѣ войски, когато разбиятъ бунтовници-тѣ, и да избѣгнатъ всѣка отговорность за избивание-то на цигане-тѣ, безъ никакви законни причини, тия нѣколко пѫрвенци рѣшиле да испрататъ писма до пловдивский мютесарифинъ и до Хафѫзъ паша, който билъ вече край Панагюрище, та да имъ обадатъ, че въ Копривщица нема никакви московци, ами нѣколко вѫнкашни нехранимайковци сѫ дошле да бунтуватъ хора-та, заради това по-скоро да испрататъ войска за да избави население-то отъ тия разбойници. Рѣшено и свѫршено. На зарань-та (30-й Априлий) трѫгналъ човѣкъ, комуто биле платени 30 турски лири, да занесе двѣ писма въ такава смисѫль до мютесарифина въ Пловдивъ и до Хафѫзъ паша, гдѣто се намѣри. Тия пѫрвенци сполучиле да привлечѫтъ на своя страна и мнозина отъ сѫзаклѣтници-тѣ. Въ тоя день (30 Априлий), Христо Благоевъ и Георги Тѫрневъ, когато вѫвождале въ Копривщица нѣкои отъ ратници-тѣ, които биле настанени по разни мѣста да пазатъ, видѣле, че една голѣма тѫлпа хора, при Докторъ-Спасова-та лѣкарница, искала да грабне Каблешкова и други-тѣ бунтовнишки главатаре, които биле съ него. Захванала се расправия и сборичквания. Каблешковъ, съ сабля-та си въ рѫка, сполучилъ да влѣзе въ лѣкарница-та ; слѣдъ него влѣзле и Г. Тѫрневъ, Хр. Благоевъ, Воловъ, Икономовъ, Хар. Караджовъ, Хр. Драгановъ, Хр. Почаковъ, Гр. П.-Божковъ, Ат. П.-Минковъ, Найденъ П.-Стояновъ, Никола Караджовъ и други още, всичко около 40 души. По-прѣди водени-тѣ отъ Благоева и Тѫрнева ратници, като хора отъ околни-тѣ села се смутиле и незнаяле що да чинѫтъ, като видѣле що вѫршѫтъ мѣстни-тѣ хора, — копривщенци. Бунтовнишки-тѣ главатаре влѣзле въ лѣкарница-та, додѣто се поуталожѫтъ духове-тѣ, за да не стане нѣкое междуособно сбѫлскване и да се пролѣе невинна крѫвь. Тѣ увѣщавале тѫлпа-та да се разотиде, ала никой не послушалъ ; тя захванала да налита да влѣзе въ лѣкарница-та. Най-сѣтне, когато врата-та на тая послѣдня-та се затворила, предводители-тѣ на тѫлпа-та ѝ окачиле единъ кофаръ (катанецъ) : влѣзли-тѣ въ лѣкарница-та останале заключени. Като свѫршила това, та ратници-тѣ останале безъ главатаре, тѫлпа-та изловила много други бунтовници, които не щѣле да я послѣдватъ, и затворила ги въ Ралйовий ханъ, а пѫкъ мѣстни-тѣ учители, тоже бунтовници, затворила въ лудница-та при черкова-та. Затворени-тѣ въ лѣкарница-та молиле да имъ се донесе вода, ала пѫрвенци-тѣ никого не допустанале да имъ занесе вода. Георги Тѫрневъ и други поискале да пушкатъ прѣзъ прозорци-тѣ на лѣкарница-та за да убиятъ нѣкои отъ пѫрвенци-тѣ, които се намирале около нея съ тѫлпа-та си, ала повечето отъ затворници-тѣ не допустнале да стане такова нѣщо. На чело на тѫлпа-та билъ Никола Каблешковъ, чичо на бунтовника Тодоръ Лулчовъ Каблешковъ. Никола Каблешковъ наложилъ фесъ на глава-та си и вѫорѫженъ, заканвалъ се на затворници-тѣ, че, когато пристигне царска-та войска, той ще самъ да ги накаже, както си знае. Най-сѣтне затворници-тѣ рѣшиле да разбиятъ стѣни-тѣ и да излѣзатъ изъ лѣкарница-та, ала като взеле прѣдъ видъ, че може да се случѫтъ и убийства, тѣ написале и подписале едно изложение кѫмъ народа за причини-тѣ и цѣль-та на вѫзстание-то, както и всичко щото се случило съ тѣхъ. Тѣ сполучиле съ една стовна, която подале уѫъ да имъ налеятъ вода, да прѣдадѫтъ това изложение на попъ-Тончо за да го запази, та да се чете нѣкога-си отъ потомство-то. Додѣто затворници-тѣ кроиле какъ да пробиятъ стѣни-тѣ на лѣкарница-та, попъ-Тончо трѫгналъ между тѫлпа-та да показва и да прочита едно писмо, което уѫъ получилъ отъ Панагюрище и въ което приятели-тѣ му писале, че панагюрски-тѣ вѫзстанници надвиле на турци-тѣ, та за това трѣбвало и копривщенци да се приготвюватъ за да се не посрамѫтъ. Но това писмо не било пратено отъ Панагюрище, ами попъ-Тончо самъ си го написалъ. Като се разчуло що казва попъ-Тончо, мнозина отъ тѫлпа-та се позамислиле, па още повече захванале да му вѣрватъ, когато пристигнале нѣкои хора отъ гора-та, та обадиле, че видѣле троица панагюрски воеводи, конници, които идѣле въ Копривщица. И наистина, слѣдъ малко влѣзле въ Копривщица Бобековъ, Манйовъ и Хорчовъ, които, както видѣхме по-прѣди, трѫгнале бѣхѫ въ сѫщий день съ Илия Ил. Петдесетника да нападатъ на турци-тѣ въ тила, ала, като биле разбити, распрѫснале се и трима-та пѫрви се отправиле кѫмъ Копривщица. Тѣ пристигнале привечерь и се спрѣле съ коне-тѣ си прѣдъ Спасова-та лѣкарница, гдѣто видѣле, че се била натрупала навалица отъ хора. Като ги видѣлъ Каблешковъ прѣзъ прозореца, веднага обадилъ Бобекову френски, че сѫ затворени; разказалъ му и всички-тѣ подробности за станало-то. Отъ своя страна и Бобековъ отъ улица-та, тоже френски, сѫобщилъ Каблешкову, че турци-тѣ вече навлѣзле въ Панагюрище, па казалъ на Манйовъ и Хорчовъ що се случило съ затворници-тѣ. Тогава, безъ да слѣзватъ отъ конье-тѣ си, Хорчовъ веднага извикалъ на тѫлпа-та да се прибира и да мисли що работи, защото панагюрци вече отбжлснале турци-тѣ, ами като имъ пристигнала вѣсть, че копривщене сж затвориле хора, иджтъ триста души панагюрци, все конници, да ги накажатъ и, сжщовременно, слѣзва отъ коня си, съ ятагана въ ржка, држпва една брадва, която тамъ на-близо држжала една жена, па замахва съ нея та строшва врата-та на лѣкарница-та, и затворници-тѣ излѣзле изъ нея. Въ това врѣме Бобековъ и Манйовъ, вжоржжени съ пушки винчестеръ, држжале отбранително положение, безъ да слѣзватъ отъ конье-тѣ си. Незабавно биле пустнати и затворени-тѣ въ Ралйовий ханъ, както и ония въ лудница-та. Подиръ това веднага всички-тѣ освободени отъ затвори-тѣ бунтовнишки главатаре, заедно съ освободители-тѣ си, около 80 души, оставиле Копривщица и прѣзъ мѣстностьта Козница побѣгнале въ гора-та; на зарань-та, 1-й Майй, тѣ биле вече на вжрхъ Стара-Планина (27). Така се свжршило и приготвювано-то копривщенско вѫзстание. Какво сѫ правиле, що сѫ чинѫле напоконъ турски-тѣ редовни и нередовни войски, когато надошле въ Копривщица подъ предводителство-то на Хасанъ паша, това не е моя работа да го описвамъ. Ако се принудихъ да кажѫ тука нѣколко думи за клисурско-то и копривщенско-то вѫзстания, това сторихъ по поводъ на заминувание-то на Бобекова, Манйова и Хорчова за Копривщица, а пѫкъ неможеше да се каже и да се разбере що сѫ намѣриле въ това село, ако се не споменеше повѫрхностно що е станало въ Клисура. Щѫ притурѫ още, че, ако се не лѫжѫ,

---

(27) Отъ тука тия тржгнале кжмъ Троянъ. Новоселъ вече горѣлъ. Тѣ на много мѣста се срѣщале и биле съ турски неродовни войници. Въ троянско-то земище, гдѣто биле прѣдадени отъ троянски-тѣ чорбаджие и монастирский игуменъ, между други, сж убити: Г. Тжрневъ, Ст. Почаковъ и Ник. Караджовъ, а Найденъ П.-Стояновъ и Тодоръ Л. Каблешковъ сж хванати живи. Както е извѣстно, по-сѣтне Тодоръ Лулчовъ Каблешковъ се самъ уби въ затвора у Габрово, а Найденъ Попъ-Стояновъ е умрѣлъ отъ биение по пжтя и разни мжки, щомъ го вжвеле въ тжрновский затворъ. Въ едно сбивание надъ Сопотъ съ нередовни войници, Хр. Трувчевъ, Григоръ Попъ-Божковъ, Хар. Ив. Караджовъ и Ат. Попъ-Минковъ, като се отдѣлиле случайно отъ другаре-тѣ си и не могле вече да ги намѣратъ, тѣ побѣгнале та се скриле въ тоя градъ въ училище-то, обаче нѣкой-си Кирко, отъ пжрвенци-тѣ, щомъ се научилъ за това, отишжлъ въ Карлово та обадилъ на власти-тѣ. Турци-тѣ надошле и убиле Хр. Трувчевъ, Гр. Попъ-Божковъ и Ат. Попъ-Минковъ въ само-то училище, а Харалампий Караджовъ, съ деветь рани, хванале живъ и го закарале въ Пловдивъ, гдѣто се и поминалъ въ затвора. Чета-та се намалила на 27 души, които, като видѣле че немогжтъ вече да се криятъ, както сж биле многина, тѣ се раздѣлиле. Воловъ, Икономовъ, Бобековъ, Манйовъ, Хорчовъ и Христо Драгановъ тржгнале кждѣ Дрѣново и отъ тамъ кждѣ Тжрново, а Хр. Благоевъ, Ат. Гиотлийски, Ник. Бѣловѣждовъ, Петко Строевеца и други още нѣкои се вжрнале назадъ, кжмъ Копривщица. Макаръ и раздѣлени, тѣ пакъ не могле да се укриватъ; распржснати-тѣ по гори-тѣ турци да гонжтъ бунтовници на всѣкадѣ ги преслѣдвале, та пакъ нѣкои отъ тѣхъ биле убити, други хванати живи, а други побѣгнале. Слѣдъ като турци-тѣ раз-

---

биле бунтовници-тѣ въ Дрѣновский Монастиръ, въ който по-прѣди Бобековъ, Манйовъ и Хорчовъ сполучиле да влѣзѫтъ, тѣ побѣгнале кѫмъ Тѫрново, гдѣто билъ хванатъ Хорчовъ, а Бобековъ и Манйовъ, откакъ се срѣщнале съ Ст. Стамболовъ кѫдѣ Тѫрново, успѣле да побѣгнатъ въ Румѫния. По-кѫсно, Хорчовъ, Благоевъ, З. Стояновъ и още други нѣкои отъ другаре-тѣ имъ се срѣщнале въ пловдивски-тѣ тѫмници ; тука испѫрво Хорчовъ се сторилъ, че е нѣмъ, ала напоконъ, когато го сѫглѣдале нѣкои турци, които го познаватъ, и стрѣлецки-тѣ туркини, които дошле въ Пловдивъ да искатъ отъ власти-тѣ да се накажатъ убийци-тѣ на мѫже-тѣ имъ и да се осѫдѫтъ бунтовници-тѣ да заплатѫтъ разграбени-тѣ имъ движими и изгорени-тѣ имъ недвижими имоти, той, Хорчовъ, волно и неволно проговорилъ. Отъ панагюрски-тѣ бунтовнишки главатаре въ разни стаи у пловдивски-тѣ тѫмници бѣхѫ затворени : Найденъ Ст. Дриновъ, Крѫстйо Ив. Гешановъ, Филипъ Ст. Щѫрбановъ, Искрйо Цв. Мачовъ, Симеонъ Хаджи-Кириловъ, Захарий С. Койчовъ, Георги Нейчовъ, Маринъ Д. Юруковъ и перущенский представитель на Оборище Д-ръ Василъ Соколски, испратенъ отъ Срѣдецъ. Освѣнъ тия, затворени бѣхѫ и много други панагюрци, между които распорѣдитель-тъ за храни-тѣ и орѫжия-та Петръ Ил. Братковъ, Иванъ Д. Тутйовъ, на когото въ кѫща-та се намираше Бенковски, когато се провѫзгласи вѫзстание-то, священници-тѣ попъ-Цвѣтко Г. Шипоченски, попъ-Манчо Джуджовъ и попъ-Нейко Ст. Чуклйовъ. Щомъ ги освободиха отъ затвора, попъ-Нейко едвамъ можя да си дойде въ Панагюрище ; отъ разни мѫки и тѣглила въ затвора, той бѣше се разболѣлъ и се помина. Попъ-Манчо и попъ-Цвѣтко сѫ още живи, ала тоя послѣдний е все боленъ. Въ затвора бѣше и извѣстний ни попъ-Груйо отъ Баня, ала той не бѣ вече такѫвъ буенъ и гордъ, както во врѣме-то на Бенковски ; отъ много мѫчения и истезания, той като че бѣше се поврѣдилъ въ ума, нъ сега му нема нищо. Обаче, както се каза и по-прѣди, той нема да забрави теглилата си, подиръ ласкаво-то посрѣщание, което му стори Хафѫзъ паша.

копривщенски-тѣ пѫрвенци може и да сѫ имале право, като сѫ мислиле да не допустнатъ вѫзстание-то, защо-то Копривщица уцѣлѣ, тя се никакъ не поврѣди: и черкови-тѣ, и училища-та, и хубави-тѣ ѝ кѫщи, и дукяни-тѣ ѝ, се запазиха; тѣ не бидоха ограбени, запалени и изгорени, както въ Панагюрище, нито пѫкъ бидоха убити хора, — освѣнъ ония копривщене, които турски-тѣ власти, правилно или неправилно, осѫдиха и смѫртно наказаха, прѣди всеопрощение-то. Обаче начинъ-тъ, по който копривщенски-тѣ пѫрвенци сѫ постѫпиле, ако сѫ вѣрни свѣдѣния-та ми, не е билъ честенъ: защото отъ една страна тѣ дѣйствувале до негдѣ заедно съ главатаре-тѣ на бунтовници-тѣ, участвували въ засѣдания-та имъ и рѣшавале заедно съ тѣхъ, а пѫкъ отъ друга страна скришно работиле противъ тѣхъ. Ако не сѫ биле сѫгласни съ бунтовници-тѣ, ако не сѫ одобрѣвале тѣхни-тѣ намѣрения, пѫрвенци-тѣ сѫ могле да имъ обадѫтъ за това, а не да ги затварятъ и да викатъ турци-тѣ да имъ ги прѣдаватъ.

6.

Турски вѫлнения въ Цариградъ; сваляния и качвания султане; убивания султанъ и министри. — Сѫрбско-турска-та война. — Цанковъ и Балабановъ отиватъ въ Европа. — Сѫбрание въ Цариградъ отъ пратенници-тѣ на шесть-тѣ голѣми държави. — Обявяване русско-турска-та война.

Между това, додѣто турски-тѣ редовни и нередовни войски, заедно съ главатаре-тѣ си, по заповѣдь отъ Висока-та Порта, опустошаваха най-хубави-тѣ и най-богати-тѣ области (Бѫлгария, Босна и Херцеговина) на турска-та дѫржава въ Европа, додѣто въ Одринъ, Пловдивъ, Срѣдецъ и Руссе нарочно сѫставени-тѣ комисии да сѫдѫтъ бунтовници-тѣ, осѫждаха на смѫртъ и незабавно убиваха не само тия послѣдни-тѣ, ами и колко-годѣ подозрѣни-тѣ, или лѫжливо наклопани-тѣ, отъ нѣкои турци, не участвували въ вѫзстания-та бѫлгаре, турски-тѣ министри въ Цариградъ сваляха отъ престола едни султане, а други качваха; едного убиваха, а другиго затваряха въ лудница-та. Невинно пролѣта-та бѫлгарска крѫвь се излѣя на глави-тѣ на турски-тѣ голѣмци, на тия, които насѫрдчаваха убийства-та, свирѣпства-та, ужаси-тѣ, опустошавания-та. Тогавашний турски султанъ Абдулъ-Азисъ за да угоди на многобройни-тѣ въ Цариградъ *софти* (мухамедане, ученици въ мухамедански-тѣ вѣрозаконни училища, нарѣчени *медресета*), които, между други министри, искаха да се промѣни великий везиръ Махмудъ-Недимъ паша (28) и шеихюлислямъ-тъ, той промѣни нѣкои отъ министри-тѣ, великий везиръ и шеихюлислямъ-тъ. За великъ везиръ (29) биде назначенъ Мехмедъ-Ружди паша, който, макаръ и военень, три-пѫти е бивалъ великъ везиръ и еднаждъ министръ на войска-та, за военень министръ — Хюсейнъ-Авни паша и за шеихюлислямъ — Хаируллахъ ефенди. Подиръ 10-12 дни, откакъ бѣхѫ завзеле дѫлжности-тѣ си, прѣзъ нощь-та, спроти 18-й Майя 1876 год., военний министръ Хюсейнъ-Авни паша и Редифъ паша, началникъ на главний щабъ и председатель на главний военень съвѣтъ, отидоха та извадиха султанъ Абдулъ-Азисъ изъ палата му на Долма-Бахче и го затвориха въ единъ отъ стари-тѣ палати въ Стамболъ. Като се свърши това, всички-тѣ министри, заедно съ великий везиръ, шеихюлислямъ-тъ и други още високи граждански и военни службаше, провъзгласиха въ Военно-то Министерство за султанъ братовий синъ на Абдулъ-Азиса, — князь Мурадъ. Това си повѣдѣние турски-тѣ министри оправдаваха съ обстоятелство-то, че тѣ искале да се въведе въ държава-та конституционно управление (турци и конституционно управление!), а пъкъ Абдулъ-Азисъ се не съгласявалъ и защото тоя послѣдний ужъ ималъ тѣсни сношения съ русский посланникъ Игнатиевъ и нѣкакви тайни сговаряния въ вреда на държава-та. А пъкъ други, привърженници на падналий султанъ, казваха, че Абдулъ-Азисъ чулъ за нѣкакво-си съзаклятие противъ него отъ министри-тѣ и за други още нѣкои важни държавни работи, извършени безъ негово знание, та се канилъ не само да свали, ами и да накаже нѣкои министри, които подозиралъ въ прѣдателство. Нъ, както и да е, тия послѣдни-тѣ го прѣвариха.

---

(28) Махмудъ-Недимъ паша бѣше отъ стари-тѣ турци и не бѣше отъ образовани-тѣ, ужъ, — той не знаеше и френски; той бѣше доста справедливъ турчинъ. Както се говорѣше тогава, той ужъ не одобрѣвалъ повѣдѣние-то на турски-тѣ военачалници въ вѫзстанали-тѣ области, та за това го и ненавиждале софти-тѣ, па и че билъ приятель на Русия. Незабавно слѣдъ сваляние-то му, той биде заточенъ, заедно съ домородство-то си, въ мало-азиатский градъ Чешме, срѣщу островъ Хиосъ. Въ негово врѣме, когато по-прѣди е билъ великъ везиръ, се издаде ферманъ-тъ за устройство-то на Бѫлгарска Екзархия.

(29) Както е извѣстно, въ Турско султанъ-тъ е *Халифъ*, — свѣтски владѣтель и духовенъ главатаръ на мухамедане-тѣ въ цѣла-та дѫржавава. *Великий везиръ* е вѫрховний граждански военень султановъ представитель, за това се нарича *везириаазàмъ*, *садриаазàмъ*, *векилимутлàкъ* (великъ везиръ, вѫрховенъ министръ, султановъ представитель) и до него се отнасятъ всички-тѣ други 12 министри; великий везиръ е всѣкога министръ на вѫтрѣшни-тѣ работи; той председателствува на министерский сѫвѣтъ и дѫржи дѫржавний печатъ. — *Шеихюлислямъ-тъ* (началникъ на вѣрни-тѣ) е духовенъ султановъ представитель; той е началникъ на всички-тѣ *мюфтии* (законовѣдци), *хакими* (вѣрозаконни сѫдии) и *имами* (духовни служители). — Въ Турско най-високий граждански чинъ е *везѝръ*, а най-горний военень е *мюшѝръ*, военачалникъ, или, както казватъ другадѣ, *марешалъ*, *корпусний генералъ*, *пѫлний генералъ*. Когато нѣкой мюширъ е бивалъ главенъ заповѣдникъ на войски-тѣ — *генералисимусъ*, *главнокомандующъ*, — и се отличавалъ, по нѣкога му се дава титла-та *сердариекрѐмъ*, а когато е надвивалъ, — *газѝ* (побѣдитель).

Когато се въцари князь Мурадъ, петий султанъ съ това име, синъ на извѣстний между българе-тѣ нѣкогашенъ султанъ Абдулъ-Меджидъ, той обяви, че прощава всички-тѣ политически престъпници и дѣйствително бидохъ опростени не само колкото имаше такива турци, ами и много кръвници, злодѣйци. Въ онова врѣме макаръ и да бѣхъ пълни тъмници-тѣ съ българе, политически престъпници, отъ които повечето бѣхъ невинни, та и българский Екзархъ, когато ходи да му се представи и да му честити въцаряванието-то, помоли Мурадъ 5-й да се смили на български-тѣ си подданници и да опрости затворници-тѣ, обаче поне невинни-тѣ се не освободиха отъ затвори-тѣ, нежели виновенъ да бидѐ опростенъ, а пъкъ споменъти-тѣ по-горѣ комисии бързаха по-скоро да ги бѣсътъ. Убийства-та отъ страна на тия ужъ съдебни комисии прѣстанаха само когато настоятелно поискаха това голѣми-тѣ европейски държави, та султанъ-тъ, както се каза и по-прѣди, обяви всеопрощение (амнистия), ала все пакъ мнозина бунтовници останаха да гниятъ въ тъмници-тѣ, а други бидоха заточени. Останали-тѣ живи отъ тѣхъ се освободиха едвамъ прѣзъ 1878 год., слѣдъ подписвание-то на Свети-Стефанский сговоръ.

Турски-тѣ министри се не задоволиха съ това, дѣто по такъвъ позоренъ начинъ, прѣзъ-нощь, голъ извадиха изъ палата му Абдулъ-Азиса, при всичко че, като родолюбивъ турчинъ, той бѣше заслужилъ на еднородци-тѣ си, ами слѣдъ три дни, на 21-й Майя, го убиха, па разгласиха, че билъ полудѣлъ и взелъ ножица, съ която си прорѣзалъ жили-тѣ на лѣва-та ръка, та му истѣкла кръвь-та. Ужъ че това било наистина така, министри-тѣ накараха 30-40 души медици и хирурги да прегледатъ умрѣлий, па да си дадътъ мнѣние-то. Тѣ дадоха писменно изложение, че Абдулъ-Азисъ е билъ полудѣлъ, че смърть-та му е послѣдвала отъ кръвотечение-то отъ жили-тѣ на ръцѣ-тѣ му, че ножици-тѣ, които се намѣриле, могле да пробиятъ жили-тѣ му и че, слѣдователно, Абдулъ-Азисъ самъ се е убилъ. А пъкъ по-късно, слѣдъ 6-7 години, когато, по искание-то на сегашний султанъ Абдулъ-Хамидъ, обвиняваха и съдиха Мидхатъ паша и други още бивши министри и голѣмци (зетйове на сѫщий Абдулъ-Хамидъ, оженени за сестри-тѣ му) за убийство-то на Абдулъ-Азиса, установи се, че тия учени хора, които бѣхѫ все християне, че тия ескулапе, сѫ биле лъгале и че, слѣдователно, станале клѣтвопрѣстѫпници, понеже Абдулъ-Азисъ нито лудъ билъ, нито се самъ убилъ, ами насилственно други го убиле.

Не се мина много, когато министри-тѣ, като видѣха че Мурадъ не ще да имъ се остави да го водятъ за носа, тѣ го обявиха за лудъ, та и него свалиха отъ прѣстола, а за султанъ прогласиха братъ му, сегашний Абдулъ-Хамидъ 2-й. Както Абдулъ-Азисъ, така и Абдулъ-Хамидъ не сѫ приготвювани за султане; спорѣдъ обичайя на царствуѭщий османски домъ, тѣ сѫ биле затворени въ палати-тѣ и, освѣнъ да прочитатъ света-та книга, Корана, друго нищо не сѫ знаяле. Абдулъ-Азисъ не знаеше, па и Абдулъ-Хамидъ не знае никой чуждъ езикъ (30). Мурадъ, за когото е мислено, че слѣдъ смърть-та на баща си Абдулъ-Меджидъ ще стане султанъ, е човѣкъ просвѣтенъ и той, освѣнъ френски, знае и другъ нѣкой чуждъ езикъ.

---

(30) При всичко, че сваляние-то и качвание-то на султане-тѣ, както и на министри-тѣ, ставаше по угода-та и по искание-то на софти-тѣ, макаръ и да се казваше, че народъ-тъ (разбира се османский, и не само турци-тѣ, или мухамедански-тѣ народности, ами и всички-тѣ други християнски и не християнски народности въ турска-та държава) желаялъ, искалъ, така да стане, обаче когато се въцари днешний султанъ Абдулъ-Хамидъ 2-й, софти-тѣ захвана-

Най-сѣтне, на-скоро слѣдъ Абдулъ-Азисова-та смѫрть, когато на 3-й Юний вечерь-та министерский сѫвѣтъ се сѫбралъ

ха да се показватъ недоволни, да не щѫтъ и него, ала правителство-то сега се показа кѫмъ тѣхъ доста строго. Прѣзъ една лѣтна нощь полиция-та затвори повече-то отъ тѣхъ въ медресета-та имъ, а прѣзъ друга, спорѣдъ турский обичай, главни-тѣ виновници хвѫрлиха въ море то, да нагостѫтъ съ тѣхъ риби-тѣ; други заточиха кѫдѣ Арабия, като се зарѫчало на хора-та, които ги водѫтъ, да се постараятъ да ги очистѫтъ дори и прѣди да стигнатъ до мѣсто-то; трети, по-малко виновни, испратиха въ войски-тѣ, находящи се въ Босна и Албания. Недоволство-то на софти-тѣ се основаваше на суевѣрни прѣдразсѫдѫци, ала се случи, та тѣхно-то прокобяване, тѣхни-тѣ страхувания отъ вѫцаряване-то на Абдулъ-Хамидъ 2-й се испѫлниха. Софти-тѣ казваха че име-то Абдулъ-Хамидъ е извѣстно съ злощастни спомени между турци-тѣ и че то не е добро и щастливо, защото, когато прѣди сто години царувалъ султанъ съ сѫщо-то име, русси-тѣ прѣвзеле голѣма часть отъ турска-та дѫржава. — Дѣйствително, отъ глѣдна точка на софти-тѣ, напоконъ тия послѣдни-тѣ излѣзоха прави, като се вземе прѣдъ видъ сѫвпадание-то, че въ 15-годишно-то царувание на султанъ Абдулъ-Хамидъ 1-й (отъ 1774 до 1779 год.), и русси-тѣ и австрийци-тѣ сѫ имале бойове съ турци-тѣ, че, макаръ и да сѫ надвивале на австрийци-тѣ, турци-тѣ не сѫ се ползувале нищо отъ тѣхъ и че русси-тѣ сѫ надвивале на турци-тѣ, та имъ сѫ прѣвзеле много мѣста въ Бессарабия и Азия, между които и Азофъ, и вече не могле да си ги отнсматъ. Тогава русски-тѣ войски сѫ предводителствувани отъ военачалници-тѣ Суворовъ и Румянцевъ; въ онова врѣме е подписанъ между Русия и Турция сговоръ-тъ въ Кючюкъ-Кайнарджа (въ Силистренско); отъ тогава Русия си е присвоила право-то да покровителствува православни-тѣ християне въ Турско. Въ какво-то положение Абдулъ-Хамидъ 1-й заварилъ дѫржава-та, въ такова я завари и Абдулъ-Хамидъ 2-й; както сѫ се биле русси-тѣ и австрийци-тѣ съ Абдулъ-Хамидъ 1-й, та пѫрви-тѣ му отнеле земи, а втори-тѣ биле побѣдени, така и съ Абдулъ-Хамидъ 2-й се биха русси-тѣ и сѫрбе-тѣ (1876 г.), та пакъ пѫрви-тѣ му отнеха много земи въ Бессарабия и Азия, а на втори-тѣ надви, безъ да бѫде вѫзнаграденъ. — Тука щѫ притурѫ, че въ поменѫта-та война между Русия и Турция е имало и около 3000 души доброволци бѫлгаре, сѫбрани и предводителствуни отъ единъ бѫлгаринъ, съ прякоръ *Караджа*, който е билъ русски топчия (артилеристъ). Тия хора сѫ превзеле най-напрѣдъ край-дунавски-тѣ градове въ Влашвъ кѫща-та на Мидхадъ паша, единъ офицеринъ Асанъ, отъ черкезско потекло, братъ на трета-та Абдулъ-Азисова жена и адютантъ на сина му князь Юсуфъ-Изеддинъ, сполучилъ да влѣзе въ стая-та при министри-тѣ съ цѣль да ги убие, та да си отмѫсти зарадъ Абдулъ-Азиса. Но той сполучи да убие само военний министръ Хюсейнъ-Авни паша, министръ-тъ на мореплавание-то Кайсерли Ахмедъ паша, министръ-тъ на вѫнкашни-тѣ работи Рашидъ паша и единъ адютантъ, обаче и той, черкезинъ-тъ Асанъ, биде убитъ. Ония отъ министри-тѣ, които тоя офицеринъ не можя да убие, подиръ 6-7 години бидоха тежко наказани отъ единъ сѫдъ, когато сегашний султанъ се удостовѣри, че тѣ сѫ убиле чича му Абдулъ-Азисъ, както се спомена по-горѣ, а не че той самъ се е убилъ. Вѣчна-та правда не остави не наказани тия крѫвници, които проляха толкова много бѫлгарска невинна крѫвь.

Както се знае, освѣнъ бѫлгарски-тѣ вѫзстания въ разни мѣста на дѫржава-та, сѫщоврѣменно имаше вѫзстания въ Босна и Херцеговина, па и черногорци-тѣ, а послѣ и сѫрби-тѣ (прѣзъ мѣсецъ Юний) обявиха война на Висока-та Порта. Откакъ се потушиха на всѣкадѣ бѫлгарски-тѣ вѫзстания, турско-то правителство испрати много войска на предѣли-тѣ си при Сѫрбия и Черна-Гора. За главенъ заповѣдникъ на турски-тѣ войски, които трѫгнаха за Сѫрбия, се назначи сердариекремъ Абдулъ-Керимъ паша (31). — Всеизвѣстно е, че,

---

ко и Богданско, по предварително споразумѣние съ влашки-тѣ и богдански-тѣ господаре, или воеводи, па е имало и предателство отъ сама-та турска войска, — левенти-тѣ, между които повечето сѫ биле христиене. Подиръ тая война е унищоженъ турский пѫлкъ на *левенти-тѣ* и отъ тогава султане-тѣ захванале да испращатъ въ Влашко и Богданско за управители (князове, воеводи) фанариоти и се отмѣнилъ обичайя, право-то, да се назначаватъ туземци на тия дѫлжности.

(31) Щомъ се обяви война-та, по друмъ-тъ отъ Цариградъ-Одринъ-Пловдивъ-Срѣдецъ-Нишъ, отъ каквато и да бѣше народность христиенинъ не можѣше да пѫтува, безъ опасность на живота си; защото, освѣнъ редовни-тѣ войски, пакъ бѣхѫ се повлѣкле и башѫбозуци-тѣ, както се спомена и въ 25-та забѣлѣжка, а пѫкъ тѣ бѣхѫ трѫгнале, както всѣкога, съ цѣль да убиватъ, да грабатъ, да обиратъ. Бѫлгарски-тѣ села, прѣзъ които тѣ минуваха, бѣхѫ пропищѣле. Прѣзъ лѣто-то башѫбозуци-тѣ вѫршеха сѫщи-тѣ свирѣпства при сѫрбски-тѣ предѣли и въ Сѫрбия, каквито прѣзъ про-

освѣнъ бѫлгарски-тѣ доброволци, които бѣхѫ отишле да помагатъ на сѫрбе-тѣ, въ Сѫрбия дойдоха русский генералъ Чернаевъ съ нѣколко офицери и много други доброволци русси да се биятъ за словянство-то и да го бранатъ. Обаче при всички-тѣ усилия на тоя генералъ, на офицери-тѣ му, на русски-тѣ и бѫлгарски-тѣ доброволци, сѫрбе-тѣ не можяха да ратуватъ, не можяха да противостоятъ колко-годѣ на турци-тѣ, противъ които така необмисленно обявиха война. Макаръ и по-малобройни отъ турци-тѣ, сѫрбе-тѣ все ще можеха да продѫлжаватъ война-та, ако имаха каква-годѣ военна редовность и ако бѣхѫ колко-годѣ войнишки, бойеви хора, за каквито всѣкога се препорѫчатъ, нъ тѣ се показаха военни шарлатане и за нищо негодни; тѣ бѣгаха отъ редове-тѣ си, отъ положения-та си, та военачалници-тѣ имъ се принуждаваха сами да ги пушкатъ; турци-тѣ скоро имъ дадоха да разберѫтъ съ кого иматъ работа. Турци-тѣ отдавна бѣхѫ навлѣзле въ Сѫрбия, прѣвзеле бѣхѫ важни мѣста и градове, та отиваха за Бѣлградъ, въ който безъ никакво противение щѣхѫ да влѣзатъ, ако прѣзъ мѣсецъ Октомврий (1876 г.) не бѣ имъ извикалъ отъ Вѫспора русский посланникъ въ Цариградъ генералъ Игнатиевъ да се спрѫтъ, както прѣзъ мѣсецъ Ноемврий (1885 год.) австрийский посланникъ въ Бѣлградъ Кювенхюлеръ из-

---

лѣть-та чинеха въ бѫлгарски-тѣ области. Башѫбозуци-тѣ бѣхѫ толкова необуздани, щото дори и съ турски стражаре да се придружаваше пѫтника христиенинъ, тѣ пакъ налитаха на него. Това се случи и съ извѣстна-та тогава англичанка леди Страгфордъ, която бѣше дошла да помогне на турци-тѣ, а башѫбозуци-тѣ щѣхѫ да я отвлекѫтъ, ако сѫпровождаѭщи-тѣ я стражаре не побѫрзале да имъ кажѫтъ каква жена е тя. — Като се спомена име-то на тая господжа, трѣбва да се каже, че тя раздаде доста помощи на пострадали-тѣ въ вѫзстание-то, безъ разлика на вѣра и народность, ала всé пакъ повече милѣеше за турци-тѣ, — едва-ли една четвѫрта часть отъ сѫбрани-тѣ въ Англия помощи се даде на христиене-тѣ, а всичко останало тя раздаде на турци-тѣ. А въ врѣме-то на сѫрбско-турска-та война, освѣнъ други-тѣ помощи, дадени на турци-тѣ, тя сѫгради въ Срѣдецъ и болница за турски-тѣ войници. Тая болница се сѫстоеше отъ петь-тѣ една до друга сгради между улици Стамболовъ и Раковски, въ които отъ освобождение-то и до тая година се помѣщаваше военно-то училище, а сега служѫтъ за живѣлище на 2-та пионерна дружина.

вика и намъ да се спрѣмъ, когато гонехме сѫрбе-тѣ кѫмъ Нишъ. Турци-тѣ послушаха, та се спрѣха; тѣ направиха примирие не само съ Сѫрбия, ами и съ Черна-Гора, за два мѣсеци, — до 19-й Декемврий 1876 год.; тия мѣсеци скоро-скоро се изминаха; по срѣдъ зима бѣше, а сѫрбе-тѣ си бѣхѫ пакъ сѫщи-тѣ, обаче хора-та ги пожалиха; пакъ по настояванието-то на Руссия примирие-то се продѫлжи още за два мѣсеци (32), когато на 17 Февруарий 1877 год. се подписа сговоръ за миръ между Турция и Сѫрбия, та война-та престана сѫвѫршенно. Турци-тѣ не взеха никакво военно обезщетение отъ сѫрби-тѣ, ала тия послѣдни-тѣ станаха за смѣхъ и укоръ на свѣта (33). Дори и русский царь Александръ 2-й, когато се врѫщаше отъ Ливадия (въ Кѫрѫмъ), като се спрѣ въ Москва, казалъ прѣдъ московци-тѣ, че „черногорци-тѣ се показаха въ тая неравна борба, както всѣкога, истински юнаци, ала за жалость, неможе да се каже това и за сѫрбе-тѣ, макаръ че между тѣхни-тѣ редове имаше мнозина наши доброволци, отъ които повечето си пролѣха крѫвь-та за словянско-то дѣло“. — Черногорци-тѣ обаче не мируваха; щомъ имъ се свѫрши срока за примирие-то, тѣ пакъ захванаха да се биятъ, а Херцеговина и нѣкои мѣста въ Босна изново се вѫзбунтуваха.

---

(32) Прѣзъ това врѣме пристигнаха въ Цариградъ около четеридесеть души млади маджаре, ученици, които бѣхѫ наложили на глави-тѣ си фесове, та донесоха една сабля да я подарѫтъ на Абдулъ-Керимъ паша, защото надвилъ на сѫрбе-тѣ. Когато предводитель-тъ на тия млади маджаре подалъ сабля-та на паша-та, помолилъ Абдулъ-Керимъ да я приеме като споменъ на вѣчно-то приятелство между маджаре-тѣ и турци-тѣ. Спорѣдъ както пишеха тогава вѣстници-тѣ, паша-та отговорилъ, че той не обичалъ война-та, ала я считалъ за необходима, когато трѣбва да се пазатъ правда-та, истина-та и нравственность-та! Никога не бива да се вѣрва, че такива думи могатъ да излѣзатъ изъ уста-та на единъ турски войникъ, особенно какѫвто бѣше хасковский помакъ Абдулъ-Керимъ, и това независимо отъ начина, по който просвѣтений Хафѫзъ паша, както и мнозина други, като него ужъ образовани военачалници, браниха историческа-та истина и фолософска-та нравственность между бѫлгаре-тѣ, па както я брани и самъ той (заблѣжка 31). — Да се не види никому чудно като казвамъ, че думи-тѣ *правда*, *истина* и *нравственость* не могатъ да излѣзатъ изъ уста-та на единъ турски войникъ, какѫвто бѣше Абдулъ-Керимъ паша; всѣкой, който го е познавалъ ще потвѫрди думи-тѣ ми. Нѣкога-си той е ходилъ да се учи, или да види Виена, ала какѫвто отишѫлъ, такѫвъ се и вѫрналъ, — турски мухамеданинъ. Въ Турско имаше, па още и сега може да има, военачалници и управители на голѣми области, които не знаеха ни да четѫтъ, ни да пишѫтъ. Прѣди 15-20 години дипъ рѣдко се намираха между високи-тѣ турски службаше хора (мухамедане) наистина образовани, макаръ и да можѣха да говорѫтъ на нѣкой чуждъ езикъ. Въ турска-та войска имаше и много военачалници, които отъ прости войници, безъ да знаятъ да четѫтъ и да пишѫтъ, сѫ станале голѣмци. — Когато, слѣдъ четери мѣсеци, се обяви русско-турска-та война, пакъ Абдулъ-Керимъ биде назначенъ за главенъ заповѣдникъ на турски-тѣ войски по край Дунава, ала щомъ русски-тѣ войски преминаха прѣзъ тая рѣка, правителство-то веднага го повика отъ Шуменъ въ Цариградъ. Види се, че негови-тѣ обяснения, относително пропущание-то русска та войска да стѫпи на турска земя, не сѫ се уважиле, защото, по присѫда отъ военний сѫдъ,

Между това, всѣкидневно пристигаха въ Екзархия-та оплаквания противъ турски-тѣ свирѣпства и жестокости въ Бѫлгарско; население-то немаше вече кому другиму да се оплаква, освѣнъ на духовно-то си началство. Екзархъ-тъ Антимъ 1-й, макаръ и да ходатайствувà при Висока-та Порта за улегчение сѫдбини-тѣ на затворници-тѣ отъ вѫзстания-та и

той биде заточенъ въ единъ отъ бѣломорски-тѣ острове, гдѣто и почина. Въ онова врѣме турци-тѣ говорѣха, че, като помакъ, отъ бѫлгарско потекло, Абдулъ-Керимъ нарочно е оставилъ генералъ Цимерманъ да мине въ Добруджа, а пѫкъ не щѣхѫ да почакатъ да видѫтъ какви сѫ биле негови-тѣ (на Абдулъ-Керимъ) кроежи, па тогава да го повикатъ въ Цариградъ, да го обвиняватъ, да го сѫдѫтъ. — Абдулъ-Керимъ е билъ нѣколко пѫти и министръ на войска-та.

(33) Сухо, голо, безъ сѫдѫржание, е проглашение-то на сѫрбский князь Миланъ отъ 23-й Февруарий 1877 год., съ което обявява на любезний си народъ, че, като взелъ мнѣние-то на велика-та народна скупщина, негови-тѣ пѫлномощници въ Цариградъ подписале сговоръ за миръ съ турский министръ на вѫнкашни-тѣ работи. Миланъ кани народа си да *бѫде* признателенъ на русси-тѣ за помощь-та имъ въ врѣме на война-та, както и на всички-тѣ благородни народи и човѣколюбиви дружества и лица, които имъ сѫчувствувале и които помагале на ранени-тѣ имъ, ала за бѫлгарски-тѣ доброволци нито дума споменува, макаръ тѣ да бѣхѫ всѣкога прѣдна стража и да стояха прѣдъ уста-та на турски-тѣ топове, макаръ тѣ да се бихѫ юнашки, безъ да бѣгатъ като преучени-тѣ сърбски юнаци, които, както казахъ, главатаре-тѣ имъ ги убиваха за това, и макаръ, най-сѣтне, по-срѣдъ зима българскитѣ доброволци да останаха голи, боси, болни, гладни!

да се обуздаятъ башжбозуци-тѣ, които отиваха да се биятъ ужъ съ сжрбе-тѣ, а пжкъ нечувани насилства, грабежи, убийства чинеха между мирни-тѣ бжлгарски населения, прѣзъ дѣто минуваха, обаче молби-тѣ на бжлгарский *миллетбашия* (народенъ главатаръ) не се взеха въ внимание. При това лошаво положение на народа му, екзархъ-тъ рѣши да свика едно голѣмо сжбрание отъ цариградски-тѣ бжлгаре за да се размисли и рѣши що да се чини. Не се знае по какви причини, малцина отъ повикани-тѣ се явяваха, та два-пжти неможя да стане сжбрание-то. На третий пжть дойдоха повечето отъ поканени-тѣ и сжбрание-то можя да стане. Сега присжтствуваха почти всички-тѣ бжлгаре, турски службаше, освѣнъ Гаврийлъ Кржстйовичъ, който бѣше боленъ (той на пжрви-тѣ двѣ поканвания дохождa въ Екзархия-та), бжлгарски-тѣ лични тжрговци, банкиери, списатели, книжовници и други по-видни хора, както и главатаре-тѣ на многобройни-тѣ бжлгарски сжсловия (еснафи, руфети) въ Цариградъ. Негово Блаженство Екзархъ-тъ Антимъ отвори засѣдание-то, па на-джлго и на-широко обади на сжбрание-то причини-тѣ, за които е повикалъ хора-та. Слѣдъ като се размѣниха нѣколко думи между ирисжтствуѭщи-тѣ, екзархъ-тъ предложи да се сжчини една молба до султана, съ която, като му се честити за вжцаряване-то, да се помоли да поглѣдне съ по-милостиво око на злочести-тѣ си бжлгарски подданници, които така немилостиво се прѣслѣдватъ, мжчатъ, затварятъ и убиватъ отъ власти-тѣ въ области-тѣ. Дѣдо Антимъ каза още, че, както всѣкога въ подобни случаи, да се вжзложи на Марко Д. Балабановъ да сжчини тая молба, като му помага и екзархийский главенъ писаръ (секретаръ) Георги Груевъ. Обаче Николай Михайловски (членъ на сжвѣта при Министерство-то на Просвѣщение-то) вжзрази, че Екзархия-та небива да ходатайствува за никого отъ ония, които сж вдигале оржжие срѣщу султана, че царско-то правителство трѣбва да накаже такивато хора, както се наказватъ бунтовници-тѣ въ всички-тѣ царщини по свѣта, и че никакъ не подобае на бжлгарский екзархъ и на вѣрноподданни-тѣ султану бжлгарски пжрвенци да се молѭтъ за разбойнцц-тѣ, за бунтовници-тѣ, които сж слушале Игнатиева (русский посланникъ въ Цариградъ), та повдигнале глава и захванале да пакостжтъ на правителство-то, което е обсипало съ толкова добрини бжлгарский народъ. Види се, че Михайловски не е знаялъ какво въ тия български движения немаше никаква русска намѣса, или пѫкъ такова му е било мнѣние-то. Д-ръ Ст. Чомаковъ, който всѣкога е билъ противенъ на каквото и да било русско намѣсвание въ български-тѣ работи, като чу послѣдни-тѣ думи на Михайловски, той се присѫедини кѫмъ него. Най-сѣтне Михайловски предложи да се подаде султану едно писменно честитяванне (адресъ) за вѫзкачвание-то му на прѣстола, безъ да се споменува въ него нѣщо за олегчение теглила-та на нещастни-тѣ бѫлгаре. Макаръ и да присѫтствуваха въ сѫбрание-то по-високи службаше отъ Михайловски, като имаха прѣдъ видъ езикъ-тъ, който дѫржѣше тоя послѣдний, тѣ му нищо не рѣкоха, йоще повече защото Михайловски постоянствуваше на рѣчь-та си. Той притури, че ако екзархъ-тъ иска помилвание-то на затворници-тѣ, ще значи, че и самъ той е билъ сѫучастникъ на бунтовници-тѣ. Отъ присѫтствуѭщи-тѣ службаше, най-старий, Георги бей Ст. Чалѫоглу, бѣше човѣкъ, който никому не чинеше ни зло, ни добро; малко бѣше го грижа за другиго; както нѣкогашний князь Стефанъ Богориди, така и Георги бей глѣдаше да се пазатъ само интереси-тѣ на Висока-та Порта, а всичко друго макаръ и на огѫнь да гори. (Слѣдъ освобождение-то, всички-тѣ бѫлгаре въ Цариградъ турски службаше дойдоха въ Бѫлгария, най-напрѣдъ Михайловски, ала Георги бей не се вѫрна; той се помина въ Цариградъ на служба-та си *сенаторъ*). Хаджи Иванчо Пенчовичъ (членъ на дѫржавний сѫвѣтъ) бѣше човѣкъ, който никому не чинеше зло, а когато можѣше, правеше добро, ала въ каквото положение се намираше тогава, — поради ходение-то му въ Панагюрище, — не искаше да вѫзразява на по-долний отъ него по служба Махайловски, макаръ служба-та на тоя послѣдний и да бѣ дадена по препорѫка-та на пѫрвий. А пѫкъ доктори-тѣ Георги Вѫлковичъ и Пантели П. Минчовичъ, военни лѣкаре, пѫлковници, въ турска-та войска, не можеха да говорѫтъ, като нѣмееха други по-високо стоящи отъ тѣхъ дѫржавни службаше. Така сѫщо стори и Драганъ Цанковъ (службашъ въ Писалище-то за Печата), който токо излѣзваше съ чубучка-та си въ коридора да пуши и да псува голѣмци-тѣ. Тѫрговци-тѣ, книжовници-тѣ и други-тѣ присѫтствуѭщи казваха да стане щото е добро и прилично, като се запази и достолѣпие-то на Екзархия-та; та и какво повече нѣщо смѣеха да кажѫтъ? Вѫзложи се Балабанову, който, заедно съ Г. Груева, написаха молба-та въ такава смисѫль, въ каквато предложи и настояваше Михайловски. Това писменно честитяване екзархъ-тъ подаде на нововѫцаренний султанъ Мурадъ 5-ий и помолилъ го устно да се смили на нещастни-тѣ си бѫлгарски подданници, както споменахъ и по-прѣди, ала дѣто казано и чуено, тамъ и забравено. — На екзарха бѣше жално и милно, като слушаше що се вѫрши въ Бѫлгарско и виждаше що чинехѫ турци-тѣ въ Цариградъ съ докарани-тѣ бѫлгаре, като отъ всѣкадѣ кѫмъ него викаха, отъ всѣкадѣ кѫмъ него простираха рѫцѣ за помощь, а пѫкъ неможеше никакво добро да стори, никому да помогне. Писменни-тѣ оплаквания отъ Бѫлгарско, а най-вече отъ Пловдивъ и Татар-Пазарджикъ, пристигаха всѣкой день въ Екзархия-та, обаче никакво облѣгчение, никаква помощь за тегловници-тѣ. Единственна-та утѣха за бѫлгаре-тѣ бѣше само, че Марко Д. Балабановъ отъ Цариградъ и Иванчо Ев. Гешовъ отъ Пловдивъ пѫрви можяха да сѫобщаватъ на лондонский вѣстникъ *Дейли Нюсъ*, чрѣзъ дописника му въ Цариградъ, за всички-тѣ турски свирѣпства и жестокости въ Бѫлгарско, та не само въ Англия, ами въ цѣла Европа хора-та захванаха да негодуватъ и да се вѫлнуватъ противъ тия турски ужаси. А пѫкъ, благодарство на Др. Цанковъ, службашъ въ Писалището за Печата, всички-тѣ бѫлгарски вѣстници въ Цариградъ, особенно в. *День*, свободно пишеха за турски-тѣ злосторства. По едно врѣме дѣдо Антимъ намислилъ да се оплаче на чужди-тѣ дѫржави и да имъ искаже и обади всичко що теглѫтъ бѫлгаре-тѣ отъ турци-тѣ, а пѫкъ това като не може да стане съ писмо, той рѣшилъ да испрати двама вѣрни хора, които всичко устно да раскажатъ, за всичко що вѫршѫтъ и що сѫ вѫршиле турци-тѣ съ бѫлгаре-тѣ да обадатъ, да се оплачатъ отъ лошаво-то турско управление, да молатъ европейски-тѣ дѫржави за избавление-то на бѫлгарский народъ отъ турско-тѣ владание, или поне да настоѭтъ при Висока-та Порта да се вѫведе въ Бѫлгария едно управление по-човѣшко, та да се не повтарятъ вече такива свирѣпства, каквито бѣхѫ станале. За такива вѣрни хора и които да могѫтъ да свѫршатъ работа-та, за която щѫтъ да се пратѫтъ да я вѫршатъ, екзархъ-тъ намѣрилъ Д-ръ Георги Вѫлковичъ и Марко Дим. Балабановъ. Той ги повикалъ и сѫобщилъ имъ намѣрение-то си. Подиръ единъ-два дни, Балабановъ отговорилъ, че ще да отиде, а Вълковичъ казалъ, че, по нѣкои извѣстни причини, макаръ и да го боли сърдце-то за народа му, макаръ и да одобрѣва това намѣрение на екзарха, защото нема вече другъ исходъ отъ жалостно-то положение, въ което се намира българский народъ, той не ще може да отиде; тѣ се сговориле съ дѣдо Антима да се испрати Цанковъ, тъй като и той, макаръ турски службашъ, всѣкога е билъ противъ турци-тѣ и, независимо отъ това, нема по-сгоденъ отъ него човѣкъ за тая работа. Като е искалъ да прати и нѣкой службашъ, види се, екзархъ-тъ е мислилъ, че хора-та щѫтъ повече да повѣрватъ пратенници-тѣ му. Дѣдо Антимъ повикалъ Цанкова, та му казалъ за какво иска да го прати съ Балабанова въ Европа; Цанковъ се врѣкѫлъ, че ще отиде. Тука обаче трѣбва да се притури какво и двама-та казале екзарху, че за пѫтуване немать пари. Дѣдо Антимъ се распорѣдилъ, та се взеле отъ ексархийский банкеринъ Ат. Стояновичъ сто турски лири, отъ които Цанковъ взелъ 50 и Балабановъ взелъ 50 лири, колкото да имъ стигнатъ до Виена, па за сѣтне лесно. Слѣдъ това Цанковъ и Балабановъ, до тогава несъгласни въ мнѣния-та си по екзархийски-тѣ работи, се събраха въ Балабанова-та кѫща на островъ Халки да се споразумѣятъ какъ да трѫгнатъ отъ Цариградъ и що щѫтъ да работѫтъ въ чуждина. Тѣ се сговориле и приготвиле, а екзархъ-тъ имъ далъ написани съ собственна-та му рѫка препорѫчителни писма, подписани отъ него и подпечатани съ екзархийский печатъ. Въ тия писма е било споменѫто за български-тѣ мѫки и теглила. И така, прѣзъ първа-та половина на мѣсецъ Августа 1876 год., въ единъ вторниченъ денъ, Д. Цанковъ трѫгна отъ Ортакюй съ единъ каикъ, та се качи на единъ австрийски параходъ, отъ който излѣзѫлъ на Варна, а отъ тамъ, прѣзъ Руссе, отишѫлъ въ Виена. Въ слѣдующа-та сѫбота и Балабановъ се опрости съ челедь-та си, па трѫгна отъ острова Халки; и той така сѫщо се качи на единъ австрийски пароплувъ, отъ който слѣзѫлъ въ Триестъ, а отъ тамъ отишѫлъ въ Виена. Тѣ и двама-та си имаха редовни паспорти, като всѣки пѫтници. Освѣнъ това, Цанковъ, който бѣше и преподаватель въ султанский лицей (на Галата-Сарай) бѣше взелъ отпускъ отъ началство-то си (министръ-тъ на вънкашни-тѣ работи, на когото подъ вѣдомство-то се намираше Писалище-то за Печата), за да отиде въ Виена да види момиче-то си Недѣлка, което ужъ било болно, а пъкъ за Балабанова хора-та казваха, че отишѫлъ нѣкадѣ въ Европа да се лѣкува. Токо щомъ се качи Балабановъ на парахода, Стефанъ Иличъ му донесе едно писмо отъ Пловдивъ, което му испратилъ Иванчо Ев. Гешовъ и съ което тоя послѣдний като му молитствуваше добро и щастливо пѫтувание, притуряше, че бѫлгарский народъ го (Балабанова) сѫпровожда съ всички-тѣ си теглила, болки и охкания (34). Др. Цанковъ и М. Балабановъ се сѫбрале въ Виена, па отъ тамъ трѫгнале за Лондонъ, гдѣто и пристигнале. Макаръ и да имъ биле испратени препорѫчителни писма отъ нѣкои протестантски проповѣдници (мисионери) въ Цариградъ, както и до грѫцки-тѣ тѫрговски кѫщи Хаджопуло и Братия Ралли, тѣ не могле да сполучѫтъ съ тия писма да се представатъ прѣдъ надлѣжний министръ, додѣто най-сѣтне, като оставилъ Цанкова въ Лондонъ, Балабановъ се принудилъ да дойде въ Манчестеръ, при бѫлгарски-тѣ тѫрговци. Тука той се срѣщналъ съ бѫлгарский тѫрговецъ Михайлъ Стефановичъ Михайловъ отъ Тѫрново (сега службашъ въ Бѫлгарска-та Народна Банка у Срѣдецъ), та му расказалъ за всичко що се случило. Чрѣзъ една манчестерска тѫрговска кѫща, разбира се ингелишка, Михайловъ препорѫчалъ Балабанова на манчестерский представитель въ ингелишкий парламентъ, тоже тѫрговецъ. Ингелизинъ-тъ тѫрговецъ, Михайловъ и Балабановъ се явиле при представителя, комуто Балабановъ расказалъ за теглила-та, мжки-тѣ и неволи-тѣ на бжлгаре-тѣ отъ турци-тѣ ; благодарилъ му и за сжчувствия-та на ингелишкий народъ кжмъ бжлгарский. Тогава депутатинъ-тъ далъ Балабанову отворено препоржчително писмо до лордъ Дерби, министръ на вжнкашни-тѣ работи въ Англия, съ което молилъ министръ-тъ да приеме Балабанова и да го изслуша. Балабановъ се вжрналъ въ Лондонъ, гдѣто на-скоро лордъ Дерби приелъ и него и Цанкова. Откакъ се представиле на министра, Балабановъ и Цанковъ биле вече приемани и отъ други лични нигелизе въ Лондонъ. Балабановъ казвалъ рѣчи не само въ Лондонъ, ами и въ други голѣми градове на Англия, та обадилъ на ингелизе-тѣ какво тегло теглжтъ бжлгаре-тѣ отъ турци-тѣ. Всички-тѣ Балабанови рѣчя незабавно биле обнародвани въ вѣстници-тѣ. Слѣдъ това Балабановъ и Цанковъ, откакъ си наредиле и улесниле работа-та, оставиле Англия. Щомъ биле приети отъ английский министръ, екзархови-тѣ пратенници биле вече приемани безпрепятственно отъ министри-тѣ и на други-тѣ голѣми държави, а пжкъ въ Русия се представили и на самий царъ Александръ 2-й. Какво сж казвале пратенници-тѣ, какво имъ сж отговаряле европейски-тѣ министри, па и царъ Александръ що имъ е говорилъ, това остава да раскажатъ Балабановъ и Цанковъ, които, и като бжлгаре, и като повѣренници на екзарха, достойно извжршиха работа-та, за която бѣхж пратени, а особенно Балабановъ, който на всѣкадѣ е билъ на лице, който на всѣкадѣ е говорилъ и безъ когото едва-ли щѣше да се постигне намѣрение-то, цѣль-та, на бжлгарский екзархъ Антимъ 1-й.

---

(34) Рѣшение-то на екзарха да испрати хора до европейски-тѣ царйове и трѫгвание-то на Балабанова и Цанкова се дѫржеше тайно. За това знаяха само екзархийский писаръ Г. Груевъ, капукехая-та Ив. Найденовъ, Д-ръ Г. Вѫлковичъ, и тѫрговецъ-тъ Дим. Ив. Гешовъ (тестъ на М. Балабановъ). Екзархъ-тъ казалъ и на Гаврийлъ Крѫстйовичъ, който одобрилъ станало-то и, както всѣкога, никому нищо не обадилъ. А пѫкъ за трѫгвание-то на Балабанова и Цанкова, на Ив. Е. Гешовъ е сѫобщено съ писмо отъ чича му, — споменѫтий Дим. Ив. Гешовъ. За да не пропадатъ писма-та, тогава повече-то тѫрговци си ги испращаха съ австрийска-та поща, която се спираше въ Пловдивъ. Мих. Иличъ, бѫлгаринъ, като службашъ въ австрийско-то консулство у тоя градъ, прибираше испратени-тѣ отъ Гешови писма и ги раздаваше по принадлежность; така сѫщо прѣзъ него се испращаха писма въ Цариградъ. По тоя начинъ Ив. Ев. Гешовъ е можялъ да испрати споменѫтото писмо Балабанову, което му донесе Ст. Иличъ, братъ на Михалаки Иличъ. — Всички-тѣ писма до бѫлгарски-тѣ вѣстници и до цариградски-тѣ бѫлгаре отъ ония мѣста на Бѫлгарско, прѣзъ които минуваше австрийска-та поща, се испращаха съ тая поща въ Цариградъ.

Цѣль-та на бжлгарский екзархъ Антимъ 1-й се постигна, защото подиръ четери мѣсеци отъ тржгвание-то на Балабанова и Цанкова, когато стана пжрво-то примирие между воюжщи тѣ тогава Сжрбия и Черна-Гора съ Турция, по предначинание-то на Руссия и на Англия, а по предложение-то на тая послѣдня-та, макаръ и да се никакъ не щѣше това на Турция, въ Цариградъ се сжбраха пратенници отъ шесть-тѣ голѣми европейски държави, та, подъ председателство-то на турский министръ на вжншни-тѣ работи (35), да размислжтъ за подобрѣние-то на християне-тѣ отъ бунтувавши-тѣ се турски области. Тия пратенници захванаха да засѣдаватъ на 11-й Декемврий 1876 год. въ сграда-та на турско-то министерство на мореплавание-то при Златний-Рогъ; послѣдно-то засѣдание стана на 8-й Януарий 1877 год. Тука трѣбва да се каже, че сега, за пѫрвъ пѫть, голѣми-тѣ европейски дѫржави припознаха, чрѣзъ пратенници-тѣ си, справедливи-тѣ искания на бѫлгарский народъ за живѣяние и управление, сѫобразни съ днешно-то врѣме, както и да се именува отечество-то му съ негово-то природно название, *Бѫлгария*, название, което прѣди 30—40 години турско-то правителство бѣше заличило въ книжя-та си.

---

(35) Ето имена-та на пратенници-тѣ, които сжставяха сжбрание-то, на-

Посланници-тѣ на шесть-тѣ голѣми дѫржави и нарочно пратени-тѣ отъ тия послѣдни-тѣ представители, чрѣзъ другаря си графъ Шодорди, нарочно пратенъ отъ Франция, още въ пѫрво-то засѣдание, на 11-й Декемврий, предадоха на турски-тѣ представители шесть писменни предложения, въ видъ на проекти, отъ които по едно за Сѫрбия и Черна-Гора, двѣ за Бѫлгария и двѣ за Босна-Херцеговина. Ето едно-то отъ предложения-та за Бѫлгария: Да се раздѣли Бѫлгария на двѣ голѣми области: Источна и Западна, отъ които источна-та да се сѫстои отъ санджаци-тѣ Тѫрново, Руссе, Тулча, Варна, Сливенъ, Пловдивъ (безъ кази-тѣ Султанъ-Ери и Ахѫ-Челеби) и отъ кази-тѣ Лозенградъ (Крѫкъ-клисе), Свиленградъ (Мустафа-паша) и Кѫзѫлъ-Агачъ (Червено-Дрѫво), съ главенъ градъ *Тѫрново*, а западна-та да се сѫстои отъ санджаци-тѣ Срѣдецъ, Видинъ, Нишъ, Скопия, Битоля (безъ двѣ-тѣ южни кази), отъ три-тѣ сѣвѣрни кази на сѣрский санджакъ (може погрѣшно да е казано, защото цѣлий сѣрски санджакъ тогава се сѫстоеше само отъ три кази) и отъ кази-тѣ Струмица и

рѣчено *цариградска конференция*: Савфетъ паша, турски министръ на вѫнкашни-тѣ работи, и Едхемъ паша, турски посланникъ въ Берлинъ; баронъ Вертеръ, германски посланникъ въ Цариградъ; сѫръ Ханри-Елиотъ, английски посланникъ въ Цариградъ, и маркизъ Салисбури, дѫржавенъ секретаръ за английски-тѣ владания въ Индия, и нарочно пратенъ; генералъ Игнатиевъ, русски посланникъ въ Цариградъ; графъ Зичи, австро-маджарски посланникъ въ Цариградъ, и баронъ Каличъ, нарочно пратенъ; графъ Бургоанъ, френски посланникъ въ Цариградъ, и графъ Шодорди, нарочно испратенъ; а отъ Италия нарочно биде испратенъ за тая работа графъ Корти.

Велесъ, които да се взематъ отъ солунский санджакъ, съ главенъ градъ *Срѣдецъ* (36). — Повечето отъ тия мѣста сега сѫ въ Турция, Румѫния и Сѫрбия.

Спорѣдъ проекта за уставъ за устройство-то имъ, тия двѣ голѣми области щѫтъ да се подраздѣлѫтъ на окрѫжия, а окрѫжия-та на нѣколко околии, които щѫтъ да иматъ отъ 5 до 10 хиледи жители. Всѣка околия ще се управлява отъ единъ началникъ, избранъ за 4 години отъ околийский сѫвѣтъ и който да бѫде измежду членове-тѣ на тоя сѫщий сѫвѣтъ, а пѫкъ околийский сѫвѣтъ ще се сѫстои отъ представители на всѣка община, избрани за 4 години, безъ разлика на вѣра; общинитѣ си оставатъ такива, каквито сѫ биле. Околийский сѫвѣтъ ще се сѫбира на засѣдание еднаждъ въ мѣсеца и двама отъ членове-тѣ му, назначени отъ самий сѫвѣтъ по за 4 години, щѫтъ да помагатъ на началника да извѫршва служба-та си. Окржжия-та щжтъ да се управляватъ отъ управители, мухамедане или христиене, спорѣдъ каквото е повечето население въ окржжие-то; тия управители щжтъ да се назначаватъ отъ Високата Порта по за 4 години, и то по предложение отъ главний управитель; тѣ щжтъ да си имжтъ и по двама сжвѣтници, които назначава главний управитель измежду четирма-та подгласни, които е избрало областно-то сжбрание; главний управитель ще може да отстранява управители-тѣ отъ джлжность-та имъ за врѣме до три мѣсеци и да иска отъ Висока-та Порта да ги уволни, или да ги замѣни. Всѣка една отъ тия двѣ голѣми бжлгарски области ще има по единъ главенъ управитель, христиенинъ, — турски или чуждъ подданникъ, който ще се назначава отъ Висока-та Порта за петь години, съ одобрѣние-то на царщини-тѣ, поржчителници за цѣлость-та на турско-то царство; главний управитель ще може да бжде сваленъ отъ служба-та си само по сждебна присжда. Главний управитель представлява вжрховна-та власть и той бди за испжлняване-то на джржавни-тѣ закони, както и и за особенний основенъ законъ на область-та; той ще управлява область-та съ помощь-та на областно-то сжбрание, на което членове-тѣ, безъ разлика на вѣра, щжтъ да се избиратъ по за четири години отъ околийски-тѣ сжвѣти, безъ да се намѣсва правителство-то въ избирание-то имъ. Всѣко избирателно окржжие ще се сжстои отъ 30 до 40 хиледи жители и избира единъ прѣдставитель; оплаквания-та по избори-тѣ се

---

(36) Тогава единъ *санджакъ* бѣше много по-голѣмъ отъ едно наше сегашно *окрѫжие*, а пѫкъ нѣкои отъ *кази-тѣ* бѣхѫ колкото днешни-тѣ наши окрѫжия, дори и по-голѣми. Ето отъ кои кази и нахии се сѫстоеха тогава горѣпоказани-тѣ единадесеть санджаци: Тѫрновский санджакъ се дѣлеше на петь кази, именно: Тѫрновска каза (съ петь *нахии* (околии), които бѣхѫ: Горна-Орѣховица, Дрѣново, Елена, Трѣвна и Беброво), севлиевска, габровска осман-пазарска (съ нахия Котелъ) и ловечска кази; русенский санджакъ имаше деветь кази: Руссе, Свѣщовъ, Никополъ, Плѣвенъ, Тутраканъ, Силистра, Разградъ, Ески-Джумая и Шуменъ (съ нахия Ени-Пазаръ); тулчанский санджакъ съ седемъ кази: Тулча (съ нахии-тѣ Килия, Махмудие и Исакча), Кюстендже, Сулина, Мачинъ, Баба-дагъ, Хѫрсово и Меджидие (съ нахия Бугазкюй); варненский санджакъ се сѫстоеше отъ петь кази: Варна (съ нахия Козлуджа), Добричъ (тогава Хаджиоглу Пазарджикъ), Балчикъ, Мангалия и Овческъ (Проватия); сливенский санджакъ имаше петь кази; Сливенъ, Нова-Загора, Ямболъ (съ Карнабадъ), Ахило (съ Месемврия) и Бургасъ; пловдивский санджакъ се сѫстоеше отъ осемь кази: Пловдивъ (съ петъ нахии които бѣхѫ: Коюнтепе, — Овча-могила или хѫлмъ, съ главно село Копривщица; Кйопса, съ главни села Клисура, Сопотъ, Карлово и Калоферъ; Караджадагъ, — Сѫрненска гора, гора-та на сѫрна-та, съ главни села Аджаръ, Абрашларъ и Хамзаларъ; Конушъ, съ главно село Станимака; Рупчосъ, съ главни села Чепелере и Широка-Лѫка), Стара-Загора, Казанлѫкъ, Хасково, Чирпанъ, Ахѫ-Челеби, Султанъ-Ери и Татар-Пазарджикъ (съ нахия Ортадагъ, — Срѣдна-Гора, съ главно село Панагюрище); срѣдецкий санджакъ се сѫстоеше отъ осемъ кази: Срѣдецъ, Кюстендилъ, Самоковъ,

---

Дупница, Радомиръ, Златица, Орхание, Ихтиманъ, и двѣ нахии: Брѣзникъ и Джумая; видинский санджакъ бѣше съ седемь кази: Видинъ, Адлие, Ломъ, Бѣлиградчикъ, Орѣхово, Берковица и Вратца; нишкий санджакъ имаше шесть кази; Нишъ, Пиротъ, Лѣсковецъ, Враня, Прѣкопъ, Изнеболъ и съ нахия Куршюнлу; скопский санджакъ съ четери кази: Скопия, Щипъ, Радовище и Куманово; битолский санджакъ съ шесть кази: Битоля, Прилѣпъ, Егрибуджакъ, Кастория, Корица и Охридъ. — Всички-тѣ тия мѣста се вземаха отъ дунавский, одринский, солунский и битолский вилаети. — Тука щж да притуржа още, че въ Турско *вилаети-тѣ* (области-тѣ), които се сжстоятъ отъ по нѣколко санджаци, се управляватъ отъ *валии* (главни управители); *санджаци-тѣ* — отъ *мютесарифи* (управители); *кази-тѣ*, — отъ *каймаками* (намѣстници, или подуправители), а *нахии-тѣ* и ония голѣми села въ тѣхъ, които иматъ повече отъ хилядо домородства, — отъ *мюдюри* (нѣщо приблизително като нашитѣ околийски началници).

разглѣждатъ и рѣшаватъ отъ областно-то сѫбрание. Избиратели и избираеми могѫтъ на бѫдѫтъ всички-тѣ областни жители, които сѫ свѫршиле 25 години, и сѫ ступани на недвижимъ имотъ, или плащатъ нѣкакво даждие, духовенство-то отъ всички-тѣ вѣроисповѣдания и учители-тѣ. Засѣдания-та на областно-то сѫбрание щѫтъ да сѫ явни. Това сѫбрание ще назначава по за четери години единъ десеточлененъ управителенъ сѫвѣтъ на главний управитель. Въ тоя сѫвѣтъ ще влазя поне по единъ членъ отъ всѣко окрѫжие и на него щѫтъ да сѫ членове, по право, началници-тѣ на припознати-тѣ вѣроисповѣдания: по единъ отъ вѣска вѣра. Главний управитель ще да иска мнѣние-то на управителний сѫвѣтъ въ всички-тѣ случаи, които излизатъ извѫнъ просто-то и чисто-то предписание на закони-тѣ и законни-тѣ распорѣждания. Областно-то сѫбрание ще се сѫбира еднаждъ прѣзъ година-та за да преглѣдва и провѣрява областни-тѣ приходи и разходи, както и распредѣляване-то на данѫци-тѣ. Распредѣляване-то и прибиране-то на данѫци-тѣ ще се нарѣди така, щото да може да се разработи мѣстна-та промишленость, да напрѣдне земеработение-то и скотовѫдство-то, да се уголѣми тѫрговия-та и мѣстно-то бога̃ство, а, слѣдователно, да олекне на население-то отъ данѫци-тѣ, съ които е натоварено. Откупъ за военна тегоба (харачъ, бедѐлъ) щѫтъ да плащатъ само здрави-тѣ мѫже отъ 20 до 40 години, които не сѫ влѣзле въ мѣстна-та войска, или народна стража (милиция). Исплащание-то на недобори-тѣ до 1-й Януарий 1877 год. не ще да се изисква отъ население-то. Доходи-тѣ отъ митници-тѣ, отъ пощи-тѣ и телеграфи-тѣ, налози-тѣ вѫрху тютюна и питиета-та, не щѫтъ да зависятъ отъ областни-тѣ власти, ами щѫтъ да си останатъ подъ сѫщи-тѣ правила и вѣдомство, подъ които се намиратъ въ други-тѣ части на дѫржава-та. Продаване-то на данѫци-тѣ се унищожава и запрѣщава подъ строги наказания. Сѫбиране-то на други-тѣ данѫци се урѣжда отъ областно-то сѫбрание и отъ околийски-тѣ сѫвѣти. Главний управитель и областно-то сѫбрание щѫтъ да установяватъ за всѣки петь години областни-тѣ приходо-расходи, та да се знае каква часть отъ приходи-тѣ ще трѣбва да се предава на Висока-та Порта. При това установяване на приходо-расходи-тѣ щѫтъ да се взематъ въ сѫображение доходи-тѣ на страна-та прѣзъ послѣдни-тѣ десеть години и вѫзможно-то подобрѣване сѫстояние-то на жители-тѣ ѝ. Околийски-тѣ началства щѫтъ да расхвѫрлятъ данѫци-тѣ между общини-тѣ; тия послѣдни-тѣ щѫтъ си сѫбиратъ сами данѫци-тѣ въ опредѣлени врѣмена. Откакъ се изваждатъ околийски-тѣ разноски, останали-тѣ количества пари щѫтъ да се испращатъ въ окрѫжни-тѣ ковчежничества. Начинъ-тъ, по който щѫтъ да се сѫбиратъ данѫци-тѣ, ще се нарѣди отъ околийски-тѣ началства. Една часть отъ областни-тѣ приходи, която часть неможе да бѫде повече отъ 30 на 100-тѣ, ще се внася всѣка година въ клонове-тѣ на турска-та банка за нужди-тѣ на срѣдоточно-то правителство и за исплащание на турский държавенъ дѫлгъ; останало-то отъ приходи-тѣ ще се харчи за вѫтрѣшни-тѣ потрѣби на область-та. Додѣто се приготви нарочно правилникъ за правосѫдие-то, сѫдилища-та щѫтъ да се устроятъ така: околийски сѫдии щѫтъ да бѫдѫтъ околийски-тѣ началници съ сѫвѣтници-тѣ си. Тѣ безвѫззивно щѫтъ да разглѣждатъ до 1000 гроша, а съ вѫззивъ — до 5000 гроша; отъ престѫпления-та щѫтъ да сѫдѫтъ само простѫпки-тѣ; тѣ щѫтъ да сѫдѫтъ по обичаи-тѣ, които не противорѣчѫтъ на сѫществуѭщи-тѣ закони. Сѫдии-тѣ на граждански-тѣ и наказателни-тѣ (углавни) сѫдилища щѫтъ да се назначаватъ отъ главний управитель, испѫрво съ сѫгласие-то на надзирателна-та комисия, а напоконъ съ мнѣние-то на управителний сѫвѣтъ; на сѫдии-тѣ ще да се заплаща прилично; тѣ се назначаватъ за три години, но слѣдъ това врѣме тѣ могѫтъ да бѫдѫтъ пакъ оставени на служба-та си; ако повѣдѣние-то на сѫдии-тѣ не отговаря на служба-та имъ, вѫззивний (апелативний) сѫдъ може да ги сваля, слѣдъ като ги подложи на сѫдъ, спорѣдъ правила-та. Въ главний градъ на область-та ще има вѫззивенъ сѫдъ, на който членове-тѣ и предсѣдательтъ щѫтъ да се назначаватъ отъ Висока-та Порта, съ одобрѣние-то на посланници-тѣ на сили-тѣ порѫчителници; тия членове могѫтъ да бѫдѫтъ и христиене и мухамедане; тѣ щѫтъ да сѫдѫтъ вѫзъ основание на турски-тѣ закони; за членове на тия сѫдилища могѫтъ да се назначаватъ и европейци, които иматъ свидѣтелства, че сѫ свѫршиле правови-тѣ науки; траяние-то служба-та на членове-тѣ на вѫззивний сѫдъ ще бѫде сѫщо-то, както и за сѫдии-тѣ на други-тѣ (пѫрвостѫпенни-тѣ) сѫдилища и ще се урежда по сѫщи-тѣ правила. Пѫрвостѫпенни-тѣ (окрѫжни) сѫдове разглѣдватъ всички-тѣ граждански и наказателни (углавни) дѣла и подлози, но съ право за страни-тѣ да правать вѫззивъ прѣдъ областний сѫдъ; засѣдания-та на всички-тѣ сѫдилища щѫтъ да сѫ явни. Вѣроисповѣдни-тѣ дѣла и подлози исключително сѫ подсѫдни на черковни-тѣ власти на надлежно-то вѣроисповѣдание; издадени-тѣ отъ тия власти рѣшения се испѫлняватъ. Богуслужения-та сѫ напѫлно свободни; поддържание-то на духовенство-то, на духовни-тѣ завѣдѣния и на завѣдѣния-та за народно-то просвѣщение се вѫзлага на вѣроисповѣдни-тѣ общини. Никой не може да си промѣни вѣра-та, ако мѫжъ-тъ не е сторилъ 18 години, а жена-та 16 години; нъ и въ тоя случай, за да може да си промѣни вѣра-та, момѫкъ-тъ, или мома-та, трѣбва предварително да прѣживѣе една седмица въ дома на духовний началникъ на дотогавашно-то му вѣроисповѣдание. Мѣстний езикъ ще се употрѣбява на-равно съ турский езикъ въ сѫдилища-та и въ управления-та; въ ония околии, гдѣто грѫцкий езикъ е общъ, околийски-тѣ началства щѫтъ могѫтъ да си служатъ и съ него. Турска-та редовна войска ще живѣе въ крѣпости-тѣ и въ окрѫжни-тѣ градове; тя ще да запазва страна-та отъ вѫнкашни-тѣ неприятели; въ вѫтрѣшни-тѣ работи на областьта, тя може да се употрѣби само въ случай на война, или когато я повика главний управитель на областьта. Отъ мѣстни-тѣ жители и сѫразмѣрно съ количество-то на народности-тѣ, ще се сѫстави мѣстна войска (милиция), или народна стража, като се вematъ по единъ човѣкъ отъ сто мѫжки жители; тая войска ще се обучава, отдѣлно отъ друга-та войска, подъ рѫководство-то на военачалници, назначени отъ главний управитель; нъ ако дотрѣбва да се сѫберѫтъ на едно мѣсто повече отъ хилядо души отъ тая мѣстна войска, тогава по-горни-тѣ началници (хилядникъ, подпѫлковникъ, пѫлковникъ) щѫтъ да се назначаватъ отъ Висока-та Порта. За поддържание редъ-тъ и тишина-та и за полицейска-та служба въ областьта ще се сѫстави нарочно жандармерийско тѣло, отъ мухамедане и христиене, сѫразмѣрно съ количество-то имъ въ областьта; на жандармерия-та ще се плаща отъ областний ковчегъ и бройя ѝ ще се опредѣли спорѣдъ мѣстни-тѣ нужди; главний управитель ще да назначава нейни-тѣ началници, които щѫтъ да се вematъ измежду мухамедане-тѣ и христиене-тѣ. Висока-та Порта ще престане за въ бѫдѫще да заселява черкезе въ европейски-тѣ си владания, а за заселени-тѣ до-сега ще се погрижи да ги отдалечи, като имъ помогне да се преселатъ въ азиатски-тѣ турски области. Всеобща прошка (амнистия) ще се даде на всички-тѣ хора, които сѫ затворени безъ сѫдъ, или на-бѫрзо сѫ осѫдени отъ турски-тѣ управителни власти, на затворъ и заточение. Сили-тѣ порѫчителници щѫтъ да назначѫтъ една международна комисия за да надзирава прѣзъ една цѣла година за испѫлнявание-то на тоя уставъ, който ще влѣзе въ сила най-кѫсно до три мѣсеци откакъ се подпише протокола за одобрѣние-то му отъ сѫбрание-то (конференция-та). — Ето и друго-то предложение, което е допѫлнение на пѫрво-то, или свѫрзано съ него: Международна-та комисия въ источна-та и западна-та области ще е длѫжна най-напрѣдъ: а) да участвува въ издирвание-то, което ще стори турско-то правителство вѫрху причинители-тѣ на убийства-та и на други-тѣ свирѣпства; б) да издири виновни-тѣ; в) да надзирава предварителни-тѣ распитвания; г) да настоява за наказание-то на виновни-тѣ. Комисия-та ще участвува и въ преглѣждание-то на присѫди-тѣ, които сѫ се издале противъ христиене-тѣ отъ извѫнредни-тѣ сѫдилища. Комисия-та има право да запрѣщава носение-то на орѫжие въ нѣкои мѣста, ако намѣри това за нуждно, и да наглѣдва да се повѫрнатъ въ дѫржавни-тѣ орѫжиепазници орѫжия-та, които турско-то правителство е раздавало въ разни врѣмена на турско-то население и на черкезе-тѣ; тя ще предлага и всѣкаква полицейска мѣрка, която види за нуждна и полезна за спокойствие-то на жители-тѣ и нейни-тѣ рѣшения щѫтъ да се испѫлняватъ отъ особенна-та за това жандармерия; тая жандармерия ще се обдѫржа съ срѣдства-та на страната и ще се сѫстои отъ двѣ до четери хиледи души, сѫбрани, за пѫрвъ пѫть, не само отъ мѣстни-тѣ жители, ами и отъ чуждоземни войскаре. Чуждоземци-тѣ щѫтъ да служатъ за кадра на жандармерийско-то тѣло, което ще се допѫлва отъ мѣстни-тѣ жители и отъ жители-тѣ на цѣла-та дѫржава, спорѣдъ както види комисия-та за нуждно; когато комисия-та си свѫрши работа-та, тая жандармерия ще остане да служи на Висока-та Порта. Комисия-та ще оцѣнява загуби-тѣ на христиене тѣ и ще опредѣля начинъ-тъ, по който би трѣбвало да се вѫзнаградѫтъ; вѫобще, комисия-та ще намѣри срѣдства-та, съ които би могло да се помогне на испаднали-тѣ жители; до колкото може, комисия-та ще настоява да се даватъ на население-то потрѣбни-тѣ вещества (материали) за да си поднови кѫщи-тѣ, училища-та и черкови-тѣ (развалени отъ турци-тѣ). Комисия-та ще преглѣжда владала-та на нѣкои собственници и ще повѫрща на христиене-тѣ имоти-тѣ, които имъ сѫ биле отнети въ врѣме на вѫзстание-то. Комисия-та ще сѫбере потрѣбни-тѣ данни за справедливо разхвѫрляние данѫци-тѣ и, заедно съ турски-тѣ власти, ще да начѫртае на мѣсто-то предѣли-тѣ на область-та и раздѣление-то на околии-тѣ и окрѫжия-та; комисия-та ще може да притуря или да оттуря околии-тѣ въ ония окрѫжия, които се намиратъ при предѣли-тѣ на область-та, и да измѣнява дѣление-то на околии и окрѫжия, ако намѣри, че това е потрѣбно, поради мѣстни-тѣ, народни-тѣ и управителни-тѣ условия. Комисия-та ще дѫржи протоколи за засѣдания-та си, а въ случай на важни разногласия между комисаре-тѣ, тя ще поднася работа-та за разрѣшение на посланници-тѣ въ Цариградъ. Комисия-та има право да испраща било нѣкого отъ членове-тѣ си, било други пратенници, да извѫршватъ наглѣдвание-то, което ѝ се вѫзлага. Комисаре-тѣ сами си избиратъ градъ-тъ, въ който щѫтъ да дѫржѫтъ засѣдания-та си; предсѣдателство-то на комисия-та се мѣнява всѣкой мѣсецъ и се извѫршва послѣдователно отъ всѣкой членъ на комисия-та.

Представители-тѣ на шесть-тѣ голѣми дѫржави предложиха на Висока-та Порта и за Босна съ Херцеговина такива два, почти сѫщи проекти, ала турско-то правителство не прие нито ония за Бѫлгария (проектъ за органически уставъ и проектъ за наставления на международна-та комисия въ Бѫлгария), нито тия за Босна-Херцеговина. Така сѫщо Висока-та Порта се не сѫгласи да отстѫпи на черногорци-тѣ нѣкои мѣстности отъ кѫмъ Албания и Херцеговина и да удовлетвори други още нѣкои тѣхни искания. За Сѫрбия се не искаше нищо, освѣнъ да се вѫзстановѫтъ сношения-та между тая послѣдня-та и Турция, каквито сѫ биле прѣди обявявание-то на война-та (13-й Юний, 1876 год.): турски-тѣ войски да излѣзатъ изъ сѫрбска-та земя, а сѫрбски-тѣ — изъ турска-та; заробени-тѣ и отъ двѣ-тѣ страни хора да се повѫрнатъ; да се опростѫтъ всички-тѣ турски и сѫрбски подданници, които сѫ подозрѣни като участници въ нѣкои случки, въ полза на нѣкоя отъ воюѭщи-тѣ страни. — Висока-та Порта не прие тия предложения, по причина на конституция-та, която се провѫзгласи на 11-й Декемврий 1876 год. (въ сѫщий день, когато захванаха да засѣдаватъ посланници-тѣ), спорѣдъ която всички-тѣ султанови подданници ставатъ равни прѣдъ закона; всички-тѣ, безъ разлика на вѣра и народность, щѫтъ да се наричатъ *Османци* и дѫржавни-тѣ служби щѫтъ да сѫ отворени за тѣхъ (като че и до тогава не бѣхѫ отворени) и че всички-тѣ щѫтъ да си избиратъ и испращатъ представители въ народно-то сѫбрание (както и избираха една година ония хора, които имъ показваха власти-тѣ), а пѫкъ да се взематъ и войници отъ христиене-тѣ *Османци*, или поне полицейски стражаре, нито дума ставаше. Тая турска конституция бѣше приготвена и прогласена по искание-то на великий везиръ Мидхатъ паша, който бѣше успѣлъ да свали Мехмедъ-Ружди паша отъ дѫлжность-та му. Мидхатъ искаше и сега да излѫже Европа, съ конституция-та; както негови-тѣ предшественници сѫ я лѫгале 35 години съ разни хатишерифе и хатихумаюне, при всичко, че и самъ той не вѣрваше, че тя ще да се тури въ дѣйствие, както се и не тури, защото това е противъ предписания-та на корана, — *коранъ* и *конституция* сѫ двѣ противоположни, несѫвмѣстими нѣща; това бѣше смѣшно. Спорѣдъ предписания-та на мухамедански-тѣ вѣрозакони, на султана се дава безпредѣлна власть, а пѫкъ конституция-та ще му отнеме повечето отъ тая власть. Щомъ има конституция-та, неможе да има *халифъ*, намѣстникъ на пророка Мухамеда, — нѣщо повече отъ колкото папа-та на Христосъ или ученика му Петръ, а пѫкъ щомъ нема халифъ, въ Турско неможе да има и *султанъ* или *падишахъ*, *хюнкяръ*, който да е и *свѣтски* и *духовенъ*, *вѣроисповѣденъ*, главатаръ на *исляме-тѣ*, на *мюсюлмане-тѣ* (правовѣрни-тѣ), и който, когато му иска воля-та, да наказва да убива, да ограбва да мѫчи, отъ най-горний до най долний, подданници-тѣ си, — биле тѣ велики везире, или прости войници и стражаре, най-имотни, или най-сиромаси хора, – безъ разлика на вѣра и народность.

Най-послѣ, тука щѫ кажѫ, че, между друго, колкото се отнася за България, турскитѣ пѫлномощници сѫ казале какво сѣтнини-тѣ отъ предлагано-то распредѣляване Бѫлгария на двѣ области, не могѫтъ да бѫдѫтъ други, освѣнъ да се сѫберѫтъ на-купъ распрѫснати-тѣ низъ Европейска Турция бѫлгаре въ двѣ области и да се придаде на бѫлгарщината-та въ тия области преобладаѭще влияние, заради това, такова предложение не може да се приеме отъ турско-то правителство, особенно, когато съ конституция-та си то радѝ да отмахне раздѣления-та на народности-тѣ, раздѣления несѫгласни съ конституция-та (турска) . . . . Предсѣдатель-тъ на сѫбрание-то, Савфетъ паша, казалъ още, че подъ дума-та Бѫлгария се разбира обикновенно Дунавска-та Область, че тая дума се е приела по-сѣтне, и то само отъ сѫбрание-то (конференция-та), и че турско-то правителство замѫлчало вѫрху нуждни-тѣ разяснения на тая дума, защото не е му се представилъ случай да поиска по-точно опрѣдѣление на смисѫла и значение-то на думата Бѫлгария, която се дава на една страна отъ Видинъ до Солунъ. Въ отговоръ на това, австро-маджарский посланникъ графъ Зичи като казалъ, че сѫществуѭще-то раздѣление на турски-тѣ области е ново, че подиръ завоевание-то голѣми-тѣ дѣления на Турция сѫ носиле имена-та на народности-тѣ, които сѫ се припознавале за жители на мѣста-та и сѫ се издигале голѣми области, управлявани отъ единъ, а по нѣкога отъ двама управители, и че оная часть отъ Европейска Турция, която се населявала отъ бѫлгаре, наричала се *Булгаристанъ* (Бѫлгария) и се управлявала отъ единъ управитель, между друго, притурилъ, че названия-та на области-тѣ по народности сѫ траяле до царувание-то на султанъ Махмудъ 2-й, отъ когато политика-та на Висока-та Порта, като поискала да затрие названия-та по народности, които названия живо наумѣвале на жители-тѣ за тѣхна-та история и за тѣхна-та народность, прѣмахнала е название-то Бѫлгария, и така отъ стара Бѫлгария биле направени нѣколко *ейялети* (единъ видъ области), а напоконъ тия ейялети се преобразувале на три *вилаети* (голѣми области): Дунавски, Нишки и Срѣдецки. —(Погрѣшно е казано за нишки и срѣдецки, защото *нишки вилаетъ* не е имало, а само въ врѣме на вѫзстание-то (1876 г.), приврѣменно, отъ срѣдецкий, видинский и нишкий санджаци, се образува единъ *Софийски Вилаетъ*. Дунавский вилаетъ, който бѣше замѣстилъ название-то *Булгаристанъ*, се сѫстоеше отъ санджаци-тѣ Срѣдецъ, Видинъ, Нишъ, Тѫрново, Руссе, Тулча и Варна, съ кази-тѣ имъ, описани въ забѣлѣжка 36). Слѣдователно, макаръ и косвенно, турско-то правителство призна тогава такива прѣдѣли на Бѫлгария, които обемаха население, колкото сѫдѫржа сегашно-то Бѫлгарско Княжество, ако не повече.

Додѣто трая сѫбрание-то на представители-тѣ на голѣми-тѣ европейски държави, отъ всички-тѣ крайща на Турция христиенски-тѣ жители му подадоха писменни оплаквания не само противъ турски-тѣ управници, ами и противъ сѫжители-тѣ си мухамедане, оплаквания, които Висока-та Порта никога не бѣше вземала въ внимание/ Макаръ и да се сѫобщиха на тая послѣдня-та преписи отъ тия тѫжби, тя пакъ нищо не стори за подобрѣние сѫстояние-то на тѫжители-тѣ; дори нѣкои отъ тия послѣдни-тѣ, — предначинатели-тѣ за оплаквания-та, бидоха преслѣдвани. При всичко, че Цанковъ и Балабановъ отдавна бѣхѫ вече заминале за Европа, старий Гавриилъ Мoравеновъ, чуждъ подданникъ, никакъ се не уплаши да подаде и той на сѫбрание-то едно писменно оплакване отъ име-то на бѫлгарский народъ. Въ тая тѫжба бѣхѫ изложени обстоятелственно и всестранно всички-тѣ мѫки и теглила на бѫлгарский народъ отъ турци-тѣ, както и извършени-тѣ отъ тия послѣдни-тѣ свирѣпства и ужаси въ врѣме на вѫзстанието, — прѣди 7-8 мѣсеци, и напоконъ, когато отиваха войски-тѣ за предѣли-тѣ при Сѫрбия. И отъ това изложение се даде преписъ на Висока-та Порта, която, вмѣсто да се погрижи за прѣмахвание на зло-то, още повече захвана да преслѣдва бѫлгаре-тѣ и особенно Екзархия-та, на чело съ тогавашний екзархъ Антимъ, когото най-послѣ свали и заточи, както щемъ видимъ по-сѣтне. Порта-та мислѣше, че подаденото на посланници-тѣ изложение бѣше работа на Екзархия-та, обаче, въ сѫщность, макаръ тая послѣдня-та и да знаеше за него, то бѣше повече работа на самий подавачъ, — Г. Моравеновъ, и на всичкитѣ родолюбиви бѫлгаре, каквито ги тогава много имаше въ Цариградъ. — По слѣдствие подадена-та отъ Г. Моравенова тѫжба, Висока-та Порта побѫрза да испрати Д-ръ Ст. Чомаковъ въ южна Бѫлгария, Димитръ Пандуровъ въ западна и Хаджи-Никола Минчоглу въ сѣвѣроисточна Бѫлгария за да взематъ отъ бѫлгарско-то население благодарственни писма за това, че то е доволно отъ положението на работи-тѣ, отъ турскитѣ наредби и отъ милостиво-то султаново правителство. Тия троица пратенници се спрѣха въ Пловдивъ, Срѣдецъ и Руссе; тѣ неможяха дипъ сполучливо да извършатъ работа-та си, ала все пакъ нѣкои отъ тѣхъ донесоха писменни благодарителни изявления отъ бѫлгарско-то население кѫмъ султана и правителство-то му, подписани и подпечатани съ многобройни подписи и печати.

Като получи тия книжя, Високата Порта веднага ги сѫобщи въ пѫрвообразъ на сѫбрание-то, обаче на посланници-тѣ бѣше извѣстно какъ бѣхѫ тѣ истѫргнати отъ население-то, та едва ли ги и четоха, — не взеха ги въ внимание.

Високата Порта като неприе предложения-та на сѫбрание-то, както нарочно испратени-тѣ, така и посланници-та на шесть-тѣ голѣми дѫржави оставиха Цариградъ; тѣ си отидоха; званични-тѣ дипломатически сношения съ Порта-та се прѣкѫснаха. — Десетина дни слѣдъ това, султанъ-тъ свали Мидхатъ паша отъ длъжность-та великъ везиръ и го заточи. Мидхатъ се обвиняваше за прѣдателство на отечество-то и че искалъ да свали султанъ-тъ за да го замѣсти самъ той. Вмѣсто Мидхатъ, за великъ везиръ се назначи Едхемъ паша, турский посланникъ въ Берлинъ. — Подиръ това, както се каза, война-та съ Сѫрбия престана, безъ да взематъ турци-тѣ нѣкое военно вѫзнаграждение, никакви военни разноски отъ сѫрбе-тѣ, както слѣдъ деветь години не взехме и ние. Тия самохвалци сѫрбе, които постоянно сѫ бѫркале мира и тишина-та въ старопланинский полуостровъ, въ пѫрвий случай трѣбва да благодарѭтъ на Руссия, а въ вторий — на Австро-Маджарско! И още иматъ очи безсрамници-тѣ да се хвалатъ прѣдъ свѣта, че биле незнамъ какви-си . . . . . . Сега турци-тѣ взеха по-строги мѣрки противъ черногорци-тѣ и противъ херцеговски-тѣ вѫзстанници.

Откакъ извѫнредни-тѣ пратенници и посланници-тѣ имъ оставиха Цариградъ, шесть-тѣ голѣми дѫржави, чрѣзъ представители-тѣ си, на 19-й Марта 1877 год. подписаха въ Лондонъ единъ сговоръ (лондонский протоколъ), спорѣдъ който, между друго, се оставя на Висока-та Порта да извѫрши сама, въ едно най-кратко врѣме, потрѣбни-тѣ прѣобразования за спокойствието и доброчестина-та на ония въ дѫржава-та области, на които сѫдбини-тѣ бѣхѫ се занимавале тѣхни-тѣ посланници и извѫнредни пратенници въ Цариградъ. Ако тия голѣми дѫржави видатъ, че и сега се не подобри положение-то на християнски-тѣ султанови подданници по такѫвъ начинъ, по какѫвто да се не повръщатъ вече бѫркотии-тѣ, които често развалятъ мира на истокъ, тѣ, дѫржави-тѣ, считатъ за своя дѫлжность да обявѭтъ, че такова сѫстояние на работи-тѣ е несѫвмѣстно съ тѣхни-тѣ интереси, както и съ интереси-тѣ на цѣла Европа, вѫобще. Въ такѫвъ случай, тѣ си запазватъ право-то да помислатъ заедно вѫрху най-сгодни-тѣ срѣдства за да се оздравѫтъ благосѫстояние-то на христиенски-тѣ населения въ турска-та дѫржава и интереси-тѣ на общий миръ. — Турско-то правителство не прие и тоя протоколъ, та, слѣдъ разни преписки, препирания и сговаряния между шесть-тѣ голѣми европейски дѫржави, на 12-й Априлий 1877 год. Руссия званично обяви война на Турция, а на 14-й Априлий се прочелъ въ всички-тѣ русски черкови царский вѫзгласъ за обявявание-то на война-та (37). Щомъ на 12-й Априлий се сѫобщи на султана за обявявание-то на войната, той обади телеграфически на всички-тѣ главни заповѣдници на войски-тѣ за това, а пѫкъ на народа се обади съ единъ вѫзгласъ отъ Висока-та Порта.

7.

Сваляние-то на бѫлгарский екзархъ Антимъ и замѣстяние-то му съ ловечский владика Иосифъ. — Освѣтявание въ градъ Плоещъ знаме-то на бѫлгарско-то опълчение. — Бѫлгарски мѫки и теглила отъ турци-тѣ слѣдъ минуване-то на генералъ Гурко Стара-Планина и врѫщание-то му. — Панагюрище слѣдъ обявявание-то русско-турска-та война и навлѣзвание-то на русски-тѣ войски въ тоя градъ.

Слѣдъ обявявание-то на война-та, по настоятелно-то искание на Висока-та Порта, — защото немала вече довѣрие на бѫлгарский екзархъ Антимъ I-й, на когото по настояване-то Цанковъ и Балабановъ отишле въ Европа и на когото съ знаяние-то Гавр. Моравеновъ подалъ писменно-то оплаквание на сѫбрание-то на посланници-тѣ на голѣми-тѣ дѫржави, за

---

(37) Всеизвѣстно е, че Руссия обяви война-та на Турция по сѫгласие-то и одобрѣние-то на голѣми-тѣ европейски дѫржави, — особенно на Австрия и Англия, а не че русско-то правителство било предизвикано за това отъ общественно-то мнѣние на страната. Ако общественно-то мнѣние въ Англия не бѣше се повдигнало противъ турски-тѣ свирѣпства и жестокости, ако парламентъ-тъ не бѣше заставилъ английско-то правителство да не помага на Турция и да не поддѫржа турци-тѣ, ако Руссия и Австрия не бѣхѫ се сговориле тайно щото пѫрва-та да завладѣе сѣвероисточна Бѫлгария, а втора-та — Босна-Херцеговина, ако Турция не бѣше лѫгала нѣколко пѫти европейски-тѣ дѫржави, че ще да

прѣобразува дѫржавно-то си управление и въ полза на христиенски-тѣ ѝ подданници и, най-сѣтне, ако турци-тѣ не бѣхѫ се показале упорити, ами да бѣхѫ приеле поне лондонский протоколъ, то и война-та не щѣше да се обяви. Спорѣдъ мое-то крайно убѣждение, никога не трѣбва да се вѣрва, че русско-то правителство е било предизвикано отъ общественно-то мнѣние, — ако може да се допустне, че въ Руссия има такова, — да обяви война на Турция и да се бие съ нея зарадъ едноплѣменни-тѣ и едновѣрни-тѣ ѝ съ русси-тѣ народи, защото въ Руссия се не слуша обществено мнѣние, не слушатъ се викания-та на словенски комитети, нъ се слуша воля-та на царя. Както въ Турция султанъ-тъ, така и въ Руссия царь-тъ вѫрши щото си ще, щото му понася, безъ да слуша нѣкого. А пѫкъ ако не е понасяло на русский царь да се вѫсползува отъ случайя, той не щѣше и да обяви война-та, йоще повече, както напоконъ стана явно, че Руссия не бѣше приготвена за война съ дѫржава, каквато е Турция. Голѣми-тѣ европейски дѫржави накараха Руссия да се бие съ тая послѣдня-та, ала, откакъ ѝ надви, не оставиха я сама да се сговаря съ нея и да ѝ налага воля-та си. Още когато се подписа сговорътъ въ село-то Свети-Стефанъ (19-й Февруарий, 1878 г.), австро-маджарский посланникъ въ Цариградъ графъ Зичи каза на бѫлгарский екзархъ Иосифъ, че тоя сговоръ ще се развали; така и стана. Не бѣхѫ се минале четери мѣсеци и голѣми-тѣ европейски дѫржави, които бѣхѫ допустнале Руссия да се бие съ Турция, испратиха хора въ Берлинъ да се произнесѫтъ за послѣдствия-та отъ война-та и да урѣдѫтъ сѫстояние-то на работи-тѣ. Пратенници-тѣ се сѫбраха на сѫборъ, нарѣченъ *берлински конгресъ*. Руссия и Турция тоже си испратиха хора въ сѫбора, който захвана да засѣдава на 1-й Юний и свѫрши засѣдания-та си на 1-й Юлий 1878 год. Тоя сѫборъ се сѫставяше отъ тия пратенници: князь Бисмаркъ, Бюловъ и князь Хохенлое, за Германия; графъ Андраши, графъ Кароли и баронъ Хаймерле, за Австро-Маджарско; Вадингтонъ, контъ Сентъ Валие и Деспре за Франция; лордъ Биконсфилодъ, маркизъ Салисбюри и лордъ Одо Русселъ, за Англия; графъ Корти и контъ Де Лонаи, за Италия; князь Горчаковъ, графъ Шуваловъ и Убри, за Русия; Александръ Каратеодориди паша, Мехмедъ-Али паша и Садуллахъ бей, за Турция. За предсѣдатель на сѫбора се избра князь Бисмаркъ, канцлеръ на германска-та империя. Берлинский сѫборъ, въ който Русия се показа много несѫстоятелна и слаба, да се брани, промѣни, или почти развали станалий по-прѣди сговоръ въ село-то Свети Стефанъ (при Цариградъ). Пратенници-тѣ въ Берлинъ което се спомена по-горѣ, па и за това, че той, екзархъ тъ, не щѣлъ да присѫтствува на голѣмо-то турско сѫбрание, сѫбравше се на Висока-та Порта прѣди обявяние-то на война-

---

рѣшиха и раздѣлиха бѫлгарска-та земя на петь части, отъ които една, най-голѣма, остана въ Турция, друга (цѣлий тулчански санджакъ, съ нѣкои острови) отстѫпиха на Ромѫния, въ замѣна на земя-та ѝ, която дадоха на Русия, третя (цѣлий нишки санджакъ), благодарство на Австрия, харизаха на Сѫрбия, освѣнъ 40-50-тѣ села, които тая послѣдня-та взе съ измама отъ комисия-та назначена да тури предѣли-тѣ, а четвѫрта-та и пета-та (по-голѣми-тѣ части отъ сѣвѣрна и южна Бѫлгария), оставиха полунезависими отъ Турция и самоуправляеми; обаче прѣзъ 1885-та год. двѣ-тѣ послѣдни се сѫединиха, та сѫ сега въ едно цѣло, — днешно-то наше Бѫлгарско Княжество. Освѣнъ румѫнска-та земя, която дадоха на Русия за жѫртви-тѣ ѝ въ война-та съ Турция, дадоха ѝ още три турски области отъ Азия, отъ които една край Черно-Море, и съ градове, заобиколени съ ягки крѣпости, па ѝ предоставиха право да си дири отъ Турция не само разни военни обезщетения, ами обезщетения и за русски-тѣ подданници въ Турско въ врѣме на война-та. — Прочее, отъ казанно-то до тука се установява, че не по свое предначинание и отъ милость кѫмъ едноплѣменни-тѣ и едновѣрни-тѣ на русси-тѣ народи въ Турция, Русия е обявила война на тая послѣдня-та, а — по сѫгласие и рѣшение на голѣми-тѣ европейски дѫржави, които и свѫршено се произнесоха за сѣтнини-тѣ отъ война-та; че за човѣшки-тѣ и парични-тѣ жѫртви на Русия въ тая война, тя е напѫлно вѫзнаградена, като ѝ сѫ дадени гореспомѣнѫти-тѣ земи, като е вземала, взема и още ще да взема отъ турци-тѣ и отъ насъ милионе левове; че, слѣдователно, за пролята-та крѫвь на войници-тѣ ѝ, въ врѣме на война-та, и за врѣди-тѣ и загуби-тѣ на тѫрговци-тѣ ѝ, на Русия напѫлно е заплатено; че, въ такѫвъ случай, неможе да се допустне какво Русия е освободила една часть на Бѫлгария отъ турска-та власть, нъ трѣбва да се знае какво днешно-то полунезависимо Бѫлгарско Княжество е основано по воля-та, по искание-то, сѫгласие-то и одобрѣние-то на голѣми-тѣ европейски дѫржави. Ако тия дѫржави не бѣхѫ се сѫгласиле и не бѣхѫ допустнале да има самостоятелно Бѫлгарско Княжество и самоуправляема Источна Румелия, Русия не щѣше може да ги вѫздигне, а ние щѣхме пакъ да останемъ да си пѫшкаме и охкаме подъ турска-та власть. Освѣнъ това, ако повечето мѣстно население, което е бѫлгарско, не бѣ враждебно кѫмъ турци-тѣ; ако това население тогава не сѫчувствуваше на Русия, на която въ искренность-та се не сѫмнѣваше, ако това население, до колкото можеше, не помагаше на русски-тѣ войски, ако, макаръ и не многобройни, и сами-тѣ бѫлгаре не бѣхѫ взеле дѣйствително ута, въ което участвуваха всички-тѣ други вѣроисповѣдни началници на не мухамедански-тѣ народности въ дѫржава-та и на което цѣль-та бѣше, по наложение отъ правителство-то, да се произнесе, че султанъ-тъ не трѣбва да прави никому никак-

---

частие въ война-та и спрѣха турски-тѣ войски да преминатъ Стара-Планина при Шипка, то, както имъ бѣ повѫрвяло, едва-ли русски-тѣ войски щѣхѫ да надвиятъ на турски-тѣ, които въ послѣдня-та война не бѣхѫ вече такива и така вѫорѫжени, каквито бѣхѫ и както бѣхѫ вѫорѫжени прѣзъ 1853, 1829, 1809 год. и въ по-прѣдишни-тѣ русско-турски войни. А пѫкъ, че Русия не е мислила да ни освободи отъ турци-тѣ, нъ е тѫкмила да ни завладѣе, — да ни вдигне отъ трѫнъ, та да ни тури на глогъ, — доста ни е дѣто знаемъ сговоръ-тъ и съ Австрия: тая послѣдня да завземе Босна-Херцеговина, както ги и завзе, а пѫрва-та — Бѫлгария до Стара-Планина, ала хора-та излѣзоха по-хитри отъ нея, та я неоставиха да осѫществи своеврѣменно кроежъ-тъ си; доста ни е, като си припомнимъ убийственно-то ѝ повѣдѣние и отношения-та ѝ кѫмъ насъ отъ 1878 год., слѣдъ подписвание-то на берлинский сговоръ, и до-сега. Русский царь рѣче да си изберемъ за князь единъ неговъ роднина, ние го послушахме и избрахме князь Александръ Батембергъ, когото той ни показа. До едно врѣме, додѣто бѣше по-младъ и додѣто още слушаше що щѫтъ да му заповѣдатъ отъ Руссия, както и ние всички почти слушахме, той бѣше добѫръ, харенъ; ала когато понаякна, захвана повече да разбира и да мисли, че Бѫлгария не е русска губерния, че той е дошѫлъ тука да царува, че трѣбва да се грижи за народа си, че трѣбва да се задоми, да си добие челедь, наслѣдници, и престана да слуша що му казватъ русски-тѣ човѣци, князь Александаръ стана лошавъ, — дори русски-тѣ дѫржавни хора му попрѣчиха и да се ожени; русский царь не бѣше радъ да се основе царствуѭщи домъ въ Бѫлгария. Представители-тѣ на русский царь въ Срѣдецъ и въ Пловдивъ всѣкога ни се показваха доброжелатели, а пѫкъ всѣкидневно чинехѫ раздори и сплѣтни между наши-тѣ лични хора; на едни викаха да радѫтъ за сѫединение-то на двѣ-тѣ полунезависими части отъ окастрена-та Бѫлгария, а на други казваха, че още не е дошло врѣме-то за това; кога и както си щѣхѫ, министри (консерватори и либерали) и директори (казйонни и сѫединисти) сваляха и качваха, а пѫкъ когато русски-тѣ генерале Соболевъ и Каулбарсъ бѣхѫ министри въ Княжество-то (прѣзъ 1882 и 1883 год.), тѣ щѣхѫ да свалѫтъ и самий князь Александръ. На 6-й Септемврий 1885 год. въ Пловдивъ се провѫзгласи сѫединение-то и князь Александръ, който бѣше тогава въ источни-тѣ страни на княжество-то, побѫрза да пристигне въ тоя градъ за да не би да се случѫтъ нѣкои неприятности между бѫлгаре и турци, а пѫкъ ви отстѫпки щомъ вече сѫществува конституция, — нѣкои отъ живѣѭщи-тѣ въ Цариградъ бѫлгарски пѫрвенци (повечето дѫржавни службаше и ужъ народни представители въ турското народно сѫбрание) и двама-трима отъ бѫлгарски-тѣ владици, насилственно накараха Негово Блаженство да си даде остав-

---

русско-то правителство го набѣди и наклевети прѣдъ султана и прѣдъ Европа, че той вѫзбунтувалъ население-то. Ако ли пѫкъ не бѣше отишѫлъ и ако бѣхѫ станале нѣкои безредици, русси-тѣ пакъ противъ него щѣхѫ да викатъ, че не желае цѣлокупно да се сѫедини бѫлгарский народъ, че не преварилъ да спрѣ безредици-тѣ. Откакъ се провѫзгласи сѫединение-то, сѫрбе-тѣ ни обявиха война, нъ русско-то правителство си повика всички-тѣ офицери, които бѣхѫ въ наша-та войска, та остана тя безъ главатаре, ужъ дано неприятели-тѣ ни побѣдѫтъ, нъ се случи та ние имъ надвихме. Нъ това не стигна, ами пѫкъ слѣдъ осемь мѣсеци (9-й Августа 1886 год.) подкупиха хора, които нощемъ разбойнически откраднаха князь Александръ и го испратиха въ Русия. Благодарство на родолюбиви наши сѫотечественници, той се вѫрна, ала Русия го пакъ не остави на-мира, за това князь Алесандръ се принуди та си даде оставка-та. Слѣдъ това русското правителство испрати единъ генералъ да бунтува народъ-тъ противъ сѫществуѭщий дѫржавенъ строй въ Княжество-то ни и той успѣ да сполучи до нѣкадѣ, — стана причина да се вдигне братъ противъ брата и да се пролива бѫлгарска крѫвь, — на нѣколко мѣста въ нашенско се откриха заговоре и бунтове, които, благодарство на власти-тѣ, скоро се превариха и потушиха. Защото русский царь всѣкога казваше, че не иска вече князь Александръ да князува въ Бѫлгария, то, за добро-то на отечество-то ни, откакъ се завѫрна пакъ въ Бѫлгария, тоя послѣдний, както казахъ, принуди се да си даде оставка-та, само и само русский царь да поглѣдне съ по-добро око на бѫлгарский народъ и да не прѣчи на дѫржавний ни напрѣдѫкъ и благосѫстояние, обаче царь-тъ пакъ си постоянствуше на своя-та предумишленна цѣль, на която за постигание-то употрѣби и употрѣбява разни непростителни и гнѫсни срѣдства. По едно врѣме дори и владици-тѣ ни вѫзбунтува противъ правителство-то. Това не показва ли, че Русия е искала и иска щото отъ окастрена та днесь Бѫлгария да сѫздаде една русска заддунавска губерния (управление, областъ)? Ако ни бѣше Русия доброжелателка, то, берлинский сѫборъ като ни отне тулчанский санджакъ, очевидно по нейно настояване, тя не трѣбваше да допустне да ни отнеме поне нишкий и да го даде на сѫрбе-тѣ, безъ никакви законни причини. Намѣраха се хора да предупрѣдѫтъ русски-тѣ човѣци и да имъ кажѫтъ, че Срѣдецъ, поне безъ Пиротъ, Враня, Лѣсковецъ и Криворѣчна-Паланка, ако не и Нишъ, не чини ни ботка, ала тия ка-та, която той даде. Вмѣсто него, пакъ сами сѫщи-тѣ тия хора избраха за български екзархъ ловечский митрополитъ Иосифъ. Тоя послѣдний пристигна въ Цариградъ прѣзъ мѣсецъ

послѣдни-тѣ отговаряха, че това е работа на дипломация-та. Ако ѝ сѫ били мили и драги сѫрбе-тѣ, ако е искала да имъ се покаже добросторка, тя можеше, вѫпрѣки искание-то на Австрия, която тогава яко не глѣдаше довѣрчиво на насъ, да настои да имъ се отстѫпѫтъ поне чисто сѫрбски земи отъ Турско, както и на Грѫция по-сѣтне се дадоха грѫцки, а не да имъ се даватъ бѫлгарски земи, съ чисто бѫлгарско население, земи, които всички-тѣ стари и нови европейски пѫтници, особенно австрийци, сѫ признавале и признаватъ за бѫлгарски, като сѫ туряле и турятъ рѣка-та Морава за предѣлъ между Бѫлгария и Сѫрбия. Дори и турско-то правителство, което всѣкога избѣгваше да споменува название-то *Булгаристанъ* (Бѫлгария), признаваше, че християнско-то население на тия земи е бѫлгарско, защото въ предѣли-тѣ на Бѫлгарска-та Екзархия, устроена съ султански ферманъ, влѣзваха и митрополии-тѣ Нишка и Нишавска (Пиротска); въ Нишъ и Пиротъ отдавна бѣхѫ вече испѫдени грѫцки-тѣ владици и вмѣсто тѣхъ бѣхѫ настанени бѫлгарски; сѫрбе-тѣ дори безчестно и по най-непростителенъ начинъ испѫдиха бѫлгарский владика Евстатий изъ Пиротъ.+ Па, независимо отъ това, въ Пиротъ, наскоро прѣди война-та, мютесарифинъ-тъ (управитель-тъ) бѣше бѫлгаринъ, — Юрданчо Бакаловъ паша отъ Елена, въ Нишъ муавининъ-тъ (помощникъ на мютесарифина), тоже бѣше бѫлгаринъ, — Драганъ Цанковъ ефенди отъ Свѣщовъ, па и въ Изнеболъ каймакаминъ-тъ (подуправитель) бѣше пакъ бѫлгаринъ — Кирушъ (Кирилъ) Евстатиевъ ефенди отъ Тѫрново. Въ Враня сѣдѣше още грѫцки владика, ала все имаше особна бѫлгарска черковна община, която управляваше духовни-тѣ работи на града и окрѫжие-то му, както бѣше и въ Лѣсковецъ. Началници-тѣ на тия черковни общини, спорѣдъ турски-тѣ нарѣдби, бѣхѫ духовни лица, които испращаше Бѫлгарска-та Еизархия, съ позволение отъ Висока-та Порта. Освѣнъ това, щомъ малобройна-та турска войска испразднѝ Пиротъ, всичко-то бѫлгарско мѫжко население се вѫорѫжи и пази около двѣ седмици града отъ турци-тѣ, като все учакваше да му пристигне, ужъ на помощь, руска войска отъ Срѣдецъ, ала тогавашний срѣдецки управитель Алабинъ, на когото на име-то бѣше нарѣчена и една улица, не щя да испрати войска, макаръ и да му се молиха много за това Маринъ Дриновъ и пратенници-тѣ отъ Пиротъ. Като узнаха това, сѫрбе-тѣ испратиха войски, които распрѫснаха вѫорѫжени-тѣ бѫлгаре и завзеха Пиротъ, който и до-сега остана въ сѫрбски рѫцѣ. Сѫрбе-тѣ се опитваха да сторѫтъ такова нѣщо и въ Кюстендилъ, ала имъ се не удаде, — тука и бѫлгарско-то и турско-то

+ слѣдъ като завзеха тоя градъ.

Майя (1877 год.); на 28-й сѫщий мѣсецъ му се врѫчи султанский бератъ за назначение-то на дѫлжность-та бѫлгарски екзархъ, а на 2-й Юний, придруженъ отъ русенский и плов-

---

населения ги напѫдиха, не ги пропустнаха да приближѫтъ при града и мнозина отъ тѣхъ убиха. Нѣкои отъ останали-тѣ се повѫрнаха кадѣ Крайщето, а други побѣгнаха кадѣ Криворѣчна-Паланка (тоя градъ сега е въ Турско). — Ето, прочее, колко злини Русия ни е сторила, какви пакости ни е чинѫла, и нѣкои измежду насъ още мислѫтъ, че Русия ни е освободила, че Русия ни е доброжелателка, ала това не е вѣрно! Казахъ го и пакъ казвамъ, че, ако не бѣше се сѫгласила Европа, не щѣхме да видимъ политическа свобода, макаръ и да воюва Русия, слѣдователно, за наше-то освобождение отъ турска-та власть, за наше-то сега полунезависимо политическо сѫществувание, ние дѫлжимъ на петь-тѣ голѣми европейски дѫржави, а не на Русия, защото тя неможеше сама да стори това. Ако ни бѣше доброжелателка, ако искаше да ни освободи отъ турци-тѣ, Русия можеше да ни освободи прѣзъ 1829 или 1809 год., или по-прѣди, когато никой ѝ не припятствуваше, когато толкова много сѫ я молиле за това наши-тѣ еднородци, отъ които цѣли пѫлкове заедно съ русски-тѣ войски сѫ вѫювале противъ турци-тѣ, нъ за вѫзнаграждение за тия бѫлгарски заслуги на русски-тѣ войски, Русия ни заплащаше, като предаваше бѫлгарски-тѣ главатаре на турски-тѣ власти, а пѫкъ бѫлгарски-тѣ домородства, които пресели въ Бессарабия и на други мѣста, сѫ на панагонъ! русский народъ може-би да ни е добромисѫлникъ, особенно нѣкои единици отъ него, но никога небива да се допустне, никога небива да се вѣрва, че царь-тъ му и правителство-то на тоя послѣдний сѫ ни биле и сѫ ни доброжелатели. — А пѫкъ откакъ си избрахме за бѫлгарски князь сегашний ни Князь Фердинандъ, що е починила Русия съ насъ, и що чини сега, то вече още всѣкой отъ насъ помни, всѣкой отъ насъ знае и види: пакъ сѫзаклетия и заговори поддѫржани отъ нея противъ живота на Князя и на министри-тѣ; дори и въ дѣйствие се туриха нѣкои отъ кроежи-тѣ ѝ съ убийство-то на министра на финанси-тѣ Христо Бѣлчовъ и съ онова на наший дипломатически агентинъ въ Цариградъ Докторъ Георги Вѫлковичъ; тая наша доброжелателка, особенно откакъ се е вѫцарилъ днешний царь Александръ 3-й, не ни е оставила и не ни оставя на мира! . . . . . За повече, нека всѣкой родолюбивъ бѫлгаринъ си напомни дѣйствия-та на русско-то правителство въ Бѫлгария отъ освобождение-то ни до-сега, нека прочете документи-тѣ изъ тайни-тѣ архиви на русско-то правителство, напечатани въ вѣстникъ *Свобода* отъ 1892 год., както и други статии, та да види каква добромисленница ни е била отъ начало и до сега Русия!

дивский владици Григорий и Панаретъ, отъ Д-ръ Ст. Чомаковъ, членъ на Държавний Съвѣтъ, Георги бей Ст. Чалъоглу, сенаторъ, и Димитръ бей Тодоровъ, тулчански представитель въ турско-то народно събрание, Негово Блаженство Иосифъ се представи султану, като бѫлгарски екзархъ (38). — Щомъ дѣдо Антимъ си даде оставка-та и се избра ловечский владика за бѫлгарски екзархъ, турский вѣрноподданникъ Вѫлко Нейчовъ побѫрза съ едно писмо до френский въ Цариградъ вѣстникъ *Ла Тюрки* (полузваниченъ турски вѣстникъ) да каже, между друго, че „Негово Блаженство Антимъ се извадилъ отъ служба-та си по едногласно-то желание на синода и на екзархийский съвѣтъ (нито съвѣта, нито синода желаеше да се извади Антимъ, нъ изваждание-то му стана по силно-то настояване на турско-то правителство) и че, благодарство на правосѫдие-то, което въодушява царско-то правителство спрямо бѫлгарски-тѣ му подданници, тия послѣдни-тѣ се виждатъ оздравени за черковна-та си самостоятелность отъ избирание-то на новий бѫлгарски екзархъ, който вече занимава постъ-тъ си. Нъ, за да добие пѫлна-та довѣренность на стадо-то си, новий екзархъ трѣбва най-напрѣдъ да испѫди нѣкои хора, които, като сѫ приети на разни служби въ Екзархия-та подъ лошо-то ѝ управление (разбира се въ врѣме-то на Антима, обаче писачъ-тъ не обажда какво е било това лошо управление), което вече падна, пораждатъ, съ не толкова законно-то си повѣдѣние, едно недовѣрие на много положителни умове и съ това тѣ сѫ единъ источникъ за сѫжалителни несъразумѣния, отъ които не малко страда народний интересъ

---

(38) Съ едно окрѫжно отъ 30-й Майя 1877 год., новий бѫлгарски екзархъ като обяви на „благоговѣйни-тѣ свещенници, почтенни-тѣ пѫрвенци и други благословени християне отъ христолюбиво-то испѫлнение на Бѫлгарска-та Екзархия, че се е облѣкалъ въ достоинство-то на бѫлгарски екзархъ“, слѣдъ дѫлги духовни поучения, съвѣтва ги „да се съединѫтъ съ духъ на едномислие и на братска любовь съ съграждане-тѣ си мухамедане, съ които сѫ живѣле петь вѣкове заедно и сѫ имале една и сѫща сѫдба, и като чада на единъ и сѫщий баща, на едно и сѫщо-то отечество, да употрѣбѫтъ всички-тѣ си усилия за да помогнатъ доброволно и съ готовность на царско-то правителство въ жѫртви-тѣ, които полага за защита-та на дѫржава-та, и да се молѫтъ Богу да запази страна-та отъ бѣди-тѣ на война-та . . . . . “

. . . . .“ Доста е ясно, че съ това писмо говори турско-то правителство чрѣзъ уста-та на Вжлко Нейчовъ (39), та не е нуждно и да се говори повече нѣщо за него, нъ онова, което трѣбва да се каже, то е, че, като свалило Антима, ужъ поради лошаво-то управление на Екзархия-та, турско-то правителство е искало щото новий екзархъ да испжди и службашетѣ на Екзархия-та, обаче тоя послѣдний не стори това ; новий екзархъ Иосифъ бѣше и устно казалъ на надлѣжний министръ, че има пжлно довѣрие въ служащи-тѣ и че нема за какво да се бои отъ тѣхъ царско-то правителство. Обаче правителство-то не послуша Негово Блаженство ; то стори щото си искаше. На 17-й Юний 1877 год. турско-то правителство заточи въ града Анкора (у Малка-Азия) бивший бжлгарски екзархъ Антимъ, па, заедно съ него, и главни-тѣ екзархийски службаше, а именно : екзархийский капу-кехая (представитель при Висока-та Порта) Иванъ Найденовъ отъ Казанлжкъ (сега управитель на бжлгарски-тѣ училища въ Одринъ), главни-тѣ писаре (секретаре) на екзархийский сжвѣтъ и на синода Георги Груевъ отъ Копривщица (сега предсѣдатель на пловдивский апелативенъ сждъ) и Георги Тишевъ отъ Свѣщовъ (сега русенский окрѫженъ управитель). Тѣ се завжрнаха отъ заточение-то едвамъ на друга-та (1878) година, прѣзъ мѣсецъ Априлий. — Понеже Ив. Найденовъ бѣше и вѣстникаръ, то, нѣколко дни прѣди да го заточжтъ, Писалище-то за Печата спрѣ и вѣстникъ-тъ му *Напрѣджкъ* (едничкий тогава добжръ бжлгарски вѣстникъ въ Цариградъ), за да се не издава до свжршвание-то на русско-турска-та война.

Слѣдъ обявявание-то на русско-турска-та война, въ града Плоещъ (у Румжния) се освети знаме-то на бжлгарский пжлкъ ; това знаме му бѣше подарено отъ *самарска-та губерния* (область въ Руссия). Както е извѣстно, тоя пжлкъ се сжстави по предначинанието на бѫлгарский срѣдоточенъ комитетъ въ Букурещъ, който, прѣзъ мѣсецъ Априлий 1877 г., съ едно проглашение канеше всички-тѣ бѫлгаре да влѣзатъ въ редове-тѣ на бѫлгарский пѫлкъ, или да помагатъ съ пари за устройство-то му, и така да покажатъ прѣдъ свѣта, че искатъ да се освободѭтъ отъ турско-то владание и че, за освобождявание-то на отечество-то си, тѣ сѫ готови да пожѫртвуватъ и имота си и крѫвь-та си. Всички-тѣ бѫлгаре доброволци, повечето бивши бунтовници, които по-прѣди, въ сѫрбско-турска-та война, юнашки се биха съ турци-тѣ, се отзоваха на това призование; тѣ всички-тѣ се притекоха да отидѭтъ да си пролеятъ крѫвь-та за освобождявание-то на отечество-то си; притекоха се още много други родолюбиви бѫлгаре, находящи се тогава въ Румѫния, па и мнозина надойдоха изъ Турско. Ние вече знаемъ, че тѫкмо прѣди една година се освещаваше прѣзъ тоя сѫщий мѣсецъ бѫлгарско знаме въ Панагюрище; случи се, та мнозина отъ присѫтствуѭщи-тѣ тогава при освѣтявание-то да присѫтствуватъ и сега на такѫвъ обрядъ, на такова тѫржество, обаче сега вече не само добрѣ вѫоржѫжени, ами вече и приготвени и опитни да се биятъ. При освѣтявание-то на знаме-то сѫ биле великий князь Николай, главенъ заповѣдникъ на русски-тѣ войски, и много други военни лица, занимаѭщи високи дѫлжности. За освѣтявание-то на това знаме, тогава вѣстникъ *Ла Тюрки* обнародва една статия, заемена отъ вѣстникъ *Танъ*, подъ заглавие: „Бѫлгарский Легионъ“, въ която, между друго, ѳренецъ-тъ казва: „ . . . . . азъ искамъ да говорѭ какъ се подаде на бѫлгарский пѫлкъ хубаво-то знаме, което бѣхѫ му испратиле господжи-тѣ отъ града Самара. Тоя прѣпорецъ, символъ на бѫлгарска-та самостоятелность, не носи русски шарове; той е направенъ съ бои, употрѣбяеми отъ южни-тѣ словене. Тия бои, които сѫ турени на-прѣки, сѫ синя (зелена?), бѣла и червена. Въ срѣда-та на знаме-то има единъ крѫстъ, който носи образъ-тъ на света Богородица . . . Легионъ-тъ има около трихиледи души и тоя брой всѣкидневно се намножава; мислѭтъ да го намножѫтъ до 12 хиледи души . . . . Облѣкло-то на легионери-тѣ (опѫлченци-тѣ) е дипъ просто: горна-та дрѣха е отъ шаекъ и има два редове жѫлти копчета; на глави-тѣ си носѫтъ бѫлгарски кожани калпаци; гащи-тѣ и чизми-тѣ имъ приличатъ на ония, които носи русска-та войска. Офицере-тѣ, които сѫ избрани отъ разни-тѣ русски пѫлкове, носѫтъ сѫщи-тѣ (бѫлгарски) калпаци . . . . . Само бѫлгаре се приематъ въ тоя пѫлкъ. Войници-тѣ и офицере-тѣ, които срѣщнахъ, когато идѣхъ отъ Турно-Северинъ, азъ мислѣхъ че сѫ сѫрбе, нъ тия не биле сѫрбе, ами биле бѫлгарски доброволци, участвували въ сѫрбско-турска-та война . . . . . Тоя пѫлкъ, който се сѫставя сега, трѣбва да се вземе като основа за редовна-та войска на бѫдѫща-та самоуправляема Бѫлгария“. Слѣдъ като расправя на-дѫлго и нашироко за тѫржественно-то освѣтяване на знаме-то и слѣдъ като хвали опѫлченци-тѣ и офицере-тѣ имъ, писачъ-тъ на статия-та свѫршва така: „никога не бихъ повѣрвалъ, когато глѣдахъ бѫлгарски-тѣ селене, които всѣкидневно трѫгватъ съ желѣзница-та отъ Букурещъ за Плоещъ, че щѫтъ да могѫтъ въ толкова кратко врѣме така хубаво да се преобразуватъ и да се усѫвѫршенствуватъ.“ — Като превожда тая статия напѫлно и като я препечатва, турский вѣстникъ *Басѫретъ* казва: “ . . . слава Богу! дѫржава-та е доста мощна за да се запази отъ нападания-та на грабители-тѣ, които сѫ забравиле кѫрѫмска-та война и панагюрско-то бунтувание! Богъ е голѣмъ и всѣкому плаща спроти работи-тѣ му, а пѫкъ ислямe-тѣ (вѣрни-тѣ) сѫ многобройни! тѣ сѫ трѫгнале и тепрѫва щѫтъ да трѫгнатъ да пролеятъ скѫпоцѣнна-та си крѫвь за да запазатъ права-та на халифа (тука се разбира Мухамедовий намѣстникъ, султанъ-тъ) . . . . но, много сѫ виновати и царски-тѣ военачалници; войникъ-тъ никога небива да е милостивъ кѫмъ противника си, както Хафѫзъ паша се показа снисходителенъ и милостивъ кѫмъ панагюрски-тѣ бунтовници! Той ги опрости, той имъ запази честь-та и имота, ала тия царски неприятели се показаха недостойни, непризнателни, за сторена-та имъ милость! Какво зло сѫ видѣле тия панагюрци отъ царщина-та, та станаха причина да се пролива сега толкова невинна ислямска крѫвь? Кой ги задѣваше, кой имъ припятствуваше да си пасѫтъ овце-тѣ, да си орѫтъ ниви-тѣ, да си тѫргуватъ и да се наслаждаватъ съ всички-тѣ доброчестини, подъ покровителство-то на милостиво-то царско правителство? . . . . Много е жално, дѣто такѫвъ просвѣтенъ военачалникъ като Хафѫзъ паша не испѫлни дѫлжность-та си, — и като истински исляминъ, и като вѣренъ царски службашъ! . . . . . Негово Превѫсходителство не трѣбваше да остави жива душа въ това проклѣто Панагюрище, нито пѫкъ сламка отъ разбойнишки-тѣ колиби на неблагодарни-тѣ му жители . . . . . Още еднаждъ, вѫзбунтуватъ ли се нѣкои отъ христиенски-тѣ подданници на Негово Царско Величество милостивий ни царь и баща, царски-тѣ военачалници трѣбва да вѫршѫтъ така, както чинѫтъ русски-тѣ съ наши-тѣ едновѣрци, на които по безбоженъ и незаконенъ начинъ русси-тѣ сѫ заграбиле царствата и земи-тѣ имъ въ Азия. На всички други бѫлгаре, които се показаха невѣрни на отечество-то, може да се прости, ала не и на панагюрски-тѣ злодѣйци, на които до-сега име-то трѣбваше да се забрави, та не милостиво-то царско правителство да испраща хора да ги питатъ що имъ се е поврѣдило, що имъ се е напакостило; но какво да се чини, като ние всѣкога сме биле милостиви, а пѫкъ отъ тая наша слабость неприятели-тѣ на отечество-то ни сѫ се ползувале . . . .“ Тия думи сѫ казани отъ турски вѣстникъ, който тогава минуваше за полузваниченъ. Между други турски глупости, тоя вѣстникъ се сѫрди и на Хафѫзъ паша, че билъ милостивъ, та оставилъ жива душа въ Панагюрище, на което и име-то трѣбвало да се забрави, а пѫкъ за свирѣпства-та на тоя милостивникъ, обнародвани въ в. *Денъ*, който е издаванъ въ Цариградъ, забравя; обаче, види се, че думи-тѣ на *Басѫретъ* сѫ повлияяле на другъ единъ такѫвъ просвѣтенъ военачалникъ, като Хафѫзъ паша, именно на Сюлейманъ паша, извѣстний старо-загорски кръвникъ, който по-кѫсно, почти буквално испѫлни проповѣдь-та на *Басѫретъ* въ Стара-Загора, па, както щемъ видимъ по сѣтне, и въ Панагюрище щѣше да довѫрши това щото не бѣ довѫршилъ другаря му Хафѫзъ паша (40).

---

(39) Прѣди една година братъ му Георги Нейчовъ, както видѣхме, бѣше бунтовникъ, панагюрски прѣдставитель на Оборище, а пжкъ баща му, дѣдо Нейчо, освѣнъ че помогна съ пари за приготвювание-то на вжзстание-то, ами даде още и назаемъ на приготовителний комитетъ, нъ той, Вжлко Нейчовъ, и прѣзъ 1876 и прѣзъ 1877 год., не се знае по какви сжображения, вжршеше противно-то въ Цариградъ ; необяснимо е повѣдѣние-то му. — За нѣкои работи на Вжлко Нейчовъ въ онова врѣме е споменжто нѣщо и въ списание-то „Мисъль“, Год. II, Кн. I, стр. 80.

---

(40) Хафѫзъ паша бѣше отъ бошнашко потекло; той говорѣше доста добрѣ сѫрбски, както и Сюлейманъ паша можѣше да говори бѫлгарски, тѫй като той бѣше пѫкъ отъ арнаутско потекло, роденъ въ призрѣнска-та область. Както се знае, арнаути-тѣ отъ тая область, които продаватъ на всѣкадѣ салепъ, буза и халва, говорѫтъ едно много хубаво и чисто бѫлгарско нарѣчие; повече отъ тѣхъ, макаръ и мухамедане, не знаятъ не само турски, ами и арнаутски. Хафѫзъ паша е ходилъ да се учи въ Берлинъ. Слѣдъ панагюрско-то вѫзстание го назначиха, врѣменно, министръ на полиция-та. Сюлейманъ паша се е училъ въ Парижъ; по едно врѣме бѣше началникъ на военно-то училище въ Цариградъ, а въ сѫрбско-турска-та война го назначиха за военачалникъ на едно

Повечето отъ наши-тѣ сѫнародници още помнѭтъ що се случи въ Бѫлгарско, именно въ Тракия, когато пѫрвъ пѫть генералъ Гурко прѣмина Стара-Планина и навлѣзе въ тракийски-тѣ полета, а пѫкъ турци-тѣ го нападнаха при Стара-Загора, та той на-бѫрзо се вѫрна назадъ съ войски-тѣ си. Едвамъ бѣхѫ се поокопитиле и поразсвободиле отъ прѣслѣдвания, ужъ колко-годѣ, нѣкои отъ бѫлгарски-тѣ села и градове, въ които прѣзъ 1876 год. населения-та бѣхѫ се вѫзбунтувале противъ турска-та власть, когато нови нещастия постигнаха всички-тѣ ония села и градове, прѣзъ които мина Гурко и до които той достигна, или войски-тѣ му. По случай на това, турци-тѣ изново захванаха да затварятъ, да убиватъ и да заточаватъ бѫлгаре-тѣ, а пѫкъ много голѣми, хубави и богати бѫлгарски села и градове, като Стара-Загора, Калоферъ и още други, опустошиха. Между други, башѫбозуци-тѣ запалиха и изгориха една часть отъ Сопотъ, а редовни-тѣ турски войски бомбардираха Калоферъ. Въ Стара-Загора, Калоферъ, Сопотъ и Карлово убиха много хора. Само отъ Карлово сѫ обѣсени, упушнати и заклани повече отъ 850 души (41). Затвори-тѣ въ

отдѣление и додѣто трая тая война, той все надвиваше на сѫрбе-тѣ; той се отличи и много се прочу въ сѫрбска-та война, та, слѣдъ като се свѫрши тя, испратиха го противъ черногорци-тѣ; Сюлейманъ паша се отличи и тука. Откакъ се обяви русско-турската война и русси-тѣ вече бѣхѫ минале Дунава, повикаха го съ войски-тѣ му отъ черногорски-тѣ прѣдѣли, та го пратиха да се бие съ тия послѣдни-тѣ: той пропѫди Гурко при пѫрво-то му навлизание въ Тракия, ала повече неможя да надвива. Всеизвѣстни сѫ по-сѣтнешни-тѣ му несполуки въ русско-турска-та война, а найвече въ бойя, когато искаше да превземе шипченский проходъ. — Слѣдъ свѫршвание-то на война-та, по присѫда на военний сѫдъ, Сюлейманъ паша испратиха да живѣе съ семейство-то си въ Багдатъ.

(41) Слѣдъ като се установилъ генералъ Гурко при Казанлѫкъ, той испратилъ отъ прѣдня-та си стража около сто души казаци съ единъ капитанъ за да завземе Карлово и да обезорѫжи турско-то население; казаци-тѣ пристигнале и извѫршиле порѫчка-та си, безъ проливание на крѫвь; нъ турци-тѣ скриле добри-тѣ си орѫжия; тѣ дале само нехелни-тѣ, негодни-тѣ. Обаче, откакъ Гурко се вѫрналъ назадъ прѣзъ Стара-Планина, башѫбозуци-тѣ и черкезе-тѣ нападнале на Карлово; това било на 18-й Юлий 1877 год. въ понедѣлникъ. Въ тоя день, въ срѣда и въ петѫкъ, тѣ обирале кѫщи-тѣ и дукяне-тѣ, а гдѣто срѣщнале низъ улици-

Срѣдецъ, Пловдивъ, Одринъ и Цариградъ бѣхѫ препѫлнени съ бѫлгаре. Бѫлгаре-тѣ бѣхѫ преслѣдвани и затваряни на всѣкадѣ, а най-вече въ пловдивский и сливенский санджаци, както и въ Цариградъ. За да уплашатъ и цариградски-тѣ бѫлгаре, турци-тѣ обѣсиха на моста при Ени-Джамия единъ клетникъ бѫлгаринъ (селенинъ отъ Казанлѫшко) воденчаръ, когото хванале на воденица-та му, че си глѣда работа-та. Тоя окаянникъ бѣше сѫвсѣмъ невиновенъ. Нѣкои отъ посланници-тѣ пратиха, по поводъ на това, бѣлѣжка (нота) на Вис. Порта. Повикаха се и дойдоха, или по-право, доведоха се въ Цариградъ и всички-тѣ бѫлгарски владици. Турско-то правителство не пустна да се завѫрнатъ въ градове-тѣ си и ония бѫлгаре, които бѣхѫ прѣдставители въ турско-то народно сѫбрание, избрани по препорѫчание отъ власти-тѣ. Висока-та Порта не вѣрваше вече и никого отъ голѣмци-тѣ си бѫлгаре службаше ; вѣрваше само сенаторъ-тъ Георги бей Чалѫоглу, членъ-тъ на Дѫржавний Сѫвѣтъ Д-ръ Стоянчо Чомаковъ, членъ-тъ на Сѫвѣта при Министерство-то на Просвѣщение-то Николай Михайловски, Хаджи Никола Минчооглу, полицейски службашъ, тулчанский представитель Димитръ бей Тодоровъ, както и нѣколцина шпионствуѭщи подлизурки, отъ които нѣкои, подиръ война-та, бидоха назначени *муавини* (помощници на управители) въ извѣстни области, у които имаше бѫлгарско население. В. Порта бѣше захванала да нема довѣрие дори и на най-старий отъ бѫлгарски-тѣ си службаше, —Гав. Крѫстйовичъ. Въ Цариградъ почти всѣкой колко-годѣ познатъ, личенъ, бѫлгаринъ се слѣдеше отъ сѫглѣдатели и дирѣхѫ се какви-годѣ причини да го за-

---

тѣ бѫлгаре, — стари млади, жени и дѣца, — убивале, па вечеръ се прибирале при редовни-тѣ войски, които биле около 1-2 часа далече отъ града. Най-сѣтне, на 22-й Юлий, влѣзле и редовни-тѣ войски въ града. Тѣ хванале много хора, особенно пѫрвенци-тѣ и по-разбрани-тѣ, които вѫрзани испратиле въ Пловдивъ, гдѣто сѫ биле обѣсени нѣкои отъ тѣхъ, а други — въ Казанлѫкъ и на други мѣста. Въ Карлово сѫ обѣсени само троица хора, между които и векилинъ-тъ Иванъ Недѣлчовъ. Прѣди да навлѣзатъ казаци-тѣ въ Карлово, бѫлгаре-тѣ и турци-тѣ писменно се сѫгласиле щото пѫрви-тѣ да бранатъ послѣдни-тѣ отъ русси-тѣ, а турци-тѣ да бранѫтъ бѫлгаре-тѣ отъ башѫбозуци-тѣ и черкезе-тѣ, ала турци-тѣ не устояле на дума-та си : тѣ заедно съ башѫбозуци-тѣ и черкезе-тѣ обирале и убивале сѫграждане-тѣ си бѫлгаре.

творатъ и заточатъ. Правителство-то доведе въ Цариградъ и всички-тѣ ужъ сѫмнителни бѫлгарски пѫрвенци не само отъ тракийски-тѣ и мизийски-тѣ градове, ами и отъ македонски-тѣ, гдѣто никога не е помислювано за вѫзстание, за бунтувание, та множина отъ тѣхъ заточи, други затвори, а нѣкои освободи, и то подъ доста тежки порѫчителства. Безъ никакви законни причини бидоха заточени и трима панагюрци: Власаки Ст. Балабановъ, Димитръ Атанасовъ (Милкинъ) и Петръ Т. Дѣдйовъ, отъ които пѫрвий бѣше тѫрговецъ на жива стока, а други-тѣ двама гостинничаре. Когато пѫтувалъ за мѣсто-то на заточение-то си въ Малка-Азия, турци-тѣ хвѫрлиле Власаки живъ отъ парахода въ море-то, като се научиле че е панагюрецъ, а други-тѣ двама, додѣто още биле затворени, като попитале началника на затвора каква имъ е вина-та, та сѫ ги затвориле, той имъ отговорилъ: „защото сте панагюрци“. Тука обаче трѣбва да се каже, че всички-тѣ панагюрци въ Цариградъ се сѫбираха въ тѣхна-та гостинница и че, прѣди вѫзстание-то, когато И. С. Джуджовъ два пѫти дохожда да купува орѫжия, както се каза по-прѣди, Д. Атанасовъ бѣше, който го водѣше по разни-тѣ орѫжиепродавници за тая цѣль, а купувани-тѣ орѫжия се донасяха скришно въ негова-та гостинница, отъ дѣто се испращаха за Панагюрище, ала на вторий пѫть турци-тѣ ги хванаха на татар-пазарджишка-та желѣзнопѫтна станция. Всичко-то сѫстояние на тия двама хора се растури макаръ и да бѣхѫ доста заможни; когато се вѫрнале въ Цариградъ отъ заточение-то, нищо отъ имота си не завариле. Бидохѫ затворени и колкото се намѣриха панагюрски тѫрговци въ Цариградъ и въ Одринъ; тѣ съ голѣми откупи се избавиха, а вѫрнаха се въ Панагюрище едвамъ слѣдъ като се подписа сговоръ-тъ за миръ, на 19-й Февруарий 1878 г. Между тия затворници бѣше и Г. Нейчовъ, братъ на В. Нейчовъ, когото отново хванаха прѣзъ мѣс. Августа 1877 г. въ Цариградъ. Той се помина, щомъ се вѫрна въ Панагюрище, слѣдъ 19-й Февруарий 1878 год. Останали-тѣ живи отъ тогава затваряни-тѣ хора, като П. С. Дѣдйовъ, Р. И. Бѣлопитовъ, К. Д. Самоходовъ и още други нѣкои, казватъ, че, както тѣ, така и Георги Нейчовъ сѫ затваряни по посочвание отъ нашенци-тѣ В. Н. и Г. Г-овъ. Поради тия турски гонения, преслѣдвания, затваряния и заточавания много бѫлгарски тѫрговци и много колко-годѣ развити, разбрани и познати бѫлгаре се принудиха да побѣгнатъ отъ Цариградъ. Всички-тѣ писма, които се испращаха съ турска-та поща отъ области-тѣ до цариградски-тѣ бѫлгаре, предварително се отваряха въ полиция-та и, слѣдъ като ги прочитаха нарочно за това назначени тѣ двама-трима бѫлгаре-сѫглѣдатели, врѫчваха се отворени на човѣци-тѣ, до които сѫ биле испратени. Всички-тѣ бѫлгаре въ Цариградъ бѣхѫ принудени да се кланятъ и да благоговѣятъ не само прѣдъ нарочно назначени-тѣ турски сѫглѣдатели, — повечето помаци и бошнаци, ами и прѣдъ споменѫти-тѣ бѫлгаре службаше-сѫглѣдатели. Единъ отъ тия послѣдни-тѣ, Анд. Момчовъ, прѣзъ 1875 год. бѣше най-дѣятелний между Старо-Загорски-тѣ вѫзстанници, а други-тѣ двама В. Н. и П. С. бѣхѫ нѣщо като бѫлгарски книжовници и списатели. Мнозина бивши цариградски тѫрговци и други живущи тогава въ Цариградъ бѫлгаре може още да помнѭтъ що вѫршеха тия троица злоупотрѣбяѭщи съ службы-тѣ си службаше, на които сѫ давале пари, на които отъ имена-та сѫ се страхувале. За да се запазатъ отъ всѣкакви бѣди и напасти, много честни бѫлгаре неволно бѣхѫ принудени да се влачатъ заедно съ тия изверги по кахвенета-та и гостинници-тѣ, да ги черпатъ и гощаватъ, а пѫкъ други пари да имъ даватъ. Благодарство на едного отъ тия сѫглѣдатели, безъ да имаше какви-годѣ основания, и азъ бѣхъ честитъ да бѫдѫ повече отъ два мѣсеци гостъ въ единъ полицейски затворъ, макаръ и да бѣхме ужъ приятели съ тоя бивши вѫзстанникъ, при всичко, че едвамъ прѣди 2-3 седмици бѣхъ освободенъ отъ другъ тримѣсеченъ затворъ. Макаръ и да е малко грижа хора-та за това мое затваряние, азъ щѫ кажѫ, че пѫрвий пѫть ме затвориха, защото рѣкохъ прѣдъ едного отъ тѣхъ, В., че, ако екзархъ-тъ е билъ въ нѣщо виновенъ, та сѫ го заточиле, то защо да заточаватъ и екзархийски-тѣ службаше, — Найденовъ, Груевъ и Тишевъ, и защото сѫмъ улеснилъ побѣгвание-то на нѣкои бѫлгарчета отъ Цариградъ, представени отъ казанни-тѣ сѫглѣдатели като бунтовници, понеже имъ не даваха пари. Между тия бѫлгарчета тогава бѣше и Михайлъ Коларовъ отъ Стара-Загора, службашъ по Хиршова-та желѣзница, а сега такѫвъ по наши-тѣ желѣзници. Сѫгражданинъ-тъ му Андрей бѣше го наклопалъ, че укривалъ разни бѫлгарски бунтовници, които идѣле отъ области-тѣ въ Цариградъ. Между побѣгнали-тѣ имаше и единъ доста родолюбивъ момѫкъ отъ Казанлѫкъ, тоже службашъ въ цариградска-та станция на желѣзница-та, и сега е службашъ негдѣ въ нѣкоя телеграфо-пощенска станция въ Княжество-то, ала сѫмъ забравилъ името, прѣзиме-то и прѣкора му; той бѣше запазилъ много подозрѣни хора, които отъ области-тѣ бѣгаха въ Цариградъ. Второ-то ми затваряние послѣдва, когато пристигнаха въ Цариградъ испратени-тѣ отъ одрински-тѣ турски власти останали голи, боси, гладни и безъ покривъ жители, повече жени и дѣца, на Стара-Загора и на други още богати и хубави тракийски градове и села, които Сюлейманъ паша опустоши. Турски-тѣ власти бѣхѫ испратиле тия хора въ Цариградъ съ желѣзница-та, натоварени въ нея като добитѫкъ. Откакъ ги извадиха на станция-та на Сиркеджи-Скелеси, дѫржаха ги повече отъ 24 часа, почти гладни и на открито мѣсто, додѣто ужъ Беледие-то (цариградский градски сѫвѣтъ) имъ намѣри мѣста за живѣяние. При тия нещастници, които прѣди малко врѣме бѣхѫ богати, имотни и честити, а сега треперящи на есенний студенъ дѫждъ, безъ покривъ, безъ кора хлѣбъ и безъ да иматъ гдѣ да си сложѫтъ главата, никой бѫлгаринъ не смѣеше да се приближи, за да го не подозрѫтъ сѫглѣдатели-тѣ. Дори и самата Бѫлгарска Екзархия, на чело съ сегашний екзархъ, не смѣеше да се застѫпи, да се погрижи за тѣхъ; такова бѣше врѣме-то тогава. Отидоха да ги видѫтъ само двама бѫлгаре, еллински подданници, които се не бояха отъ турци-тѣ; тия родолюбиви бѫлгаре бѣхѫ: Стефанъ Иличъ (42), роденъ въ градъ Татаръ-

---

(42) Азъ свѫршвахъ това описание, когато пристигна въ Панагюрище жаловита-та вѣсть, че, слѣдъ два-дневно болѣдувание, Стефанъ Иличъ се поминалъ въ Цариградъ на 30-й Декемврий 1892 год. Всички-тѣ му тукашни приятели и познайници, съ които е тѫргувалъ, или бѣше се запозналъ, се нажалиха; мнозина заплакаха за Ст. Иличъ; та и едва-ли ще се намѣри бѫлгаринъ, който е познавалъ тоя добродѣтеленъ човѣкъ, за да му недомилѣе за него, за да не заплаче за него. Стефанъ Иличъ бѣше отъ ония бѫлгаре, които най-много сѫ работиле по черковно-народни-тѣ ни работи въ Цариградъ, и то още отъ кѫрѫмска-та война (1853-1855 год.) на самъ; това знаѭтъ всички-тѣ още живи сѫврѣменници. А пѫкъ немаше въ Цариградъ бѫлгарски дружества, — благодѣтелни, книжовни и всѣкакви други народополезни, — на които да не бѣше и той членъ, на които въ работи-тѣ да не вземаше найживо участие. Доблестний Стефанъ Иличъ всѣкога бѣше готовъ да послужи на всички ония, които сѫ притичале кѫмъ него, кѫмъ

Пазарджикъ, и Гаврийлъ Моравеновъ (43). Тѣ накупиха съ собственни-тѣ си пари нѣколко кошове съ хлѣбъ, риба и мѣсо, та имъ дадоха и напоконъ сѫбраха измежду бѫлгаре-тѣ и грѫци-тѣ доста пари, които дадоха на тия клетници за пѫрви-тѣ имъ нужди. Сѫрдце-то се кѫсаше човѣку, като глѣ-

---

негова-та човѣколюбива помощь и защита; неможе да се вѣрва, че Стефанъ Иличъ е оскѫрбилъ, обидилъ, или онеправдалъ нѣкога нѣкого; тоя честенъ тѫрговецъ и скроменъ човѣкъ, като че бѣше предопредѣленъ само добрини да чини. Милостивъ, човѣколюбивъ и добросторникъ, Ст. Иличъ бѣ единъ отъ рѣдки-тѣ рѣшителни и самоотвѫржени цариградски бѫлгаре. Съ смѫрть-та на тоя родолюбивъ човѣкъ, бѫлгарско-то население въ Цариградъ губи едного отъ най-дѣятелни-тѣ си водители. Стефанъ Иличъ се помина на около 60-65 годишна вѫзрасть и остави хубавъ споменъ между всички ония, които го познаватъ.

(43) Понеже за тоя човѣкъ споменахъ до-сега на три мѣста, то щѫ да кажѫ нѣколко думи частно за него. Гаврийлъ Атанасовъ Моравеновъ е роденъ въ Копривщица, родно мѣсто на много бѫлгарски книжовници, учители, списатели, бунтовници и лични хора; той се родилъ прѣзъ 1809 г., а когато станалъ 12-годишенъ, чича му Тодоръ Моравеновъ го завелъ въ Пловдивъ да се учи книга. Прѣзъ 1826 год. тоя послѣдний испратилъ Гаврийла на учение въ Атина, отъ гдѣто, като свѫршилъ учение-то си, вѫрналъ се въ Пловдивъ и захваналъ да се учи на тѫрговия. По-кѫсно, като отворилъ тѫрговска кѫща въ Цариградъ, Лука Моравеновъ повикалъ и Гаврийла при себѣ си. Тая кѫща имала клонове въ Смирна, Бейрутъ и Яфа, които управлявалъ Гаврийлъ. Подиръ смѫртъ-та на чича си Лука Моравеновъ, Гаврийлъ се прибралъ въ Цариградъ за всѣкога и отворилъ, заедно съ други нѣкои тѫрговци, особенна тѫрговска кѫща съ ново название. Тая кѫща станала извѣстна на всички-тѣ цариградски тѫрговци и на патриархия-та, па се прочула дори и низъ цѣло Турско. Всички-тѣ си приходи отъ владици-тѣ, патриархия-та получавала чрѣзъ Моравенова-та тѫрговска кѫща. По тоя начинъ Гаврийлъ Моравеновъ станалъ влиятеленъ въ патриархия-та и дума-та му се слушала. За това Г. Моравеновъ е можялъ и да настоява прѣдъ патриарха и синода му да се сѫгласѫтъ, одобрѫтъ и да допустнатъ да се сѫгради въ Цариградъ единъ храмъ, въ който да се извѫршва богослужение-то на бѫлгарский езикъ. За това обстоятелство е споменѫто и въ статия-та „Нѣколко думи за бѫлгарска-та черкова въ Цариградъ", обнародвана въ списание-то *Мисълъ*, издаваемо въ Срѣдецъ, Год. I, Кн. XI и XII. Г. Моравеновъ отъ начало е участвувалъ най-дѣятелно въ всички-тѣ ни народно-черковни работи, па и най-много се е грижилъ за бѫлгарско-то училище въ Цариградъ. Той бѣше и като настойникъ и като сѫ-

даше тия нещастници, та и азъ, като бжлгаринъ, исказахъ нѣколко сжжалителни думи за тѣхъ прѣдъ нѣкогашний старозагорски бунтовникъ, съ когото заедно отидохъ да ги видя, за да ме не преслѣдватъ други-тѣ сжглѣдатели. При всичко, че всѣкога се вждджржахъ прѣдъ Андрея, ала незная въ какжвъ часъ се намѣрихъ тогава, та осждихъ и негово-то повѣдѣние, ужъ на-шега, па споменахъ нѣщо и за правителство-то, а пжкъ той се докачилъ отъ мои-тѣ шегувания и обадилъ комуто трѣбва, за да ме накаже. На другий день, захванала полиция-та да ме дири. Азъ немахъ никаква вжзможность да се крия, та тя, полиция-та, скоро ме намѣри и затвори. Когато попитахъ защо сжмъ затворенъ, отговориха ми, защото сжмъ ходилъ да говоря съ старо-загорски-тѣ бунтовници и да имъ нося хлѣбъ, като че правителство-то не могло да храни такива кучета като тѣхъ, а пжкъ, както казахъ, не само хлѣбъ, ами и мѣсо, и риба, и тютюнъ, най-напрѣдъ купиха и имъ занесоха Ст. Иличъ и Гавр. Моравеновъ. Както и да е, така или инжкъ, слѣдъ като си почивахъ въ затвора 64 есенни дни, пустнаха ме съ поржчителство-то на единъ гржкъ, Стилианосъ, отъ островъ Критъ. — Сполай му!

Както казахъ, макаръ и да се грижѣха, макаръ и да ми-

вѣтникъ на повечето бжлгарчета, които се учеха въ чужди-тѣ училища у тоя градъ. Кжща-та му бѣше като странноприемница за тѣхъ и за всички други, които отиваха въ чуждина на учение, или се вржщаха. Г. Моравеновъ бѣше милостивъ и справедливъ човѣкъ; много му бѣше драго да чини добрини на хора-та, особенно на нещастници-тѣ. Като еллински подданникъ, той бѣ назначенъ отъ страна на еллинско-то посолство въ Цариградъ да засѣдава като сждия въ смѣсени-тѣ сждилища, въ които се разглѣждаха граждански и тжрговски сждби между турски и чужди подданници. Като чуждъ подданникъ, Гавриилъ Моравеновъ се не боѣше отъ турски-тѣ власти, за това той бѣ едничкий почти, който често спохождаше бжлгарски-тѣ политически затворници, па за всѣкой голѣмъ праздникъ имъ носеше и помощи, каквито и колкото бѣше сжбралъ. Слѣдъ освобождение-то, прѣзъ 1879 год., Гавр. Моравеновъ се прибра въ Срѣдецъ. Тука прѣзъ мѣсецъ Октомврий, сжща-та година, биде назначенъ за членъ на Вжрх. Кас. Сждъ и тая длъжность испжлнява повече отъ двѣ или три години, а напоконъ биде назначенъ за членъ на Държавний Сжвѣтъ, служба, която си запази дори до закривание-то на това учрѣждение. Гавриилъ Атанасовъ Моравеновъ се помина въ Срѣдецъ на 11-й Септемврий 1886 год., на 77-годишна вжзрасть.

лѣеха, макаръ и да искаха, цариградски-тѣ бѫлгаре не смѣяха да помогнатъ на злочести-тѣ си еднородци на Сиркеджи-Скелеси, защото всѣкой се боѣше. Но, благодарство на Ст. Иличъ, Гавриилъ Моравеновъ и по-сѣтне на Ат. Стояновичъ (банкеринъ и до-сега въ Цариградъ, русски подданникъ), както и на други нѣкои бѫлгаре, каквито бѣхѫ и Стоянъ Тачовъ Калѫповъ отъ Казанлѫкъ и Христо Луковъ Хамамджиевъ отъ Сопотъ (сега и двама-та въ Срѣдецъ), които турци-тѣ не подозираха и които имаха близни сношения съ грѫцки-тѣ тѫрговци и банкери, много човѣколюбиви и богати грѫци се притекоха да помогнатъ на нещастници-тѣ на Сиркеджи-Скелеси, забравени отъ цариградский градски сѫвѣтъ. Грѫцки-тѣ общини въ Галата и Бейоглу (Пера) испраздниха незабавно двѣ отъ черкови-тѣ си, въ които веднага се натуряха желѣзни кюмбета (соби) и се стоплиха, па се доведоха и настаниха всички-тѣ хора въ тѣхъ; сѫщоврѣменно се накупиха и донесоха постелки и завивки (дюшеци и юргане), колкото бѣхѫ потрѣбни за хора-та; добросторни женски дружества, богати и сиромаси господжи се надпрѣваряха да имъ донасятъ всѣкакви горни и долни дрѣхи; нарѣдиха се и готварници, въ които се приготвюваха всѣкой день, за обѣдъ и вечеря, топли ястия и всѣкога се доставяше хубавъ хлѣбъ; лѣкари всѣкидневно посѣщаваха болни-тѣ, отъ които дипъ малко умрѣха, макаръ и да бѣхѫ живи умрѣли, когато лежѣха при станция-та. Съ една рѣчь, цариградски-тѣ грѫци сториха голѣми добрини на тия нещастници въ Цариградъ; въ тоя случай грѫци-тѣ се отнесоха най-човѣколюбиво кѫмъ тия бѫлгаре; тѣ оставиха на страна вѣкова-та плѣменна вражда между грѫци и бѫлгаре. Хвала и честь на тия човѣколюбиви хора, защото безъ тѣхна-та щедра помощь всички-тѣ нещастници щѣхѫ да измрѫтъ по цариградски-тѣ улици отъ гладъ и студъ, както мрѣха преселенци-тѣ черкези въ дворове-тѣ на джамии-тѣ, които имъ бѣхѫ отстѫпени за живѣлища. А пѫкъ мнозина грѫци, заедно съ Димитръ Казака, ходѣха изъ Цариградъ да дирѫтъ гдѣ има бѫлгарски дѣца, откраднати отъ черкезе-тѣ и продадени въ нѣкои турски кѫщи, та да ги избаватъ; такива дѣца бѣхѫ грабнати, прѣдъ очи-тѣ на родители-тѣ имъ, и отъ нещастници-тѣ на Сиркеджи, въ Цариградъ! Тия грѫци бѣхѫ повече отъ седемь-тѣ (ионийски) острови; тѣ избавиха много дѣца; тѣхенъ главатаръ бѣше единъ гръкъ, Стаматъ Спонуди, който бѣ познатъ и на Висока-та Порта; Стамату помагаше и братъ му Константинъ. Ако се не лъжж, двѣ или три години слѣдъ освобождение-то, той дохожда въ Срѣдецъ, та наше-то народно събрание му гласува едно богато парично възнаграждение. А пъкъ споменжтий по-горѣ Димитръ Казакъ-тъ, е панагюрецъ, — Димитръ Георгйовъ Домусчийски, бивши войникъ въ турский казашки пълкъ, по която причина му е даденъ прякоръ-тъ *казакъ*. Димитръ Казакъ-тъ е способствувалъ и на мнозина българе да побѣгнатъ отъ Цариградъ. Тука щж да кажж още, че и нѣкои отъ арменци-тѣ, безъ разлика на вѣра, помогнаха за облѣгчение лошаво-то положение на български-тѣ нещастници, както и за хранение-то имъ, додѣто се бавиха въ Цариградъ. Тия послѣдни-тѣ захванаха да се вржщатъ едвамъ слѣдъ като се подписа сговоръ-тъ въ село-то Свети Стефанъ, 19-й Февруарий 1878 г., когато захванаха да се вржщатъ и всички-тѣ заточени българе.

Щомъ се обяви война-та, турци-тѣ захванаха още повече да преслѣдватъ и да притѣсняватъ нѣкогашни-тѣ свободни панагюрци, па да имъ налагатъ, единъ вързъ другъ данжци, подъ разни названия, освѣнъ насилственно събирани-тѣ подаржци за войска-та, като: пари, шаеци, чорапе, царвуле и други подобни на тия, — и това независимо отъ разноски-тѣ, които ставаха за посрѣщание-то и испращание-то на войски-тѣ, които минуваха прѣзъ Панагюрище-Златица за Плѣвенъ, (44) защото главатаре-тѣ имъ нищо не плащаха. Дори единъ *просвѣтенъ* турски военачалникъ, Хюсейнъ паша, като минуваше съ двѣ хиледи души, които се нагостиха добрѣ, поиска и 20 турски лири; първенци-тѣ му ги дадоха, па отидоха и да го испратятъ. На испращание наши-тѣ извикале, спорѣдъ обичайя, *падишахъ чокъ яша*! (царь-тъ много да живѣе), ала предводители-тѣ на тая войска не биле толкова прости; тѣ познале, че това молитствувание не е отъ сърдце, не е искренно, та отговориле: *яландъръ, инанмаинъ*! (лъжж е, не вѣрвайте!). Тука власти-тѣ станаха още повече свирѣпи, когато пѫрвъ пѫть Гурко минувà Стара-Планина, та даде поводъ на турци-тѣ да опустошѫтъ, както се каза, много хубави села и градове, да убиятъ и да затворѭтъ, или заточѫтъ, много бѫлгаре; положение-то вече бѣше непоносимо, нетѫрпимо; хора-та си оплакваха черни-тѣ дни и ублажаваха загинали-тѣ въ вѫзстание-то. Слѣдъ като русси-тѣ превзеха Плѣвенъ и напоконъ, въ начало-то на зима-та, разбиха укрѣпени-тѣ турски положения въ Стара-Планина, и особенно на Араба-Конакъ, около Панагюрище се сѫбра близо до 20 хиледи души турска войска, подъ началство-то на Шакиръ паша, за да спрѣ минувание-то на русски-тѣ войски кѫмъ Татаръ-Пазарджикъ. Турци-тѣ се добрѣ установиха и постоянно си приготвюваха всички-тѣ потрѣбности за война-та. На 28-й Декемврий тука пристигна и Сюлейманъ паша, съ около 100 души конници, за да прегледа укрѣпления-та и положение-то на мѣсто-то; той обади на мѣстни-тѣ пѫрвенци, че тука ще да стане втори Плѣвенъ, та ще да е опасно за население-то, ако остане въ града, заради това, да го поканатъ да се изсели, ако желае, колкото е вѫзможно по-скоро. Турски-тѣ войски си бѣхѫ направиле укрѣпления и бѣхѫ намѣстиле топове-тѣ си на нѣкои и отъ мѣстности-тѣ, които въ врѣме на вѫзстание-то бѣхѫ запазени отъ панагюрски-тѣ бунтовници. Сѫобщение-то на Сюлейманъ паша никакъ не бѣше по воля-та и на пѫрвенци-тѣ и на население-то, не само защото бѣше срѣдъ зима, ами и по много други причини и сѫображения; панагюрци бѣхѫ крайно смутени; тѣ предпочитаха да си останатъ въ града, нежели да се изселяватъ, па да стане щото стане, ала никой се не наемаше да се яви прѣдъ паша-та и да му каже, че жители-тѣ не желаятъ да оставатъ домове-тѣ си, понеже той веднага ще имъ отговори, че тѣ чакатъ русси-тѣ, и това независимо отъ обстоятелство-то, че бѣше питалъ, кои хора сѫ биле главатаре на вѫзстанници-тѣ и да ли сега въ Панагюрище нѣма нѣкои сѫмнителни лица. За добра честь обаче, прѣди да се рѣшѫтъ пѫрвенци-тѣ какъ да му отговорѭтъ, на другий день Сюлейманъ паша отишѫлъ да обикаля положения-та и укрѣпления-та около града, та се завѫрна вечерь-та, а на зарань-та, съ около 10 хиеди души войска и съ повечето топове се оттегли кѫмъ Т.-Пазарджикъ. Панагюрски-тѣ пѫрвенци и много граждане, около 150 души, отидоха да го испрататъ. Старозагорский крѫвникъ имъ напомнилъ пакъ за изселяване-то, за да се не случи и съ Панагюрище, каквото бѣше се случило по-прѣди съ други нѣкои мѣста (разбира се, при пѫрво-то Гурково минувание). Слѣдъ като замина Сюлейманъ, на другий день, 31-й Декемврий, рано трѫгна и Шакиръ съ още войска и топове; нѣкои офицере казваха, че той е трѫгналъ, по висока заповѣдь, тоже кѫмъ Татаръ-Пазарджикъ, нъ по какви причини, не обадиха, нито пѫкъ трѣбваше нѣкому да ги пита на-дѫлго и на-широко за това; всѣкой глѣдаше по-скоро да се махнатъ, па да вѫрвѫтъ кѫдѣто щѫтъ. Шакиръ паша остави въ и около Панагюрище 4 до 5 хиледи души войници, подъ началство-то на Асанъ паша, които, като не можяха да противостоятъ на по-многобройна-та русска войска, която нападна откѫмъ сѣвѣръ и откѫмъ западъ, слѣдъ единъ малѫкъ бой при село-то Мечка, — въ сѫщий день, на 31-й Декемврий 1877 год., побѣгнаха и тѣ кѫмъ Т.-Пазарджикъ; едвамъ успѣха да си повлекѫтъ топове-тѣ и още други нѣкои военни потрѣби, а пѫкъ много оставиха. Когато, въ тоя сѫщий день привечеръ, навлѣзоха въ Панагюрище, русси-тѣ завариха тука още много ранени и болни турски войници, които обезорѫжиха, па ги пустнаха да си отидѫтъ. По пѫтя за Т.-Пазарджикъ, тѣ всички-тѣ измрѣле.

---

(44) Въ Турско врѣме имаше търговски и воененъ пжть, който съединяваше сѣверна Тракия съ Мизия чрѣзъ Татаръ-Пазарджикъ— Панагюрище—Златица.

И така, най-сѣтне, тѫкмо слѣдъ двадесеть мѣсеци, Панагюрище, което на 30-й Априлий 1876 год. бѣхѫ прѣвзеле турци-тѣ и бѣхѫ навлѣзле въ него, се освободи отъ турско-то владание на 31-й Декемврий 1877 година; турски-тѣ войски, турский мюдюринъ, турски-тѣ стражаре, си излѣзоха отъ тука, безъ да се врѫщатъ вече нѣкога.

☞ Явно благодарѫ на ония панагюрци, които, всѣкой спорѣдъ имотность-та си, дадоха пари та помогнаха да се напечати тая книга. Тия милѣѭщи за родний си градъ хора, отъ които нѣкои бѣхѫ сѫзаклѣтници, бунтовници и опълченци противъ турци-тѣ, сѫ: Димитръ Атанасовъ, Манчо Ив. Манйовъ, Найденъ Ст. Дриновъ, Филипъ Ст. Щърбановъ, Никола Д. Чопариновъ, Иванъ Никитовъ, Кръстйо (Крайчо) П. Карапетровъ, Поликарпъ Попъ-Нейковъ, Добрѣ Георгйовъ, Стефанъ Д. Мачовъ и Тодоръ Саввовъ.

Черновѣждъ.